

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Edukologijos katedra

Jolita Šarkaitė

Magistratūros neakivaizdinių edukologijos studijų programa

Magistro darbas

**Tikybės mokymo ir sociokultūrinės aplinkos sąsajos
kaimo mokyklose**

Darbo vadovas: dr. Irena Stonkuvienė

Vilnius 2007

Baigiamąjį darbą ..... ,
patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanı įsakymu Nr. ...., parengiau savarankiškai, galutinai
suredagavau ir įteikiau vadovui.

.....
(Data)

.....
(Absolvento parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) BA (MA)
darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas

.....
(Data)

.....
(Vadovo parašas)

Baigiamąjį darbą su vadovo tarpininkavimu katedra gavo

.....
(Data)

.....
(Katedros reikalų tvarkytojos parašas)

TURINYS

Santrauka.....	5
Summary	6
ĮVADAS	7
I. VYRESNIŲ KLASIŲ TIKYBOS MOKYMAS KAIME IR APLINKOS ĮTAKA PSICHOLOGINIŲ, EDUKOLOGINIŲ, SOCIOLOGINIŲ BEI TEOLOGINIŲ ASPEKTAIS.....	10
1. Vyresnių klasių mokinių vystimosi ypatumai	10
2. Aplinkos įtaka visuminiam ugdymui psichologijos, edukologijos ir teologijos perspektyvoje 12	
2.1. Teorijos, pagrindžiančios aplinkos įtaką asmens vystimosi ir ugdymo procese	12
2.2. Mokyklos poveikis individo motyvacijai	13
2.3. Moralus samprotavimas ir moralus elgesys kognityvinėje teorijoje	14
2.4. Aplinkos įtaka asmenybei teologiniu požiūriu	16
2.4.1. Religinė socializacija	16
2.4.2. Pastoracinis prisitaikymas prie aplinkos pagal Bažnyčios dokumentų nuorodas.....	17
3. Kaimas kaip savita terpė sociologiniu, kultūriniu, religiniu bei teologiniu aspektu	18
3.1. Socialinė situacija kaime	18
3.2. Bendruomeniškumo aspektas	19
3.3. Religinė situacija kaime.....	20
3.4. Dėmesys kaimui Bažnyčios dokumentuose	22
4. Tikybos mokymas kaimo mokyklose	23
4.1. Teisinis aspektas	23
4.2. Teologinis aspektas	24
4.3. Edukologinis aspektas	25
II. TIKYBOS (KATALIKŲ) BENDROSIOS PROGRAMOS ANALIZĖ IR PRAKTINĖ APTARTIS	26
1. Tikybos (Katalikų) bendrosios programos teorinės dalies analizė.....	26
1.1. Programos tikslų analizė.....	27
1.2. Metodinių nuorodų ir didaktinių nuostatų analizė.....	28
1.3. Reikalaujamų pasiekimų analizė	30
2. Tikybos (Katalikų) bendrosios programos mokymo turinio (praktinės dalies) analizė	31
2.1. IX klasės programos ESAME PAŠAUKTI analizė	31

2.2.	X klasės programos ESU LAISVAS IR ATSAKINGAS analizė	34
3.	Tikybos mokyme nuo programos neatsiejami dalykai	36
3.1.	Tikyba ir etika: dvi dorinio ugdymo disciplinos	36
3.2.	Tikybos mokytojas	38
3.3.	Auditorija.....	39
III. SOCIOKULTŪRINĖS APLINKOS ANALIZĖ ŠIANDIENIAME LIETUVOS KAIME		42
1.	Bendra atliktų tyrimų charakteristika	42
1.1.	Kokybinis tyrimas	42
1.2.	Kiekybinis tyrimas.....	45
2.	Kaimo mokyklų mokinių aplinkos analizė.....	46
2.1.	Socialinė kaimo aplinka.....	46
2.2.	Kultūrinė kaimo aplinka	49
2.3.	Religinė kaimo aplinka.....	51
3.	Tikybos mokymo analizė sociokultūriniame kaimo kontekste	54
3.1.	Tikybos pamokos mokykloje	54
3.2.	Tikybos mokytojo darbo analizė	56
3.3.	Kaimo mokiniai: visuotina ir savita	57
IV. SĄSAJŲ PAIEŠKOS TARP TIKYBOS MOKYMO PROGRAMOS IR SOCIOKULTŪRINĖS KAIMO APLINKOS		60
1.	Tikybos mokymo tikslų sąsajos su kaimo tradiciniu religingumu	61
1.1.	Tradicinis religingumas, kuris remiasi Jėzumi Kristumi iš Nazareto.....	61
1.2.	Tikybos mokytojas – gyvo tikėjimo liudytojas	64
1.3.	Santykis kaip tikslas ir tikslo realizavimas.....	65
2.	Tikybos mokymo turinio ir kultūrinės (antropologinės) aplinkos sąsaja	66
2.1.	Tikybos pamokų atitikimas moksleivių kultūrinės aplinkos turiniui	66
2.2.	Moksleivių gyvenimo realijos – tikybos mokymo medžiaga.....	69
3.	Tikybos mokymo metodų ir socialines kaimo aplinkos sąsajos.....	70
3.1.	Metodai, atitinkantys socialinę aplinką	70
3.2.	Bendruomeniškumas kaip metodas ir tikslas	73
IŠVADOS.....		75
REKOMENDACIJA		76
LITERATŪRA		77
PRIEDAI		81

Santrauka

Tikybos mokymo ir sociokultūrinės kaimo aplinkos sąsajos kaimo mokyklose

Darbas analizuoja 2006 m. patvirtintą Tikybos (katalikų) mokymo programą bei sociokultūrinę Lietuvos kaimo aplinką. Sociokultūrinė aplinka yra svarbus veiksnys formuojantis moksleivių mąstymą, todėl tikybos mokymas, atsiliepdamas į aplinkos iššūkius, gali padėti mokininių dvasiniam tobulėjimui šiame sekuliarizuotame pasaulyje ir konkrečioje aplinkoje. Tikybos mokymas dažname kaime yra vienintelis būdas krikščioniškoms vertybės ugdyti, tačiau moksliskai sociokultūriniame kaimo kontekste iki šiol netirtas.

Darbe siekiamas tikslas yra atskleisti tikybos mokymo sąsajas su sociokultūrine kaimo aplinka, išryškinant tikybos mokymo kaimo pagrindinėse mokyklose vyresnėse klasėse būdingus bruožus. Šio tikslo darbe siekiama, aptariant teologinę, psichologinę, edukologinę literatūrą ir analizuojant tikybos (Katalikų) Programą, bendrųjų gairių interviu ištiriant tikybos mokytojų požiūrį į tikybos pamokas sociokultūriniame kaimo kontekste bei pagrindinėse kaimo mokyklose ir atskleidžiant devintokų dešimtokų santykį su tikėjimu bei jų socialine aplinka kaime, remiantis kiekybiniu tyrimu. Tyrimo objektas – tikybos mokymas kaimo pagrindinių mokyklų vyresnėse klasėse. Darbo metodai yra analizė, kokybinis (interviu) ir kiekybinis tyrimas (anketavimas). Darbe remtasi šiomis teorijomis: socialinės asmenybės teorija, socialinio išmokimo teorija, Bronfenbrenner'io aplinkos įtakos modelis, Kohlbergo moralės raidos teorija, T.Groome sistema.

Darbe padarytos išvados teigia, kad tikybos mokyme kaip viename iš dorinio ugdymo disciplinų, ypač svarbu yra atsižvelgti į ugdomųjų amžiaus ypatumus, mokyklos kontekstą bei sociokultūrinę aplinką. Tikybos (Katalikų) Programa akcentuoja kasdieninę mokinių aplinką bei dorinių, socialinių, egzistencinių, kultūrinių klausimų kontekstą krikščioniško požiūio ir vertybių formavimui. Tikybos mokytojai, dirbantys pagrindinėse kaimo mokyklose, poreikio atsižvelgti į sociokultūrinę kaimo aplinką tikybos mokyme nėra įsisąmoninę ir praktikoje į ją ne visada atsiliepia. Kaimo pagrindinėse mokyklose devintokai dešimtokai dažniausiai tikybos pamokas renkasi, vadovaudamiesi ne tik savo įsitikinimais bei tikėjimo patirtimi, bet atsižvelgdami į tikybos mokytojo asmenybę. Jame paaugliai ieško žmogaus, kuris su jais užmegztų asmeninį santykį ir atsilieptu į jų religinius bei socialinius poreikius. Atskleidus tikybos mokymo ir sociokultūrinės kaimo aplinkos sąsajas pateiktos tikybos mokymui kaime praktinės rekomendacijos.

Summary

Relation of Religious Teaching and Sociocultural Environment In Rural Schools

The research paper analyses Catholic religious program, which was certified in 2006 and Lithuania's sociocultural environment in rural areas. Sociocultural environment is an important factor that forms schoolchildren's intellection. So, responding to environmental challenges, religious teaching can benefit schoolchildren's spiritual perfectness in secularized world and in particular environment. Religious teaching in common rural area is the only way to develop Christian values but it has not been researched in sociocultural context yet.

The aim of the research paper is to reveal the relation of religious teaching to sociocultural rural environment and to highlight the features of religious teaching of higher grades in rural basic schools. There are reviewed theological, psychological and educological literature as well as Catholic religious program. With reference to quantitative survey, teachers were interviewed to find out their attitude to religious lessons in sociocultural context of rural areas and schoolchildren of 9 and 10 grades were interviewed to reveal their relation to faith and their social environment in rural areas. The object of the research is religious teaching in higher grades of rural basic schools. The methods of the research are the following as analysis, qualitative (interview) and quantitative (questionnaire) survey. There were used such theories as social individual theory, social learning theory, Bronfenbrenner's model of environment influence, Kohlberg's moral development theory and T. Groome's system.

According to the conclusions we can claim that it is particularly important to take into account schoolchildren's age peculiarities, the context of school and sociocultural environment. Catholic religious program emphasizes schoolchildren's daily environment and the context of moral, social, existential and cultural questions in forming Christian attitude and values. The teachers of religious working in rural basic schools have not been realized the demand regarding sociocultural environment of rural areas in religious teaching; moreover, it does not respond in practice. The ninth and tenth graders in rural basic schools usually choose religious lessons not only due to their gospel and faith experience but also considering personality of religious teacher. Teenagers are looking for a person who can get in touch with them and respond to their religious and social needs. After revealing the links of religious teaching and sociocultural environment in rural areas, practical recommendations for teaching in rural areas were introduced.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Europa susikoncentravusi tiek ekonomine gerove, politine ramybe bei kultūriniu paveldu yra reikalinga iš naujo atrasti savo tapatumą. Ieškant savo krikščioniškų šaknų istorijoje, atrandama, kad europietiškas mąstymas ir gyvenimo būdas yra „naujasis gyvenimas“, kuris prieš daugelį metų gimė priėmus tikėjimą Jėzumi Kristumi visose gyvenimo srityse, tokiose kaip politika, ekonomika, teisė, medicina, kultūra. Europos šalyse tikybos mokymo programos mokyklose remiasi tokia sistema: gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas. Ieškoma naujų būdų ugdyti dvasines vertybes. Vienas švietimo tikslų yra perteikti jaunajai kartai žinias ir vertybes, nukreiptas į asmens orumą ir dorovę. Tikybos pamokose, viename iš pasirinktų dorinio ugdymo dalykų, siekiama ugdyti vertybes, savęs bei pasaulio vertės suvokimą, remiantis krikščionybės tiesomis. Sociokultūrinė aplinka yra svarbus veiksnys, formuojantis moksleivių mąstymą, todėl tikybos mokymas, atsiliepiant į aplinkos iššūkius, gali padėti mokininių dvasiniam tobulėjimui šiame sekuliarizuotame pasaulyje ir konkrečioje aplinkoje.

2006 m. patvirtinta nauja Tikybos (Katalikų) mokymo programa, besiremianti tokia sistema: gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas. Programa siūlo visą tikybos mokymą sieti su konkrečiu mokinių gyvenimu. Šiandienė visuomenės vertybių orientacija ne visada yra palanki mokinių dvasingumui ugdyti, todėl tikybos mokytojai turi ieškoti būdų atsiliiepti į sociokultūrinės moksleivių aplinkos iššūkius. Mokinių požiūrių ir aplinkos analizių tikybos mokymo metodologijoje nėra daug. Šios analizės būtų naudingos ruošiantis pamokoms bei sėkmingam mokytojo ir mokinių dialogui. Moksleivių aplinka daro įtaką jų mąstymui, vertybių sistemai ir tikybos mokymui, kuris siekia ugdomuosius kreipti į krikščionybės esmę, paliekančią kiekvienam religijos ir pasirinkimo laisvę.

Šiandien Lietuvoje, siekiant įveikti atskirties problemą kaime, kuriama daugybė programų ir projektų, atsiliepančių į socialinius bei kultūrinius kaimo žmonių poreikius. Dvasiniai religiniai žmonių poreikiai kaime ne visada susilaukia reikiamo dėmesio. Tikybos mokymas dažname kaime yra vienintelis būdas krikščioniškoms vertybėms ugdyti. Svarbu atsiliiepti į kaime gyvenančių mokinių poreikius, aktualizuojant tikybos mokymą kaimo mokyklose.

Pagrindinėse kaimo mokyklose vyresniųjų klasių mokiniai kuria savo gyvenimo planus bei tikslus ir dėl jų apsisprendžia. Tai yra sunkus uždavinys, ypač paauglystės ir jaunystės laikotarpiu. Reikalinga tinkamai formuoti jaunuolių vertybinę orientaciją ir gyvenimo tikslų pažinimą. Sociokultūrinė aplinka daro įtaką vertybių ir asmenybės ugdymui. Tikybos pamokose jaunuoliai gali ir turi būti auklėjami prisiimti atsakomybę už savo gyvenimo ateitį. Šiam tikslui pasiekti tikybos pamokos kaimo moksleiviams turėtų būti įdomios, suprantamos ir vedančios į gyvenimo kelio pasirinkimą.

Temos iširtumas. Lietuvoje pastaruoju metu socialinė ir kultūrinė kaimo situacija yra intensyviai tyrinėjama sociologų (A. Poviliūnas, A. Vosyliūtė ir kt.). Atliekami dvasinių moralinių vertybių tyrimai ir mokslinės analizės (V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė ir kt.). Tikybos mokymas analizuojamas katechetiniuose centruose, atliekami tyrimai, rašomi straipsniai (D. Verbylaitė, S.A. Stasiulevičiūtė ir kt.). Nors darbų bei tyrimų apie tikybos mokymą gausėja, bet tikybos mokymas sociokultūriniame kaimo kontekste iki šiol netirtas.

Mokslinė problema: sociokultūrinės kaimo aplinkos įtaka tikybos mokymui kaimo mokyklose, siekiant tikybos pamokų aktualizavimo ir priartinimo prie konkretaus mokinių gyvenimo.

Mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Socialiniuose moksluose ir katechetikos metodikoje tikybos mokymo ir kaimo sociokultūrinės aplinkos sąsajos iki šios netirtos. Tikybos (Katalikų) programa kaimo sociokultūrinės aplinkos kontekste Lietuvos tikybos mokymo metodikoje yra neanalizuota. Darbe atskleistos tikybos mokymo ir sociokultūrinės aplinkos sąsajos yra reikšmingos tikybos mokytojų, dirbančių kaimo mokyklose, praktiniame darbe, siekiant tikybos pamokas padaryti aktualias ir sėkmingas, atsižvelgiant į moksleivių socialinius, religinius, dvasinius poreikius ir gyvenimo sąlygas. Darbo išvados ir rekomendacijos gali būti naudingos teologams, besirengiantiems dirbti tikybos mokytojais ir kaimo parapijų klebonams, atsakingiems už tikybos mokymą jų parapijų mokyklose.

Darbo tikslas – išryškinti tikybos mokymui kaimo pagrindinėse mokyklose vyresnėse klasėse būdingus bruožus, atskleisti jų sąsajas su sociokultūrine kaimo aplinka.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti tikybos mokymo pritaikymą prie sociokultūrinės aplinkos, remiantis teologinėmis, psichologinėmis ir edukologinėmis paradigmomis.
2. Išanalizuoti Tikybos (Katalikų) programą, patvirtintą 2006 metais.
3. Ištirti tikybos mokytojų požiūrį į tikybos pamokas sociokultūriniame kaimo kontekste.
4. Atskleisti devintų, dešimtų klasių mokinių santykį su tikėjimu ir jų socialine aplinka kaime, remiantis kiekybiniu tyrimu.
5. Pateikti rekomendacijas dėl tikybos mokymo kaime.

Tyrimo objektas – tikybos mokymas kaimo pagrindinių mokyklų vyresnėse klasėse.

Darbo metodai: psichologinės, edukologinės, teologinės literatūros analizė, bendrųjų gairių kokybinis interviu, anketavimas, kitų tyrėjų atliktų tyrimų analizė.

Metodologinis pagrindimas. Darbe remtasi šiomis teorijomis: socialinės asmenybės teorija, socialinio išmokymo teorija, Bronfenbrenner'io aplinkos įtakos modeliu, Kohlbergo moralės raidos teorija, T.Groome sistema.

Pagrindiniai šaltiniai ir literatūra, kuria remtasi rašant šį darbą, gali būti suskirstyta į psichologinę (K. A. Trimakas, R. Žukauskiene, N. L. Gage, D. C. Berliner ir kt.), edukologinę (L. Šiaučiukėnienė, N. Stankevičienė, V. Aramavičiūtė ir kt.), sociologinę (A. Poviliūnas, I. Leliūgienė ir kt.), katechetinę (Religijos pedagogika 1, 2, Bendrasis katechezės vadovas, Katalikiškos mokyklos bendruomenės kūrimas). Literatūrą papildė Lietuvos Respublikos įstatymai ir Bažnyčios dokumentais, įvairūs straipsniai, taip pat ir iš interneto, pasinaudojant jais pristatyti vyraujančius požiūrius. Remtasi jau atliktais tyrimais apie tikybos mokymą: 1996 m. birželio mėn. tikybos mokytojų anketinė apklausa apie tikybos mokymą bendrojo lavinimo mokyklose, šio darbo autorės 2005 m. darytu tyrimu, siekiant labiau suvokti Lietuvos tikinčiųjų padėtį ir pastoracijos ypatumus kaime, Lietuvos katechetikos centro užsakymu ir Religijos studijų kolegijos atliktu tyrimu (2006 m. rugsėjo – lapkričio mėnesį) kaip Lietuvoje vertinamas tikybos mokymas mokykloje.

Darbe naudojamų sąvokų paaiškinimas.

Pagal administracinį teritorinį paskirstymą kaimais vadinamos gyvenamosios vietos neturinčios daugiau kaip 3 tūkstančius gyventojų ir miesto statuso (Kokią vietovę priskirti miestui ir kokią kaimo vietai? // žiūrėta 2005.03.28). Šios gyvenamosios vietos apima miestelius, gyvenvietes, kaimus ir viensėdžius.

Tokiose kaimuose šiandien dažniausiai yra pradinės arba pagrindinės mokyklos. Bendrojo lavinimo pagrindinė mokykla pagal LR švietimo įstatymą (Nr. [IX-1630](#).42) priskiriama pagrindinės mokyklos tipui, kurioje dėstoma pagrindinio ugdymo programa.

Pagrindinio ugdymo programą sudaro 2 koncentrai: 5-8 ir 9-10 klasės. Kaimo pagrindinėse mokyklose vyresnieji mokiniai yra būtent devintokai ir dešimtokai.

I. VYRESNIŲ KLASIŲ TIKYBOS MOKYMAS KAIME IR APLINKOS ĮTAKA PSICHOLOGINIŲ, EDUKOLOGINIŲ, SOCIOLOGINIŲ BEI TEOLOGINIŲ ASPEKTAIS

Asmenybės ugdymas yra vienas svarbiausių tikslų švietimo sistemoje. Nuo pasaulėžiūros, kultūros, vertybių priklauso, kokia asmenybė bus ugdoma. Lietuvoje bendrojo lavinimo mokyklose mokiniai turi galimybę pasirinkti vieną iš dorinio ugdymo dalykų: etiką arba tikybą. Šioms disciplinoms keliamas uždavinys yra doros asmenybės ugdymas, remiantis bendražmogiškomis arba religinėmis vertybėmis. Dorinio ugdymo dalykai, kaip ir kiti, turi savo tikslus, uždavinius bei metodiką. Suprantama, kad asmenybės ugdymas negali būti apibrėžtas mokomo dalyko programa ir pamokos laiku. Mokyklos, kaip organizacijos, struktūra ir kultūra bei ją supanti aplinka neabejotinai daro įtaką asmenybės ugdymui. Šiuolaikinei didaktikai būdingas holistinis požiūris į mokymąsi. Žinoma, ir nuo amžiaus tarpsnių priklauso tiek mokinio imlumas, tiek pasirenkama metodika, kad jo asmenybės ugdymas bei pagalba jam atneštų norimų rezultatų. Juolab kad šiandiniame pasaulyje žmogus pats iki galo nesuvokia, kaip jam trūksta teisingo tikėjimo, tikros vilties ir veiklios meilės. Bažnyčia, besirūpindama visų žmonių išganymu, savo prigimtimi dalyvauja asmenybės ugdyme ir ieško galimybių bei būdų kiekviena savo pastoracine veikla atsiliiepti į konkrečių žmonių gyvenimo situacijas ir aplinką.

1. Vyresniųjų klasių mokinių vystimosi ypatumai

Kiekvienas amžiaus tarpsnis turi savo specifinius bruožus, į kuriuos rengiant ugdymo programą būtina atsižvelgti. Devintokai ir dešimtokai išgyvena paauglystės tarpsnį, kai vaikas tampa paaugliu, bręsta tiek fizine, tiek psichine prasme (vyksta lytinis brendimas, psichinių procesų pokyčiai), religinėje plotmėje pereinama iš vaiko tikėjimo į suaugusiojo tikėjimą. Svarbu suvokti, kas paaugliams būdinga ir kas juose vyksta, kad būtų galima tinkamai atsiliiepti ir jiems padėti įveikti tapatumo krizę bei priimti suaugusiojo tikėjimą.

Kognityvinė raida. Remiantis Piaget tyrinėjimais, paauglystėje konkretų operacinį mąstymą pakeičia formalus operacinis mąstymas, kuriam būdingas abstraktumas, pagrindiniai mąstymo požymiai: hipotetinis – dedukcinis ir propozicinis mąstymas. Paauglys problemas sprendžia išskeldamas hipotezes, kurias atmeta arba patvirtina eksperimentiniu būdu, gali koncentruotis ties žodiniu tvirtinimu ir vertinti jo teisingumą, neatsižvelgdamas į realaus pasaulio aplinkybes (Žukauskienė, 1996, p. 298-299). Daug dėmesio skiria ne realybei, o galimybei. Paaugliai ne tik gali mąstyti logiškai, bet ir įsivaizduoti savo ateitį, ją planuoti. Šiame laikotarpyje būdingas idealizmas ir egocentriškumas (Žukauskienė, 1996, p.304). Jaunuolis mąstydamas apie tai, kaip turi būti, dažnai tampa viso ko teisėju ir vertintoju, sukasi apie save ir jaučiasi esąs pasaulio centru.

Psichosocialinė raida. Vaikystei pasibaigus ir žengiant per paauglystę į jaunystės amžių, jaunuoliai ieško savo tapatumo. Paauglio raidos stadija nėra vienodai traktuojama įvairių raidos teoretikų. Pavyzdžiui, psichoanalitiniu požiūriu (Freudas) akcentuoja biologinius veiksnius, kurie paaugliams sukelia naujus impulsus ir troškimus. Kultūrinės antropologijos krypties atstovai (M. Mead, R. Benedict) pabrėžia kultūrinių veiksnių svarbą. Rogersas akcentuoja individualumo svarbą ir asmenybės augimą, o kad tai pasiekti reikia būti atviriems patirčiai (Žukauskienė, 1996, p.313). E. Eriksonas lemiamais raidos proceso veiksniais laikė ne tik paties individo brendimą ir vidinį dinamizmą, bet tokią pat reikšmę skyrė ir socialinėms raidos sąlygoms (Žukauskienė, 1996, p.316).

Remiantis Eriksono amžiaus tarpinių suskirstymu 15–16 gyvenimo metai priskiriami viduriniajai jaunystei, kuriai būdingas energingumas, entuziazmas, nors dar trūksta kryptingumo. Kylantys jausmai ir emocijos apibūdina jaunuolio santykį su savimi ir su kitais, sumažėja neigiama laikysena lyginant su ankstyvosios jaunystės periodu (12–14 m.), mažiau ir emocijų sąmyšio. Ieškoma tapatumo, kuris gali būti nusakomas kaip savimonė (žvilgsnis į save, per kurią pajuntama savo vertė), pasaulėžiūra (žvilgsnis į pasaulį ir savęs matymas jame, akiračio plėtimasis: kiti – „tu“ – „mes“), gyvenimo siekis (ko verta siekti ir ką pasirinkti). Ieškant tapatumo, identifikuojamasi su herojais ar išmybėmis, ieškoma grupių, skubama įsimylėti ne tiek dėl lytinio instinkto, kiek ieškant savo tapatybės kitame (Trimakas, 1997, p. 56-58). Jaunystėje pabunda asmeniškasis „aš“, kyla stiprus noras pabrėžti save, rasti savo gyvenimo kryptį ir tikslus. Juntamas skirtumas, atsiradęs plyšys tarp manęs ir kitų, sakoma „kiti manęs nesupranta“ ir nepripažįstama, nors pats jaunuolis nesupranta savęs (Trimakas, 1997, p. 62). Paauglystėje vyksta priešpriešos tarp tapatumo ir vaidmenų sumaišties krizė. Paaugliai turi apsispręsti priimti save tokius, kokie yra, savo lytį, ir patogiai jaustis. Kai tai nepavyksta, kyla sumaištis. Jeigu nepajėgia atpažinti savo talentų, pasirinkti gyvenimo tikslo kaip savo pašaukimo, lieka nepastovus ir neištikimas. Svarbu, kad paauglys pradėtų suvokti save kaip procesą, pasitikėtų savimi bei savo gebėjimais ir orientuotųsi į ateitį.

Kaip jau buvo minėta, rezultatas, kaip paaugliui pavyksta išspręsti tapatumo krizę, priklauso nuo visuomenės, šeimos ir draugų įtakos. Visuomenė pateikia vertybes ir socialines struktūras, kurios gali paaugliams padėti surasti savo vertybes ir vietą, jeigu patys visuomenės nariai sutaria pagrindinių vertybių ir socialinių normų atžvilgiu (Žukauskienė, 1996, p. 319-321). Būtina, kad suaugusieji tinkamai elgtųsi patys ir adekvačiai reaguotų į paauglių keliamus iššūkius.

Perėjimas nuo vaiko prie suaugusiojo tikėjimo. Įveikdami tapatybės krizę, paaugliai bręsta ir savo tikėjime. Pereinama nuo vaizdinio prie simbolinio dievybės suvokimo. Tikėjimo paieškos pasireiškia abejojimu, priešišku, atmetimu, o tai įveikus jis pradeda stiprėti. Pasikeičia priemonės Dievui „kontroliuoti“: nuo maldų, gerų darbų pereinama prie intelektualinio žinojimo apie jį. Kita vertus, religinė patirtis ir įsijungimas į religines grupes padeda paaugliui įveikti tapatumo krizę, nes pasiūlo tikrąsias vertybes, bažnytinę bendruomenę kaip grupę, socialines struktūras.

2. Aplinkos įtaka visuminiam ugdymui psichologijos, edukologijos ir teologijos perspektyvoje

Pradedant kūdikyste, o paskui ypatingai paauglystėje, kaip ir kiekviename amžiaus tarpsnyje vienokiu ar kitokiu būdu asmuo yra veikiamas aplinkos. Įvairios žmogaus suvokimo paradigmos skirtingai aiškina aplinkos įtaką asmenybės brendimui ir ugdymuisi. Toliau ir bus aptariamoms teorijoms, modeliams bei požiūriams, aiškinantiems aplinkos poveikį mokiniams. Ugdomojo veikimo yra siekiama visuminio asmens augimo. Žiūrint iš tikslo perspektyvos ir pats ugdymo procesas turi pasižymėti holistiniu aspektu.

2.1. Teorijos, pagrindžiančios aplinkos įtaką asmens vystimuisi ir ugdymo procese

Aplinkos įtaką mokymuisi pastebėjo ir patvirtino senai. Profesorius St. Šalkauskis tvirtina, kad socialinė aplinka veikia besimokančius, ypač kai kalbama apie jų dorinį bei religinį ugdymą. Pedagogikai, siekiančiai sėkmingai veikti ugdytinius ir juos ruošti sąmoningais visuomenės nariais, tenka paisyti socialinio ugdytinio savitumo, kuris charakterizuoja jo priklausomumą tam tikrai visuomeninei grupei ir atvaizduoja tokios grupės įgimtasias ir kultūrinės ypatybes (Šalkauskis, 1992, p. 35). Reikalingas kritinis požiūris į aplinką, kad ji netrukdytų, o padėtų siekti užsibrėžtų tikslų. Psichologijoje ir edukologijoje aplinkos įtaka asmenybės vystimuisi ir ugdymui pagrindžiama įvairiomis teorijomis.

Socialinės asmenybės teorijos. Įvairios šios krypties teorijos (gelmių psichologija, išmokymo teorijos, vaidmenų teorija ir kt.) sudeda skirtingus akcentus, tačiau visais atvejais į asmenybę žvelgiama kaip į veikiamą socialinės įtakos. Pasak H.S. Sullivano, asmenybės negalima tyrinėti atskirai nuo žmonių tarpusavio santykių, žmogus nuolat dinamiškai susijęs su aplinka (Fűrst, 1998, p. 281). Svarbios yra pasikartojančios tarpasmeninės situacijos, apibūdinančios vaiko augimą, žmogaus gyvenimą.

Socialinio išmokymo teorija. (Bandura, Waltersas). Ši teorija pagrįsta hipoteze, kad didžioji dalis žmogaus elgesio yra išmokta ir kad išmokymo principai tą elgesį visiškai paaiškina (Fűrst, 1998, p. 135). Vaikai mokosi gyventi ir elgtis būdami tarp žmonių, socialinėje aplinkoje. Žmogui būdinga mokytis stebint ir mėgdžiodami kitų elgesį, aplinka daro įtaką ir asmenybės formavimuisi. Bandura mano, kad didžioji dalis socializacijos įgyjama stebint modelius (Fűrst, 1998, p. 136). Ši teorija paaiškina, kodėl vaikų elgesys dažnai (nors reikia pabrėžti, kad ne visada) atspindi tėvų elgesį, požiūrius. Šia teorija remiasi viešojo nuomonė, žiniasklaida, reklama. Kaip aplinka veikia individą, taip ir individas veikia aplinką.

Bronfenbrennerio aplinkos įtakos modelis. Keturios sistemos (mikro, mezo, echo, makro), kurios išskiriamos amerikiečių psichologo Bronfenbrennerio aplinkos įtakos modelyje, sąveikauja tarpusavyje ir daro įtaką žmogaus formavimuisi (žr. 1 priedas). Mikrosistemoje yra žmogus ir jį supanti aplinka. Išskiriamos 4 mikrosistemos: klasė, šeima, darbas, grupė (kitos asmeniui įtaką darančios grupės). Asmenybė yra minėtų mikrosistemų ryšių kompleksų centre. Minėtame modelyje mezosistema pateikiama kaip mikrosistemų sąveikos rezultatas. Pavyzdžiui, mokiniai, mokytojai, tėvai veikdami vienas kitą sudaro mokyklos bendruomenę. Tai yra viena iš mezoaplinkų. Echosistema apima didžiausias visuomenės institucijas (tiek formalias, tiek neformalias). Tai visa švietimo sistema, vyriausybė, ekonomika, žiniasklaida, įvairios religinės organizacijos ir kita. Suprantama, echosistema veikia mikro ir mezo sistemas ir taip daro įtaką individo raidai. Makrosistema – tai tautos tradicijos, kalba, kultūra. Individas sąveikauja su artimiausia aplinka, o per jas pasireiškia echo ir makro sistemų poveikis. (Tragamadzė, 1996, p. 109, 108–112). Be abejo, šios makro, echo, mezo, mikro sistemos turi įtakos pedagoginių tikslų realizacijai.

Nauja XXI a. koncepcija iškelia konstruktyvaus mokymo aplinką, remdamasi situacinio pažinimo sąlygota mokymosi paradigma. Mokiniai žinias konstruoja remdamiesi patirtimi ir nauja informacija. Patirtis gaunama iš aplinkos, kurią sudaro televizija, knygos, mokytojo aiškinimas, bendraamžių nuomonė, kompiuterinės programos, šeima, kiti mokytojai ir kitos disciplinos (Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2003, p. 20). Mokinių patirtis yra labai svarbus veiksnys doriniam ir moraliniam ugdymui.

2.2. Mokyklos poveikis individo motyvacijai

Tikybės mokyme neretai susiduriama su mokinių abejingumu ir atmetimu, taip pat ir su motyvacijos stoka. Nagrinėdami pastarąjį klausimą, nesigilinsime į motyvacijos sampratą ir reikšmę. Paprastai motyvacija suvokiama kaip veržlumas ir kryptingumas. Motyvacija veikia elgesį ir išmokimą, susidomėjimą ir rezultatus. Pripažįstant motyvacijos svarbą, reikia analizuoti, kas ją formuoja.

Elgesys priklauso nuo individo savybių ir aplinkos, nuo jų tarpusavio sąveikos ir nuo to, ką žmogus galvoja, kaip vertina savo paties elgesį. Toks požiūris į elgesį yra vadinamas abipusiu determinizmu (Bandura, 1978). Abipusio determinizmo veiksniai yra elgesys, individo kintamieji ir aplinkos kintamieji (Gage N.L., Berliner D.C., 1994, p.264). Individo kintamieji apima stabilius, ilgai trunkančius bruožus ir trumpalaikes būsenas, jie būna išmokstami arba neišmokstami. Aplinkos kintamieji pirmiausia sutinkami mokykloje: pažymiai ir kitos paskatos, frustracinės ar prieštaringos taip pat moksleivį supantys veiksniai už mokyklos ribų. Kaip individo, taip ir aplinkos

kintamieji gali sukelti tikslingą aktyvumą, jei šie kintamieji veikia ta pačia kryptimi ir sukelia elgesį, aktyvumas yra tikslinis ir motyvacija esti stipri.

Remiantis Maslow poreikių hierarchija, gali būti sugrupuojami ir motyvai hierarchiniu principu. Pagal šią teoriją, negalima tikėtis patenkinti mokinio intelektualinių poreikių (arba plėtoti estetinių, dorovinius, religinius poreikius), kol nėra patenkinti jo fiziologiniai ir socialiniai poreikiai. Su aplinkos kintamaisiais pirmiausia susiduriama mokykloje: pažymiai ir kitos paskatos (frustracinės ar prieštaringos), taip pat moksleivį supantys veiksniai už mokyklos ribų. Tiek individo, tiek ir aplinkos kintamieji gali sukelti tikslingą aktyvumą, jei šie kintamieji veikia ta pačia kryptimi ir lemia elgesį, aktyvumas yra tikslinis, ir motyvacija esti stipri.

Remiantis Maslow poreikių hierarchija, gali būti sugrupuojami ir motyvai hierarchiniu principu. Pagal šią teoriją, negalima tikėtis patenkinti mokinio intelektualinius poreikius (arba plėtoti estetinius, dorovinius, religinius poreikius), kol nėra patenkinti jo fiziologiniai ir socialiniai poreikiai (Gage, Berliner, 1994, p.268). Šiandien mokykloje yra rūpinamasi vaikų maitinimu, medicinine priežiūra, socialiniais reikalais, bet jeigu vaikas ar paauglys namuose yra nepriimtas, nemylimas, jaučiasi nesuprastas ar nesaugus, tai daro įtaką jo pažangumui, elgesiui, susidomėjimui dorybomis, religiniais klausimais. Moksleivių motyvacijai svarbi yra jų aplinka namuose, o paaugliams – ir jų socialinės grupės.

Yra įrodymų, kad mokinių pažangumas ir motyvacija priklauso nuo mokyklos socialinio klimato (Gage, Berliner, 1994, p.304). Mokyklos kaip tam tikros organizacijos kultūra, mokytojų požiūris, propaguojamos vertybės, dėmesys mokslo pažangumui formuoja atitinkamą mokinių susidomėjimą, požiūrį į mokomuosius dalykus.

2.3. Moralus samprotavimas ir moralus elgsys kognityvinėje teorijoje

Asmens ugdymui svarbi moralinė filosofija, arba moralinis požiūris, kuris iš dalies formuoja asmens tapatumą. Tikybos pamokų turinys neatsiejamas nuo moralės ir moralinių vertybių. Svarbios yra ne tik moralinės vertybės, moralės teiginiai, bet ir pati moralės samprata, jos turinys ir raida psichologiniu požiūriu. Reikalinga nagrinėti moralės sampratos raidą ir paauglių galimybes suvokti dorovės dalykus.

Moralės vystymasis. Remdamasis vaikų ir suaugusiųjų samprotavimais apie įsivaizduojamas moralines dilemas, Kohlbergas nustatė tris moralinių samprotavimų lygmenis: prieškonvencinis, konvencinis, pokonvencinis; autonomiškas arba principų lygmuo (Gage, Berliner, 1994, p.119-120). Nuo pirmosios stadijos – bausmės ir paklusnumo orientacijos – prieinama iki šeštosios stadijos: universalių moralinių principų orientacijos. Teisingumą nustato sąžinė kartu su asmens pasirinktais esminiais principais, teisė yra abstrakti ir etinė, o ne konkreti ir moralinė.

Remiantis kitais tyrimais, konstatuojama, kad „moralinio mąstymo ir moralinio įvertinimo sugebėjimai atsilieka nuo paauglių kognityvinių sugebėjimų“ (R. Žukauskienė, p. 328).

Nemažiau svarbūs ir kiti longitudinalių paauglių moralinės sampratos tyrimų rezultatai, o būtent tai, kad dalis paauglių – apie 20 % – nuo konvencinio lygio pereina ne į pokonvencinį, o sugrįžta atgal į ikikonvencinį lygį. Tai paaiškina atvejus, kai praktiškai susiduriama su paauglių moraline pozicija, kylančia ne vien iš asmeninių įsitikinimų, bet remiantis skirtingų moralinių pozicijų reliatyvumu. Kohlbergo ir Gilligano nuomone, tai paaiškina siekį suderinti kasdieniniame gyvenime matomą moralę su savo gebėjimais įsivaizduoti alternatyvinius moralės modelius, kurie galėtų būti geresni. Nustatyta, kad ši paauglių regresija yra laikina ir sulaukę 25 metų visi šie asmenys pasiekia pokonvencinį lygį (Žukauskienė, 1996, p. 328–329).

Moralinių samprotavimų ugdymas. Moralinio samprotavimo brandumas yra susijęs su altruistišku elgesiu. Daugeliu tyrimų nustatytas glaudus ryšys tarp moralinio samprotavimo ir elgesio, tačiau nepakankamas, nes tarp moralės supratimo ir elgesio esama daug tarpinių grandžių, tokių kaip emocinės reakcijos (empatija ir kaltės jausmas), socialinė aplinka ir ankstesnė patirtis, kuri lemia moralinį pasirinkimą ir sprendimo priėmimą (Žukauskienė, 1996, p. 329–330). Vis dėlto siekiant ugdyti moralinį elgesį, svarbus yra moralinių samprotavimų ugdymas.

Oseris (1986) apibūdino moralės raidos spartinimui skirtos ugdymo programos komponentus. Jis pasiūlė mokytojo ir mokinio pokalbį apie moralę kaip priemonę, gerinančią moralinių samprotavimų įgūdžius. Šis pokalbis turi būti nukreiptas į moralinį konfliktą ir vesti į aukštesnį moralinių samprotavimų lygmenį, turi būti analizuojami mokinio įsitikinimai, samprotavimai ir teorinės pažiūros, orientuojamas į moralinius vaidmenis ir moralinę empatiją, taip pat į gyvenimo normų sampratą ir moralios visuomenės reikšmę, kreipiamas į moralinį pasirinkimą ir moralinius veiksmus (Gage, Berliner, 1994, p.122). Moralės raidoje, šalia aplinkos ir visuomenės normų, ne mažiau svarbi yra ir paties asmens patirtis bei amžius. Paaugliai yra pasirengę nagrinėti moralinius klausimus ir į tokius klausimus jie kreipia nemažai dėmesio (Mitchell, 1975 // Gage, Berliner, 1994, p.122). Suprantama, kad kalbėjimas apie moralines problemas nebūtinai turi skatinti veikti pagal tam tikrus moralės principus, tačiau skatina kritiškai mąstyti svarbiais asmeniniais ir visuomeniniais klausimais.

Mokymo ateitis labai priklausys nuo to, kaip bus atsakyta į posmodernumo iššūkius. Posmodernumas tai toks socialinis būvis, kai ekonominis, politinis, organizacinis ir net asmeninis gyvenimas organizuojamas pagal visai kitus principus (Hargreaves, 1999, p.29). Mokykla, saugodama vertybes, nėra greita kismui ir prisitaikymui. Dėl to dažnai kyla pavojus, kai mokytojai ir mokiniai nesusikalba. Kuo labiau didėja mokyklos atotrūkis nuo pasaulio, tuo labiau išryškėja mokyklinio ugdymo anachroniškumas (Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai).

2.4. Aplinkos įtaka asmenybei teologiniu požiūriu

Bažnyčiai tenka didelė atsakomybė ugdati tikėjimą, mokant krikščioniškų tiesų ir stengiantis visus įvesti į pilnutinį krikščionišką gyvenimą. Ši Bažnyčios veikla apibendrintai vadinama pastoracija. Pastoracija apima ir siauresnes bažnytinės veiklos sferas, tokias kaip sielovada, katechezė, tikybės mokymas mokykloje. Daugybė Bažnyčios dokumentų kalba apie Evangelijos tiesos skelbimo ir mokymo pritaikymą kiekvienos bendruomenės bei aplinkos sąlygomis. Tarp daugelio kitų aplinkų Bažnyčia išskiria kaimą kaip savitą terpę pastoracinei veiklai: ir katechezei, ir tikybės mokymui.

2.4.1. Religinė socializacija

Kaip edukologijoje, taip ir religijoje asmuo perima kitų žmonių žinias, patirtį. Žmogaus aplinka formuoja jo religingumą, kur randama vieta Dievo buvimui arba Dievas yra išstumiamas, nors bet kuriuo atveju žmogus išlieka religingas. Religiniai vaizdiniai, jausmai, veiksmai nėra vien atskiro žmogaus pasiekimai (Lietner, Steinbock, 1998, p. 79). Žmogus perima bei įsisavina grupės ar bendruomenės žmonių religingumo išraiškas. Šeimos, artimiausios aplinkos, visuomenės, vietinės Bažnyčios ir parapijos patirtis bei santykis su visuotine Bažnyčia formuoja asmens religingumą ir požiūrį į jį. Religija siūlo būdus, kaip vertinti ir priimti šalia vykstančius reiškinius, tačiau ir pati yra veikiamą socialinių pokyčių. Šiandien religija „jaučia daugelio amžininkų pasipriešinimą dvasiai, – susižavėjimą vartojamų daiktų pasauliu ir užsisiklindimą bei atsiribojimą nuo vidinio gyvenimo problemų“ (Lietner, Steinbock, 1998, p. 83). Asmuo atitraukimas nuo gyvo santykio su Dievu prie tradicinio „duoklės“ atidavimo Dievui. Tačiau naujoje situacijoje žmonės formuoja naują vertybių sistemą, pagal kurią, tradicinė krikščionybės forma nebeatitinka naujosios gyvenamos (Piwowarski, 1996, s. 293). Naujieji religingumai ne visada yra tik Dievo ieškojimo išraiška, bet ir bandymas prisitaikyti kitaip mąstančioje visuomenėje.

Religinė socializacija skiriasi ir tam tikrais amžiaus tarpsniais. Paauglystėje pereinant iš vaiko tikėjimo į suaugusiojo, svarbi yra religinė aplinka, kurioje formuojasi paauglio religingumas. Remiantis A. Exeleriu galima sakyti, kad jaunas žmogus tampa krikščionimi ne vien pats mokydamasis, bet ir perimdamas iš kitų, įprasdamas atlikti tam tikrus religinius veiksmus, todėl reikia siekti, kad pradinė „heteronominė“ (principinė, nesavanaudiška) įpročio fazė vis labiau būtų pakeista „autonominė“ (savarankiška) faze, kuomet tai, kas paveldėta, perimama ir modifikuojama (Lietner, Steinbock, 1998, p. 85). Todėl šiame religinės socializacijos etape reikalinga laisvė, kūrybingumas bei vieta individualybei. Religijos padėtis visuomenėje ne visada yra palanki šiam laisvam bei kūrybingam religijos pasirinkimui. Religija yra reikli, jeigu sąmoningai priimama, bet

ne tam, kad žemintų žmogų, o kad jį pakeltų aukščiau jo instinktų. Svarbu analizuoti šiandienio pasaulio ir religijos visuomenei siūlomas vertybes, kad būtų galima pasirinkti. Bažnyčia, atsiliepdama į visuomenės keliamus iššūkius krikščioniškai religijai, kviečia būti atidžius visuomenės nuostatomis ir požiūriams, kad ji savo kalba skelbtų savąjį Naujieną.

2.4.2. Pastoracinis prisitaikymas prie aplinkos pagal Bažnyčios dokumentų nuorodas

Bendrasis katechezės vadovas įpareigoja krikščionių bendruomenę pritaikyti katechezę pagal konkrečias vaikų galimybes ir poreikius (Dvasininkų kongregacija. 1998. 180). Kad šis pritaikymas būtų veiksmingas, reikalinga: gebėjimas atskirti įvairias situacijas, pažinti kiekvieno vaiko poreikius ir aktualijas, kantriai ir nuoširdžiai rengtis kiekvienam asmeniniam susitikimui, naudotis kiekviena tinkama ir atsitiktine katechezės forma (Dvasininkų kongregacija. 1998. 190). Naujoji evangelizacija, kuri yra šiandienos iššūkis Bažnyčiai, pirmiausia turi būti „nauja savo uolumu, metodais ir išraiška“ (Nodar. žiūrėta 2005 01 14). Ji turi būti pritaikyta mūsų laikų žmonėms. Prisitaikymas remiasi išoriniu situacijos apsvarstymu ir kreipia dėmesį į vidinį žmogaus gyvenimą.

Svarbiausias ir pagrindinis pastoracinės veiklos prisitaikymo prie aplinkos bruožų yra „visiška ištikimybė tai žinia, kuri perteikiama“ (Dvasininkų kongregacija. 1998.191). Būtina aiškiai suprasti ir atskirti Evangelijos skelbimo ir mokymo turinį nuo būdų, priemonių ir metodikos, nors tai ir reikalautų daug pastangų. Prisitaikymo prie aplinkos išraiška ir būdai taip pat turi atitikti Evangelijos tiesą bei dvasią, kad pastoracinis darbas vyktų be menkiausio esminės tiesos iškraipymo. Prisitaikymo procesas būna tuo tinkamesnis, kuo daugiau žmogaus vidinio gyvenimo klausimų, poreikių, patirčių būna apsvarstyta, kuo jautriau atsižvelgiama į psichologinius, socialinius, kultūrinius veiksnius. Atidumas svarbiausioms gyvenimo patirtims gali žmogui padėti spręsti iškilusius klausimus ir problemas Evangelijos šviesoje. Patirtis krikščioniškąją žinią padaro artimesnę, labiau suprantamą ir priimtina, nes ir Jėzus Karalystės paslaptis pateikdavo gyvenimo pavyzdžiais ir palyginimais, susiedamas su savo meto žmonių patirtimi.

Siekiant teisingo pastoracinės veiklos pritaikymo, visada reikia atsižvelgti ir į išorinius aplinkos ypatumus, atskirti įvairias situacijas, poreikius. Pirmiausia tai susiję su kalbos pritaikymu – Evangelijos skelbimas ir mokymas turi pasižymėti konkrečioms žmonėms suprantama kalba. „Kalba“ čia suprantama ne tiek semantine ar literatūrine, kiek antropologine ir kultūrine prasme (Paulius VI, 1999, 63). Šis pritaikymas vyksta pagal įvairaus amžiaus grupes, specialias situacijas ir aplinkybes, atsižvelgiant į skirtingą žmonių išsilavinimą, mentalitetą. Gyvenimas tikėjimu, kurio siekia pastoracinė veikla, pirmiausia vyksta toje konkrečioje aplinkoje, kur žmogus gyvena.

3. Kaimas kaip savita terpė sociologiniu, kultūriniu, religiniu bei teologiniu aspektu

Šiandien, kaip ir visa visuomenė, taip ir kaimas Lietuvoje išgyvena pokyčius. Kaimas jau nebėra toks, koks buvo prieš 10–15 metų: pamažu vyksta ekonominė ir socialinė kaita, ateinantys informacijos srautai formuoja naują mąstymą, vyraujantis tradicinis religingumas, nors ir ne visada sėkmingai, siekia sąmoningumo. Panašu, kad kaimas ir miestas pamažu panašėja, tačiau negalima ignoruoti šių skirtingų aplinkų savitumų. Antropologinė perspektyva leidžia pastebėti šiuos savitumus ir nukreipti tinkama linkme ugdant jaunąją kartą.

Neabejotina, kad, kaip ir kiekviena, taip ir kaimo aplinka jame besimokančiam jaunimui daro savitą įtaką. Svarbu atpažinti ir analizuoti ypatumus, kurie būdingi šiandienos kaimui. Šiam tikslui bus naudojamas aprašomasis metodas, atsisakant kaimo lyginimo su miestu. Atmestinas vertinimas, kieno sąlygos (miesto ar kaimo) yra geresnės ar blogesnės, negalima kaime gyvenančių žmonių gyvenimo vertinti pagal gyvenimo klasifikaciją, nes tokiu atveju kaimas yra stigmatizuojamas (Poviliūnas, 2003, p. 16). Kaimo suabsoliutinimas prieš miestą taip pat būtų neteisingas. Daugeliu atveju galima išvelgti tik tam tikras tendencijas, kurios iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nelabai reikšmingos, tačiau verta į jas atkreipti dėmesį, siekiant analizuoti esamą situaciją. Svarbu remtis sociologiniais tyrimais apie kaimo socialinę, ekonominę, kultūrinę padėtį, de ja, mokslinių tyrimų, susijusių su žmonių religingumu kaime, Lietuvoje stokojama.

3.1. Socialinė situacija kaime

Šiandien Lietuvos kaime gyvena apie 33 % mūsų piliečių, žemės ūkyje dirba apie 16–17 %, o kaimiškosios vietovės sudaro 97,4 % mūsų valstybės teritorijos (Jasaitis, 2005). Manoma, kad kaimas kaip tradicinė struktūra miršta, ir prognozuojama, kad su laiku jame liks ne daugiau kaip 6–10 % Lietuvos gyventojų (Diskusija prie apskritojo „Akiračių“ stalo, 2005). Šiandienos pokyčiai, vykstantys kaime, keičia ir požiūrį į jį. Tik kaimas, „kuriame plėtojamas įvairus, aplinkosaugos reikalavimus atitinkantis žemės ūkis“, taip pat „ir visi kiti gyvenimo aspektai“, turi ateiti Bendrosios žemės ūkio strategijoje (Poviliūnas, 2003, p. 37). Reformos žemės ūkyje šiandien sukonzentruoja žmogų ties ekonomine dimensija. Rūpinamasi Europos rinka, šalies ūkio augimu, bet pamirštama apie žemdirbio asmenybės vystymąsi, jo darbo vertę, dalyvavimą gėrybių kūrimo. Sekuliarinis požiūris, kasdieniai rūpesčiai ir darbo nuovargis dažnai užgožia žavėjimąsi gamta, pačiu darbu bei jo rezultatais, gautu derliumi, kuris priklauso ir nuo žmogaus įnašo, ir nuo žemės, ir nuo gamtos sąlygų. Politinė ir visuomeninė kaita siekia keisti požiūrį į žemės ūkį kaip į atskirą verslą. Pasirodę Europos sąjungos struktūriniai fondai, pavyzdžiai, „Leader+“ tipo programos, buvo skirti ne žemės

ūkio, o kaimo plėtrai (Poviliūnas, Žiūrėta 2005 03 28). Rinka veikia tam tikrų naujovių atsiradimą kaime: kaimo turizmas, kaimiški amatai ir panašiai. Reikia pažymėti, kad tai susiję ne tik su darbo vietų atsiradimu kaime, bet ir su požiūriu į kaimą pasikeitimu. Vis dėlto verslo dažniau imasi atvykusieji į kaimą, o ne vietos gyventojai. Kaime vargstančių žmonių nemažėja. Pagal 2003 m. statistinius duomenis, didžiausias santykinio skurdo lygis Lietuvoje buvo kaime, o žemiau santykinės skurdo ribos gyveno 27,4 % kaimo gyventojų, kai tuo tarpu didžiausiuose šalies miestuose tokie gyventojai sudarė 10,3 % (Gyvenimo lygio ir santykinio skurdo rodikliai. Žiūrėta 2005 03 28). Socialinės pašalpos pasieka vargstančius, bet jiems to neužtenka. Dažnai žmonės patiria nerimą, nusivylimą, nereikalingumo jausmą. Šios patirtys silpnesnius dar labiau stumia į alkoholizmą, įsitraukia ir vis jaunesni, Lietuvoje daugėja asocialių šeimų ir juose augančių vaikų (Poviliūnas, 2003, p. 55). Dalis jaunimo išvyksta iš kaimo į miestą, tikėdamiesi greičiau įsidarbinti ir daugiau uždirbti, kaime jie nemato perspektyvų. Dalis kaimą palikusių žmonių išvyksta į užsienį. Lietuvos provincijos senėjimą pirmiausia rodo maži kaimeliai ir mažos gyvenvietės; didesnėse, vykdamas informacinių technologijų plėtojimo tinklo projektą (RAIN), atsiveria plačios žinių gavimo galimybės, taip pat stiprėja religinio liberalizmo, moralinio reliatyvizmo tendencijos.

3.2. Bendruomeniškumo aspektas

Žmogaus prigimtyje įrašytas bendruomeniškumo poreikis, pasireiškiantis ne tik išoriniu buvimu vienas šalia kito, bet ir buvimu kartu, buvimu vienas kito gėriui. Postmodernioje visuomenėje vyrauja tendencijos, reiškiančios tiek atsitraukimą vienas nuo kito, tiek artimą buvimą kartu. Išorinis buvimas, tai yra gyvenimas kartu, kaime egzistuoja natūraliai, tačiau tikrasis buvimas kartu dažnai nepasizymi artimu ryšiu, nes tai nėra tolygu nei geografini, nei kultūrinei dimensijai.

Šiuo metu sparčiai kuriasi kaimo bendruomenės (2003 m. jų buvo 140, 2004 m. – 800, 2005 m – 1300) (Kaune vyko antroji respublikinė kaimo bendruomenių konferencija. Žiūrėta 2005 03 28; Giedraitis. Žiūrėta 2005 03 28). Bendruomenė – tai žmonių grupė, daugiau ar mažiau susijusi teritoriniu ir socialiniu atžvilgiu, vienijama bendrų interesų bei tikslų. Gyvenamosios vietovės bendruomenės nariai yra visi gyventojai, įvairių partijų, pažiūrų bei profesijų žmonės. Asmeniškai sukaupta žmonių patirtis ir žinios panaudojamos bendram labui. Šiandien kaimo bendruomenių kūrimosi ir veiklos pagrindu tampa bendros socialinės ir visuomeninės vertybės, tokios kaip teisingumas, lygybė, bendravimas ir bendradarbiavimas (Kaune vyko antroji respublikinė kaimo bendruomenių konferencija. Žiūrėta 2005 03 28). Bendruomenių veikla, orientuota į kultūrinį gyvenimą kaime, labai įvairi: organizuojamos šventės (Joninės, Užgavėnės, Velykos, Kalėdos), įvairūs renginiai, susitikimai bei talkos, rengiami projektai. Bendruomenių centrai siejami su kaimo

atgimimu, stiprinamas tame pačiame kaime gyvenančių žmonių bendruomeniškumas, bendravimas tarp senosios ir naujosios kartos, siekiama atsiliepti į kaimo atskirties iššūkius.

Mokyklų tinklų optimizavimo reforma labiausiai palietė kaimo mokyklas. Dalis jų, kurios buvo nedidelės ir sunku jas išlaikyti, panaikintos. Mokytojai liko be darbo, pradėjo važinėti į kitas mokyklas. Taip pat dalis mokinių į mokyklas yra atvažiuojantys iš gretimų kaimų, nes gyvena toliau negu 3 km nuo mokyklos (LR Švietimo įstatymas Nr. [IX-1630](#), 36), o gyvenantys arčiau nei tris km dažnai tą atstumą įveikia pėsčiomis. Ši situacija atitolina mokinius nuo mokyklos gyvenimo, tačiau kaimo mokyklos artimai siejasi su kaimo bendruomenėmis ir šį bendradarbiavimą suaktyvino konkursas „Kaimo mokykla ir vietos bendruomenė“ (Pranckėnienė. 2003. p. 17-19). Kaimo mokykla neretai tampa ir kaimo kultūros centas. Mokyklų tinklo optimizavimo reforma labiausiai palietė kaimo mokyklas. Dalis jų, kurios buvo nedidelės ir jas buvo sunku išlaikyti, panaikintos. Mokytojai liko be darbo, pradėjo važinėti į kitas mokyklas, mokiniai taip pat kas rytą atvažiuoja ir iškart po pamokų skuba grįžti namo. Dalis mokinių į mokyklas atvažiuoja iš gretimų kaimų, nes gyvena toliau negu 3 km nuo mokyklos (LR Švietimo įstatymas, Nr. [IX-1630](#), 36), o gyvenantys arčiau nei 3 km dažnai tą atstumą įveikia pėsčiomis. Esant tokiai situacijai, mokiniai atitolinami nuo mokyklos gyvenimo, tačiau kaimo mokyklos artimai susijusios su kaimo bendruomenėmis, o šį bendradarbiavimą suaktyvino konkursas „Kaimo mokykla ir vietos bendruomenė“ (Pranckėnienė. 2003. p. 17–19). Kaimo mokykla neretai tampa ir kaimo kultūros centru.

3.3. Religinė situacija kaime

Kaimo kultūros dalimi yra ir religinė kaimo tradicija. Religinės tradicijos yra gana stabilios elgsenos formos, per kurias pasireiškia kaimo bendruomenių patyrimas ir mąstysena (Vosyliūtė. 2002. p. 89). Kaime, kaip ir visoje Lietuvoje, vyrauja tradicinis tikėjimas, dar vadinama tradicine krikščionyste. Kaimui būdingas kultūrinis bei etnografinis religingumas, kuris vienoje vietovėje yra gilai įsišaknijęs, kitose patiria liberalizmo įtaką.

Nors religinė padėtis kaime labai priklauso nuo jame vyraujančios socialinės situacijos, galima pastebėti visoms kaimo parapijoms bendrus bruožus. Kaimo žmonėms būdingas tiesioginis bendravimas ir asmeniškumas, „kaime mažiau yra anonimiškumo“ (Vosyliūtė, 2002, p. 71). Paprastai jie pažįsta vieni kitus, vertina, jaučiasi vieni už kitus atsakingi. Į sekmadienio Mišias susirenka pažįstami žmonės, sveikinasi, juos sieja gyvenimas tame pačiame kaime, gyvenvietėje. Priklausymas parapijai, nulemtas teritorinio aspekto, beveik neturi religinio ir moralinio pasirinkimo. Tiek pats tikėjimas, tiek tikėjimo praktika pasižymi bendruomeniškumu, bet dar nereiškia, kad tokia bendrija yra krikščioniška *koinonia*, ji gali būti savaime nulemta vietos ir giminytės (Mackela, 2001, Nr. 9, p.10). Kaime gyvenantys žmonės savo tikėjimą dažnai suvokia

kaip tėvų, senelių palikimą, kurį reikia palaikyti. Šis suvokimas tampa ne tik pačių tikinčiųjų sakramentų priėmimo bei kitų religinių praktikų motyvu, bet ir perduodamas jaunajai kartai, vaikams, besiruošiantiems Pirmajai išpažinčiai ir komunijai.

Šiandien Lietuvos kaimo parapijose galima pastebėti dvejopą situaciją. Vienu atveju kunigas yra savo kaimenės ganytojas, kuriasi krikščioniškoji parapijos bendruomenė, gaivinama atskirų bažnytinių bendruomenių, bendradarbiaujama su kaimo bendruomene, gyvas krikščioniškas gyvenimas pasireiškia liturgijos šventime ir karitatyvinėje veikloje. Kita situacija, kai parapijos kunigas apleidžia savo kaimenę, neatlieka liturginės, pastoracinės tarnystės. Čia labiau atsispindi administracinis parapijos modelis, krikščioniškas bendruomeniškumas yra apmiręs arba jo iš viso nėra, bažnytinių bendruomenių taip pat beveik nėra, parapijos ar pastoracinė parapijos taryba tebėra kuriama arba yra neveikianti, kaimo bendruomenės kuriasi ir veikia atsietai nuo krikščioniškų principų ir parapijos. Tokiai parapijai dažnai stinga misionieriškos dvasios, tesirūpinama vien „savaisiais“, į bažnyčią dažnai ateinančiais katalikais (Nedveckas. *Sandora* 2001, Nr. 9, p. 14). Žinoma, kaip ir visur, taip ir kaimo parapijoje, tik gal dar labiau, pastoracinė veikla ir bažnytinio bendruomeniškumo kūrimas priklauso nuo kunigo. Kaimo žmonės, ypač mažų kaimų ir gyvenviečių, pasižymi nuoširdumu, atvirumu ne tik vieni kitiems, bet ir savo parapijos ganytojams.

Vykstant socialiniams, ekonominiams pokyčiams, neišvengiamai keičiasi ir žmonių santykis su religija. Naujoje situacijoje kaimo žmonės formuoja naują vertybių sistemą, pagal kurią jiems įprasta, tradicinė krikščionybės forma nebeatitinka jų gyvensenos (Piwowarski, 1996, s. 293). Tradiciniai katalikai patiria įtampą ir konfliktus, silpninančius asmens religingumą arba pažadinančius poreikį labiau gilintis į krikščionišką gyvenimą. Religingumo kaita kaime atsispindi labiau kokybiniu, o ne kiekybiniu aspektu. Gyvenimo kaime aplinka yra natūrali, žmogus yra supamas gamtos, kuri jį nukreipia į Dievą (Piwowarski, 1996, s. 285): „Į Jį dedamos viltys, Jam patikimi asmeniniai ir darbo rūpesčiai. Vis dažnesni ir atviresni kontaktai su miestu bei moderniu pasauliu atvėrė kaimo gyventojui kitą tikrovę, pagal kurią daug kas priklauso ir nuo žmogaus – sveikata, kasdieninė duona, grožis, „laimė“. Kaimas dažnai suvokiamas kaip uždara bendruomenė. Šiandien Lietuvos kaimo neriboja sienos, jaučiamas atvirumas ne tik miesto savimonei bei kultūrai, į kurią dažnai siekiama lygiuotis, bet ir atvirumas pasauliui. Dabar daug dažniau negu anksčiau žmonės išvyksta iš kaimo, o ir pats pasaulis atsiveria internete. Šis kaimo žmonių atvirumas didina jų religinį, moralinį abejingumą. Tokioje situacijoje yra pastebimas selektyvumas (Piwowarski, *Więz* 27 (1984), s. 34): nemažai katalikų iš tikėjimo ir moralės normų renkasi tai, kas jų manymu tinka jų religingumui. Taigi ir krikščioniškas bendruomeniškumas tampa pasirenkamas, vadovaujamosi subjektyvia motyvacija: patinka ar nepatinka parapijos kunigas, į bažnyčią ateinantys ar iniciatyvos parapijoje besiiimantys žmonės. Žmogus pats sau tampa atskaitos tašku moralei ir tikėjimui įvertinti.

3.4. Dėmesys kaimui Bažnyčios dokumentuose

Bažnyčia besirūpindama Naująja evangelizacija, kuri reikalinga ir Lietuvos kaime, stengiasi atsižvelgti į konkrečią aplinką socialiniame bei kultūriniame kontekste. Ieškant tikybos mokymo, kuris yra tam tikra evangelizacijos forma, ir kaimo sociokultūrinės aplinkos sąsajų, svarbu atsižvelgti į Bažnyčios dokumentų nuorodas apie kaimą.

Apaštaliniam paraginime *Christifideles Laici* popiežius Jonas Paulius II, ragindamas pasauliečius neužsidaryti siaurame rate, atkreipia dėmesį į pastangas atsiliiepti į skirtingų regionų – kaimo ir miesto – poreikius (Jonas Paulius II, 1994, 25). Šių skirtingų regionų negalima sutapatinti nei su religinės situacijos, nei kultūrinės ar socialinės padėties vertinimu. Reikalinga yra išsaugoti tiek miesto, tiek kaimo savitumus. Kalbėdamas apie vystymosi problemos sprendimą, popiežius Jonas Paulius II enciklikoje *Sollicitudo Rei Socialis* (Jonas Paulius II, 1989, 41) pabrėžė tiesos skelbimo apie Kristų, apie Bažnyčią ir žmogų pritaikymą konkrečiai situacijai.

Religingumas kaime pasižymi liaudies pamaldumu, atspindinčiu žmogaus veržimąsi į Dievą, kurį Bažnyčios dokumentai įvertina kaip išreiškiantį Dievo tautos išmintį ir ugdantį vidinį religingumą (Jonas Paulius II, 1990, 37). Gamtos grožis, kurio ypač gausu kaime, kartu yra kvietimas poilsui, atitinkančiam žmogaus orumą. Atostogos kaime ir kaimo turizmas ne tik „teigiamai keičia kasdienes nuolatos konsumizmo apgulto žmogaus įpročius“ (Popiežiškoji migrantų ir keleivių sielovados taryba. Žiūrėta 2004 11 29), bet kartu yra ir atsiverianti dirva kaimo pastoracijai. Žvelgiant į vakarietiško krašto pavyzdį, kaimas, turintis krikščioniškas šaknis, yra pavyzdys miesto kultūros evangelizacijai (Popiežiškoji kultūros taryba, 1999,8).

Bendrajame katechezės vadove pabrėžiama, kad katechizuojant kaimo žmones reikia prisiminti, „jog jie dažniausiai susiję su vargu ir skurdu, dažnai lydimi baimių ir prietarų, tačiau turtingi paprastumu, pasitikėjimu gyvenimu, solidarumo jausmu, kupini tikėjimo Dievu ir ištikimybės religinei tradicijai“ (Dvasininkų kongregacija, 1998, p. 192). Dokumento išvados pagrįstos įvairių kaimo situacijų pasaulyje pažinimu, tačiau vertas dėmesio ne tik užsiimant katechetine veikla parapijoje, bet ir mokant tikybos mokykloje.

4. Tikybos mokymas kaimo mokyklose

Tikyba yra pasirenkama dorinio ugdymo dalis bendrojo lavinimo mokyklose. Tikybos, kaip ir etikos, objektas yra dorinis ugdymas, tik tikyba turi religinį teologinį bažnytinį aspektą. Šalia šeimos ir valstybės, remiantis St. Šalkauskiu, Bažnyčia, kaip religinė organizacija, yra iš prigimties pašauktas trečias ugdymo veiksnys (Šalkauskis I, 1992, p. 43), o mokykla, kaip mokymo įstaiga, yra ugdymo veiksnys iš prigimties (Šalkauskis I, 1992, p. 44). Tikybos mokymas mokykloje yra teisėta religinės bendruomenės veikla, siekiant jaunąją kartą ugdyti remiantis religijos vertybėmis ir pedagogikos metodais. Dabar trumpai apžvelgsime teisinį, teologinį ir edukologinį tikybos mokymo aspektus.

4.1. Teisinis aspektas

Lietuvos Respublikos Konstitucija, teigdama, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, leidžia jose tėvų pageidavimu mokyti tikybos (40 straipsnis). Lietuvos švietimo įstatymas patikslina, kad pagrindinio, kaip ir pradinio bei vidurinio, ugdymo programas vykdančios mokyklos mokinys, sulaukęs 14 metų, turi teisę rinktis vieną iš privalomojo dorinio ugdymo dalykų: tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikybą arba etiką (LR Švietimo Įstatymas. Nr. [IX-1630](#), 2003. 31, 2). Tikybos mokymo programa rengiama atitinkamos tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos, patvirtinama jos vadovybės bei švietimo ir mokslo ministro, o ją vykdo asmuo su aukštuoju arba aukštesnioju išsilavinimu bei pedagogo kvalifikacija ar kitu specialiu pasirengimu ir turintis tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos vadovybės nustatyta tvarka išduotą leidimą mokyti tikybos (LR Švietimo Įstatymas. Nr. [IX-1630](#), 2003. 31,4-5).

2000 m. ratifikuota Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje, remiantis „tarptautinės bendrijos pripažintu ir skelbiamu sąžinės ir religijos laisvės principu“, bei atsižvelgiant „į svarbų moralinį, kultūrinį ir istorinį katalikų Bažnyčios indėlį į Tautos gyvenimą“ (Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje, 2000, Ižanga). Šia sutartimi Lietuva įsipareigoja bendrojo lavinimo įstaigose katalikų tikybos mokytis tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir kitus mokomuosius dalykus (1 straipsnis), tikybos mokytojams suteikti tokias pačias pareigas ir teises kaip ir kitiems mokytojams (3 straipsnis), katalikų tikybos kaip dorinio ugdymo dalyko mokytojams ir moksleiviams suteikti tokias pat galimybes kaip ir kitų mokomųjų dalykų vystyti užklausinę veiklą (4 straipsnis). Kitų aktualių teisinių dokumentų Lietuvoje dėl tikybos mokymo mokyklose nėra, išskyrus pačią tikybos mokymo programą. 2006 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. ISAK-1484 patvirtinta nauja Tikybos (Katalikų) bendroji programa. Katalikų tikyba siekia dorinį

ugdymą grįsti ne vien asmenine sąžine ir pilietine sąmone, bet ir asmens santykiu su Dievu. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, Vilnius, 2006, 5).

4.2. Teologinis aspektas

Remiantis Katalikų Bažnyčios teisės kodeksu, Bažnyčia gali eiti į mokyklas, kur mokosi katalikų jaunuomenė, o visas religinis auklėjimas turi būti pavaldus Bažnyčios autoritetui ir priežiūrai. (Kan. 1381, 1 parag.) Popiežius Jonas Paulius II kalba apie mokinių teisę į teisingą ir patikimą tos religijos, kuriai priklauso, mokymąsi. (Jonas Paulius II, 1991, 780). Tai yra teisė geriau pažinti Kristaus asmenį ir jo paskelbtą išganymo žinią. Tikybos pamokos mokykloje yra Dievo žodžio skelbimo ir mokymo forma, o tikslas, remiantis Katalikų Bažnyčios dokumentu *Bendrasis katechezės vadovas*, yra „įsiskverbti į kultūros sritį ir bendradarbiauti su kitais mokomaisiais dalykais“ (Dvasininkų kongregacija, 1998, 73) bei supažindinti su tikėjimu, jo šviesoje nagrinėjant egzistencinius, socialinius, etinius, kultūrinius klausimus (Gairės tikybos mokymui ir parapinei katechezei diferencijuoti 2003). Siekiama krikščioniškąjį mokslą pateikti kaip mokslo discipliną.

Katalikų tikybos mokymas remiasi Katalikų Bažnyčios doktrina ir Šventojo Sosto rekomendacijomis religinį ugdymą kuo artimiau susieti su bendruoju ugdymo kontekstu, kitais mokomaisiais dalykais, visa šių dienų vaikų ir jaunimo kultūra (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, Vilnius 2006, 5). Kadangi tikybos pamokose auditorija yra įvairi tikėjimo atžvilgiu – tikinti, abejojanti, ieškanti arba netikinti, Bažnyčios dokumentai ragina atsižvelgti į skirtingus požiūrius bei poreikius. Pamokų turinys įgauna ekumeninį, kultūrinį pobūdį (Dvasininkų kongregacija, 1998, 74), išlaiko tikrą „evangelinio parengimo“ dimensiją (Jonas Paulius II, 1996, 34). Taip pat Bažnyčios dokumentai įpareigoja netapatinti parapinės vaikų bei jaunimo katechezės ir religinio ugdymo mokyklose, nors tarp jų yra glaudus ryšys, bet turi skirtingus tikslus, uždavinius, skiriasi ir ugdymo turinys, ugdymo metodai bei mokymo priemonės (Dvasininkų kongregacija, 1998, 73.; Gairės tikybos mokymui ir parapinei katechezei diferencijuoti, 2003). Gairės tikybos mokymui ir parapinei katechezei yra diferencijuoti.

4.3. Edukologinis aspektas

Švietimo tikslas yra visapusiškas žmogaus asmens ugdymas. Tarp ugdymo uždavinių, pasak L. Jovaišos, vienas iš penkių komponentų yra dvasinis auklėjimas, o jo uždaviniai yra pasaulėžiūros ugdymas, religinis auklėjimas, dorinimas, estetiškas auklėjimas (L. Jovaiša, 1997, p. 26). St. Šalkauskis teigia, kad religinis ugdymas turi užimti pilnutinio ugdymo sistemoje tokią vietą, kokią religija užima pilnutiniame žmogaus gyvenime (St. Šalkauskis I, 1992, p. 351). Tikybos mokymu, kaip ir kitais mokomaisiais dalykais, siekiama „ugdyti tvirtus ir atsakingus asmenis, gebančius laisvai ir tinkamai rinktis“, taip rengti jaunuolius „vis labiau atsiverti tikrovei ir išsiugdyti aiškia gyvenimo sampratą“ (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982. 21). La Scuola Cattolica. 31). Tikybos mokymas atsiliepia ir realizuoja švietimo sistemos mokyklai keliamus ugdymo tikslus (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982. 17).

Kai kalbama apie religinį ugdymą, kalbama apie visas ugdymo dimensijas: mokymą, auklėjimą, lavinimą – visos jos tikybos pamokose svarbios ir aktualios. Tikybos pamokose svarbu ne tik perteikti žinias, bet ir dalintis tikėjimu, jį liudyti. Mokiniai, kaip ir būdinga šiandieniam žmogui, daug atidžiau klausosi ne mokytojų, o liudytojų. (Jonas Paulius II, 1996, 24). Svarbus yra ir pačių mokinių atvirumas bei dalinimasis, įsijungimas į visuotinės ar vietinės Bažnyčios bendruomenę, dalyvavimas religinėje ar socialinėje veikloje mokykloje bei gyvenamojoje vietoje (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 12). Tikybos, kaip ir bet kurio mokomojo dalyko metodika (mokomojo dalyko tikslai, turinys, metodai bei organizavimo formos) priklauso visų pirma nuo atitinkamo mokslo specifikos, jo metodų. Kiekvieno dalyko mokymo metodika turi savo specifinių bruožų (Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2003, p. 8). Tikybos mokymas mokykloje turi naudotis ir remtis psichologiniais ir pedagoginiais pagrindais.

Tikybos mokymas mokykloje negali būti atskirtas nuo besimokančiojo aplinkos. Mokinio atvirumas, įsitraukimas, motyvacija priklauso nuo mokinio asmeninio santykio su dėstomuoju dalyku. Šis asmeninis santykis gali būti išankstinis nusistatymas arba asmeninė patirtis. Aplinka, kurioje mokins gyvena, geriausia liudija apie galimas mokinių patirtis. Vienas iš reikalavimų šiuolaikinei pamokai yra sieti mokymo medžiagą su gyvenimu, su mokinių patirtimi, kuo visapusiškiau naudoti integracijos galimybes, tarpdalykinę ir sociokultūrinę integraciją (Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2003, p. 69).

Remiantis teologinės, psichologinės ir didaktinės literatūros analize apie aplinkos įtaką ugdymui ir tikybos mokymui kaip dorinio ugdymo dalykui bei pastoracinei evangelizacinei veiklai, svarbu atsižvelgti į ugdomųjų sociokultūrinę aplinką, mokyklos kontekstą bei mokinių amžiaus ypatumus.

II. TIKYBOS (KATALIKŲ) BENDROSIOS PROGRAMOS ANALIZĖ IR PRAKTINĖ APTARTIS

Nepaisant atskirų regionų ar socialinių grupių, Lietuvoje yra viena švietimo sistema, vienodos mokymo programos bendrojo lavinimo mokyklose konkrečioms disciplinoms ir konkrečioms klasėms. Tiek tikyba, tiek etika yra dorinio ugdymo disciplinos bendrojo lavinimo mokyklose. Mokoma pagal programas, patvirtintas švietimo ir mokslo ministro, o tikybos dar ir atitinkamos tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos vadovybės.

Dabartinė Tikybos (Katalikų) bendroji programa (toliau – Programa), 2005 m. patvirtinta Lietuvos Vyskupų konferencijos, o 2006 m. – Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, skirta formaliojo švietimo mokykloje (išskyrus aukštojo mokslo studijų mokyklą) dirbantiems mokytojams, iškelia tikslus ir uždavinius, siektinus per visus mokslo metus, siūlo metodines nuorodas ir didaktines nuostatas bei nurodo bendruosius gebėjimus, įtrauktus į pasiekimų sąrašus. Visa tai verta aptarti ir analizuoti, dirbant pagal šią programą mokykloje ir ieškant jos sąsajų su mokomąja aplinka. Programoje siekiama pateikti ne tik temų pavadinimus ir planus, bet ir primenamos konkrečios tikybos mokymo sąlygos ir kontekstas, parodomi nauji iššūkiai, kylantys tikybos mokytojui, kuris, vykdydamas evangelinę misiją skleisti Dievo žodį, turi pats pagal jį gyventi ir liudyti kitiems.

1. Tikybos (Katalikų) bendrosios programos teorinės dalies analizė

Tikybos mokymas, kaip ir kiti mokomieji dalykai, remiasi bendrąja didaktika ir konkrečios disciplinos mokslo ypatumais. Teologija, kuria remiasi tikybos mokymas, – mokslas apie Dievą, turi savo tiriamąjį objektą, savo šaltinius ir metodus. Spekuliatyvaus mąstymo dėka teologija nuo bendro pobūdžio mokslo apie dievų prigimtį perėjo prie sisteminio mokslo, besiremiančio Šventuoju Raštu ir Tradicija. „Šventoji Tradicija ir Šventasis Raštas sudaro vieną šventą Bažnyčiai pavestą Dievo žodžio lobį“ (Vatikano II Susirinkimo nutarimai. 1965. 10), kuriame atsiskleidžia Apreiškimo slėpinys ir kuriuo remiasi Bažnyčios mokymas. Katalikų Bažnyčios doktrina ir Šventojo Sosto rekomendacijomis remiasi ir Evangelijos – gerosios Naujienos apie Išganymą – skelbimas, ir Katalikų tikybos mokymas. Programoje siekiama dorinius, socialinius, egzistencinius ir kultūros klausimus nagrinėti tikėjimo požiūriu, sutelkti dėmesį krikščioniškosios antropologijos pagrindams, kvietimui tikėti, įvairiais aspektais aptarti pagrindines krikščionybės tiesas kiekvienoje klasėje, skirti dėmesio pasaulio religijų apžvalgai, pabrėžiant tiesos pilnatvę katalikybėje, tarpdalykinei integracijai su etika ir kitais dėstomaisiais dalykais (Gairės tikybos mokymui ir papildinei katechezei diferencijuoti. 2003).

1.1. Programos tikslų analizė

Krikščioniškas gyvenimas nukreiptas į pagrindinį tikslą – meilę ir šventumą. Pastoracija, orientuota į šventumą, suteikia jautrumo prisitaikyti prie kiekvieno asmens ritmo, ieškodama asmeninių šventumo kelių, atsiveriančių Dievo meilei (Popiežius Jonas Paulius II, 2001, 31). Ne išimtinai ir Programos pagrindinis tikslas yra žmogaus ir Dievo asmeninio santykio kūrimas, pasitelkiant antropologines ir edukologines išraiškas bei priemones. Remiantis profesoriumi St. Šalkauskiu, gyvenimo tikslai, arba kitaip tariant gyvenimo gėrybės, yra netiesioginiai ugdymo tikslai, kurių siekiama su tiesioginių tikslų pagalba, arba per tiesioginius tikslus (Šalkauskis, 1992, p.18). Tiesioginiai tikslai tampa ugdytinių vertybėmis arba nusiteikimais, kuriais jie yra skatinami vadovautis savo gyvenime.

Kaip matome, Programa grindžiama teologiniu-pastoraciniu aspektu ir pirmiausia akcentuoja žmogaus patirtį, pagrįstą pažinimu. „Programos tikslas – padėti mokiniams pažinti krikščioniškasias vertybes kaip asmeniškai priimamus gyvenimo orientyrus“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 7). Aiškiai išreiškiamos abi plotmės – ir antropologinė (patirties, žmogiškoji), ir teologinė (tikėjimo, santykio su Dievu).

Programa siekia, kad mokiniai norėtų ir gebėtų krikščioniškomis vertybėmis „grįsti savo santykius su žmonėmis, Dievu, savimi ir pasauliu“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 7), tai reiškia visapusišką, holistinį žmogaus ugdymą. Tikybos pamokomis siekiama apimti visus asmens santykius šiais koncentrais: santykis su savimi kaip Dievo sukurtu ir Jo mylimu (Aš – Aš), santykis su Dievu ir su artimu (Aš – Tu), santykis su Bažnyčia ir visuomene (Aš – Mes), santykis su daiktais, reiškiniais, gamta, kultūra (Aš – Tai). Šie koncentrai kartojasi įvairiose temose ir visose klasėse, gilėja kiekviename amžiaus tarpsnyje (Stasiulevičiūtė, 2005). Šiuo ugdomųjų santykių visapusiškumu atsiliepiama ir į visos edukologijos tikslą – „žmogaus vidinių santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimą“ (Jovaiša, Vaitkevičius, 1987, p. 15). Žinoma, būtų naivu manyti, kad pakanka apimti tik šiuos santykius. Krikščioniškoje sampratoje kiekvienas santykis, vedantis į žmogaus egzistencijos pilnatvę, tampa buvimu, kurį G. Colombero išreiškia keturiomis kategorijomis: būti tarp (reiškia susvetimėjimą), būti su (bendraudant pasiekiamas atsivėrimas ir abipusiškumas), būti dėl (dovanoti save ir altruizmas) ir būti kame (tai reiškia „įleisti savo būties šaknis į Absoliutą kaip į Kitą“) (Colombero, 2004. p. 25-36). Nuo žodžių į dialogą, p. 25–36). Ugdymo procese svarbu padėti mokiniams atpažinti savo santykių kokybę ir padėti teisingai pasirinkti jų ugdymą (šiandien dažnai pasiklystama ir santykis su daiktais ar reiškiniais nukreipiamas į kategoriją „būti su“ arba „būti kame“ ir panašiai).

Su katalikų tikėjimo pagrindais mokiniai supažindinami, paliekant jiems galimybę laisvai juos priimti ar atmesti. Reikia atkreipti dėmesį, jog tiek tikėjimo tiesos, tiek vertybės yra siūlomos, ir

siekama, kad jos taptų mokinių savastimi, tačiau neprimetamos, kad nebūtų pažeistos mokinių laisvės tikėjimo ar jo praktikos atžvilgiu (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 3).

Tikybos pamokomis siekama atverti asmeniško ryšio su Dievu svarbą kasdieniame gyvenime bei pagarbos kiekvienam žmogui kaip Dievo paveikslui būtinybę (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 7). Jeigu mokinys atsiveria asmeniniam santykiui su Dievu, ir save bei savo gyvenimą priima kaip dovaną, tai ir kita, šalia esanti, nepriklausomai nuo jo socialinės padėties ar išorės, galės priimti kaip Dievo mylimą. Iš akių negali būti išleistas santykis su Kristumi ir Bažnyčios bendruomene. Tikybos pamokas lankantys mokiniai gali būti kviečiami maldai ir bendradarbiavimui su parapijomis bei įvairiomis religinėmis organizacijomis. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 3)

Mokant religijos mokykloje itin iškeliamas etinių, egzistencinių, socialinių, kultūrinių klausimų svarstymas tikėjimo šviesoje (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 7). Skatinimas pačius mokinius ieškoti tiesos jau reiškia pastangas nukreipti juos į teisingų atsakymų kelią. Kadangi „tiesos troškulys yra taip giliai įaugęs žmogaus širdyje, kad jį ignoruoti būtų tikras pavojus pačiai egzistencijai (Popiežius Jonas Paulius II, 1998, 29), abejingumas ir visiškas nesidomėjimas atitolina žmogų nuo atsakymų į esminius gyvenimo klausimus ir tikrų santykių su kitais. Taip pat tikybos pamokose svarbu yra pristatyti ekumeninį bendravimą su kitais krikščionimis ir tarpreliginį dialogą (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 7).

1.2. Metodinių nuorodų ir didaktinių nuostatų analizė

Katalikų tikybos mokymo tikslai derinami su bendraisiais ugdymo tikslais ir turi atitikti bendrąsias švietimo kaitos tendencijas. Todėl, be kitų priežasčių, Programos atnaujinimą lėmė ir edukacinių bei metodinių novacijų, paremtų Lietuvos edukologų ir Europos bendruomenės švietimui keliamais reikalavimais, aktualumas. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 1) Tikybos pamokose taikomi tiek bendrieji didaktikos metodai, teik siūlomos Šventojo Sosto rekomendacijos.

Šventasis Sostas darbui valstybinėse mokyklose rekomenduoja Emauso metodologiją. Pagal Emauso metodologiją, su ugdytiniais susitinkama jų pačių lygmenyje ir juos palydima, palaiapsniui kreipiant tikėjimo linkme. Remiantis šia metodologija, temos formuluojamos daugiausia antropologinėje, horizontaliojoje plotmėje, (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 5) ir taikoma amerikiečių katecheto Thomo Groome sistema „Gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas“. Pagal šią seką, tema gvildinama pradedant gyvenimo situacija ir išskylančia problema, tuomet ieškoma galimo atsako nagrinėjant Šventąjį Raštą ir Bažnyčios mokymą ir galop vėl grįžtama prie šiandienos problemų sprendimo, pasitelkiant krikščioniškąją požiūrį. (Tikybos

(Katalikų) bendroji programa, 2006, 10) Svarbu, kad patys vaikai pajustų, jog tikėjimo dalykai gyvenimą pagrindžia ir yra neatsiejami nuo realios patirties.

Taikant minėtas metodologijas, galima pasitelkti aktyvius metodus, ugdančius valią, intelektą, jausmus, plėtojančius sociokultūrinę mokinių kompetenciją, jų dėka mokiniai geriausiai įpranta analizuoti, svarstyti, kritiškai vertinti bei apsispręsti atsižvelgiant į perspektyvą. Siūlomi tokie metodai kaip diskusijos, mokymasis grupėmis, projektų rengimas ir pan., taip pat per tikybos pamokas pageidautina kurti klausyimosi atmosferą, sudaryti sąlygas vidinei tylai, mąstymui, o esant galimybei – ir maldai. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 8)

Privalu žinoti, kad tikėjimo dalykais galima tik dalytis ir juos liudyti, užuot stengusis išdėstyti ar perteikti. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 11) Būtina atkreipti dėmesį, kad evangelizacijos centras visada yra Kristus, o ne mokytojas. Daug labiau nei mokytojo patirtis ir išmintis, mokinius paliečia jų pačių bendraamžių liudijimai. Bendraujant tarpusavyje besiklausantiems yra lengviau suprasti ir priimti, o kalbančių patirtis gilėja. Komunikavimas yra ne tik metodas, jis sudaro tikybos mokymo pagrindą ir išreiškia Dievo artumą. „Vyksta nuolatinė tarpusavio sąveika tarp žodžio, atsakymo ir dieviškojo žodžio“ (Gery Gevaert., 2002). Kaip Žodis įsikūnija, taip ir žodžiai, ištarti per pamokas, gali paskatinti veiklai po pamokų, kad svarstymai apie krikščionišką meilę taptų išgyventa patirtimi ir savastimi. Todėl tikybos mokytojas gali inicijuoti ir organizuoti savo mokinių socialinę veiklą mokykloje bei gyvenamojoje vietovėje: pagalbą ligoniams, našlaičiams, vargšams, seneliams ir pan (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 11).

Programa pateikia svarbiausias katalikų tikybos didaktines nuostatas (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 13), tokias kaip mokytojo deklaruojamo tikėjimo ir jo gyvenimo būdo vienovė, grupės bendruomeniškumas, atviras ir pagarbus santykis su visais ugdytiniais, nepaisant skirtingų požiūrių ar įvairaus santykio su religija, deramos fizinės ir psichologinės (atvirumo, įsiklausymo, pagarbos vienas kitam) aplinkos sukūrimas, metodų įvairovė, jų pritaikymas mokinių amžiui, dialoginio ir poliloginio bendravimo nuostata, tarpdalykinė integracija (ypač tarp tikybos ir etikos). Per katalikų tikybos pamokas privalu atsiliiepti į šiandienos iššūkius: išankstinį nusistatymą prieš tikėjimo tiesas, priešišumą Bažnyčiai, nepasitikėjimą dvasininkais, proginį religingumą, religinį sinkretizmą, gyvenimo būdo atotrūkį nuo tikėjimo, tradicinį religingumą ir kt. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 11)

Didaktinės nuostatos ir įvairūs metodai yra priemonės mokinių pasiekimams ugdyti.

1.3. Reikalaujamų pasiekimų analizė

Tiek iškelti tikslai tikybos mokymui, tiek taikomi metodai nukreipti į ugdomuosius. Svarbu, kad besimokantieji ne tik įgytų žinių, bet ir ugdytų savo gabumus, siektų tam tikrų rezultatų. Mokinio tikėjimą ar dorybingumą vertinti pasiekimais sudėtinga ir dėl paties rezultato neapibrėžtumo, ir dėl tikslingumo.

Pasiekimų įvertinimas neapibūdina mokinių tikėjimo kokybės ar jų moralumo, todėl bet koki pasiekimų aprašą tikslinga naudoti atsargiai, su išlygomis, kaip dalinį orientyrą mokytojui ir tam tikrą stimulą mokinių pastangoms labiau sutelkti. Esant tokiai situacijai tikybos mokyme, į pasiekimų aprašą įtraukti tik kai kurie bendrieji, lengviausiai fiksuojami ir matuojami gebėjimai, tokie kaip sąmoningas sąvokų ir terminų vartojimas, tikėjimo tiesų, Šventojo Rašto ir Išganymo istorijos įvykių, Bažnyčios struktūros, švenčių ir tradicijų išmanymas. Kiti gebėjimai yra labiau interiorizuoti ir gali būti matuojami tik apytikriai. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 28)

Ieškant glaudesnio ryšio su etika kaip dorinio ugdymo alternatyva, pasiekimams fiksuoti skirtos penkios specialiųjų gebėjimų sritys (Tikybos(Katalikų) bendroji programa, 2006, 29):

- Patirtinė – rodanti mokinio gebėjimą stebėti išorės ir savo vidaus pasaulį, dalyvauti ir išgyventi tikėjimo patirtis savyje ir su kitais, įsiklausyti į sąžinės balsą, sieti tikėjimo ir doros dalykus su kasdieniu gyvenimu (asmeniniai gebėjimai).
- Aprašomoji – rodanti mokinio gebėjimą nupasakoti arba aprašyti asmeninius, socialinius ir religinius reiškinius, vertybes, sąvokas. Čia išryškėja komunikaciniai ir iš dalies socialiniai gebėjimai.
- Normatyvinė – rodanti mokinių suvokiamas ir turimas normas, principus, vertybes. Čia išryškėja asmeniniai ir kritinio mąstymo gebėjimai.
- Analitinė – rodanti mokinių gebėjimą analizuoti, sintetinti, atrinkti, argumentuoti, pagrįsti (kritinio ir kūrybinio mąstymo gebėjimai).
- Taikomoji – rodanti mokinių gebėjimą atpažinti ir kelti problemas ir jas spręsti pritaikant per pamokas padarytas išvadas, remtis tikėjimu ir krikščioniškosiomis vertybėmis realiame gyvenime, atlikti geruosius darbus. Čia išryškėja kritinio mąstymo, problemų sprendimo, asmeniniai, socialiniai, darbo gebėjimai.

Tikybos mokymo tikslai, metodai ir pasiekimai yra orientuoti į įvairius mokinius jų tikėjimo atžvilgiu, todėl siekiama, kad tikybos pamokose kiekvienas rastų tai, ko yra reikalingas jo asmenybei augti, savo religingumui išskleisti ir prigimtinei moralei realizuoti.

2. Tikybos (Katalikų) bendrosios programos mokymo turinio (praktinės dalies) analizė

Praktinėje pedagoginėje veikloje mokinių pasiekimų įvardinimas yra tiesiogiai susijęs su mokymo turiniu. Šiame darbe šis nuoseklumas įgyja kitą formą. III dalies pirmame skyriuje aptarėme pagrindinius aspektus: tikslus ir uždavinius, metodologiją ir didaktines nuorodas, pasiekimų aprašą. Antrasis skyrius skirtas tikybos mokymo turinio analizei. Kadangi darbe tyrinėjamas devintų – dešimtų klasių tikybos mokymasis, tai ir turinio analizė apims tik šių klasių programą. Ankstesnioji programa, patvirtinta 1998 metais, pasižymėjo katechetiniais aspektais ir labiau buvo orientuota į tikinčius mokinius. Dabartinė programa išeities tašku ima egzistencinius ir žmogaus gyvenimo klausimus.

Tikėjimo šviesoje gvildenami žmogaus gyvenimo prioritetai, ieškant atsakymų į mūsų dienų iššūkius ir mokiniams išskylančias problemas. Siekiama ugdyti mokinių socialumą, gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti. Mokiniai supažindinami su Bažnyčios mokymu šių dienų moralės ir socialinio gyvenimo klausimais, jiems siūloma rinktis krikščioniškąją požiūrį santykiuose su savimi, žmonėmis, Dievu, pasauliu, kultūra, mokslo pasiekimais. Stengiamasi atskleisti, kad kaip tik Katalikų Bažnyčios mokymas geriausiai atitinka žmogaus prigimtį, gerbia ir saugo žmogaus orumą ir gerovę, laiduoja visuomenės pažangą (Tikybos(Katalikų) bendroji programa, 2006, 19).

2.1. IX klasės programos ESAME PAŠAUKTI analizė

Bažnyčia, tarp kitų dalykų, ragina ugdyti Evangelinės tiesos ir laisvės, sąmoningo tikėjimo supratimą, formuoti kilnų požiūrį į meilę, į savo pašaukimą, krikščioniškos atsakomybės prieš visuomenę supratimą (Dvasininkų kongregacija. 1998. 185). Devintos klasės programa atsiliepia į Bažnyčios raginimą ir skatina mokinius tikėjimo šviesoje svarstyti savo pačių perspektyvas, aptariant visus pašaukimus, pasirengimą šeimai, dalyvavimo socialinėje veikloje svarbą ir galimybes.

Kaip jau buvo minėta, paaugliams svarbu apsispręsti priimti save tokius, kokie yra, priimti savo lytį, kad galėtų patogiai jaustis, todėl jau mokslų metų pradžioje mokiniai yra kviečiami iš naujo ieškoti savojo tapatumo. Atpažinti ir priimti jaunystės laiką kaip dovaną, reiškia priimti save. Teminiu klausimu: „Ar aš toks kaip visi?“ atsiliepiama į jaunystėje bundantį asmeniškąjį „aš“, į norą pabrėžti save, o tai krikščioniškame mąstyme įgauna kitą akcentą – kiekvienas esame skirtingas, individualus ir vertingas. Paauglystė yra laikas intensyviai ieškoti ir rasti savo gyvenimo kryptį bei tikslus. Atsiliepdama į tai, Programa siūlo Jėzaus pažadą ir pasiūlymą Evangelijoje: „kad

jumyse būtų manasis džiaugsmas“ (Jn 15, 11)¹. Šiandien pasaulis pateikia daug pasiūlymų renkantis gyvenimo tikslą, tačiau dalis jų neveda į tikrąjį džiaugsmą. Mokiniai kviečiami svajoti, kaip norėtų gyventi, ką norėtų daryti, bei atpažinti savo gabumus ir talentus. Tik atpažinus savo vidinius jausmus, troškimus bei galimybes, galima juos koreguoti, formuoti, nukreipti tinkama linkme. Gyvenimas tampa laimingas – to siekia kiekvienas, kaip supranta, kaip jam atrodo prasminga, o prasmingas gali būti tik tada, kai yra vaisingas („jūs duosite gausių vaisių“ (Jn 15,8))². Tam jaunatviškam energingumui, entuziazmui dažnai dar trūksta kryptingumo, todėl tikslinga vesti mokinius per laisvę ir atsakomybę. Tai yra nelengva tema šių laikui žmogui, o ypač paauglystėje. Be to, šiame amžiaus tarpsnyje itin aktyviai ieškoma tiesos, pirmiausia kituose, visuomenėje. Svarbu padėti pereiti nuo suvokimo, kad aš žinau tiesą, prie suvokimo, kad tiesa yra ieškoma ir atrandama per bendrystę ir tarpusavio santykius. Ir tiesa padaro mus laisvus (Plg. Jn 8, 32)³. Sąžinė „apibrėžia kokybę veiksmo objekto, į kurią veikdama krypta valia“ (A. Anzenbacher, 2001, p. 104), todėl yra svarbu ugdyti savo sąžinę.

Paauglystėje pabunda jausmai ir aistros. Tiek dėl lytinio instinkto, tiek ieškant savo tapatybės kitame, skubama įsimylėti. Svarbu jaunuolius supažindinti su juose vykstančiais pokyčiais, kad pajęgtų save pažinti, gerbti ir nežadinti meilės, kol ji pati neprabus (Plg. Gg 2, 7)⁴. Nors kalbėti apie meilę ir seksą itin įdomu ir populiariu, tačiau ne mažiau svarbu atskleisti skaistumo prasmę, suvokti ją kaip dovaną bei išsaugoti savo intymumą. Paaugliai kviečiami mąstyti, kas yra tikroji meilė, kuri tęsiasi iki pirmo seksualinio nuotykio ar iki mirties; dėl ko mylima: dėl išorės, kūno formų ar vidinio grožio, gerumo, jautrumo; ar nesiekama pasinaudoti kitu, norint pasijusti vertingam, mylimam, bet tik vieną akimirka; įvertinti ligų (AIDS ir kitų) pavojų. Tikroji meilė yra ta, kuri save dovanoja, kai galvojama apie kitą, o ne apie save, o šios meilės galima mokytis iš Evangelijos (Jn 15, 13)⁵.

Žmogus yra pašauktas būti su kitais. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, paauglystėje išgyvenama tapatumo ir vaidmenų sumaištis. Norima būti savimi, bet ne visada žinoma, kas aš esu, norima būti su kitais, bet bijoma prarasti save. Formuojantis vertybinėms orientacijoms, be šeimos įtakos, horizontaliai ypač svarbi bendraamžių įtaka, sureikšminamos bendraamžių grupės, atsiranda stiprus poreikis bendrauti (Kvietkienė, 2000, p. 49) Jaunuoliai ieško draugų ir grupių, kad priklausytų kažkam, turėtų kuo pasitikėti. Reikalinga jaunuoliams padėti gilintis į draugystės esmę, rinktis draugus, jų grupes iš „vakar, šiandien, rytoj“ perspektyvos. Dalinantis patirtimi, kokioms jaunimo grupėms moksleiviai priklauso ar norėtų priklausyti, svarbu analizuoti, kas joms būdinga, kas apskritai šiandien būdinga jaunimo kultūrai, kuo ji skiriasi nuo tradicinės, padėti atrasti jų

---

¹ Evangelija pagal Joną

² Evangelija pagal Joną

³ Evangelija pagal Joną.

⁴ Giesmių giesmė. Senojo testamento knyga.

sąsajas. Tradicinių vertybių laikymasis, kaip namo statyba ant tvirtų pamatų. Nėra nei gero namo be pamatų, nei nereikalingi pamatai, jei nestatomas namas. Gyvas tikėjimas yra buveinė, kurioje apsigyvena Dievo Dvasia ir trykšta gyvenimo pilnatvė. Programa ragina plėsti Dievo vaikų sampratą ir padėti suvokti Šventųjų bendravimo realumą ir aktualumą. Šventieji yra tie, kurie tapo savimi, ieškodami ir rasdami draugų ir bendrystę Bažnyčioje. Svarbu jaunuoliams atskleisti Bažnyčios esmę ir pašaukimą pasaulyje, atsakant į mitus ir gandus apie ją. Kaip krikščionys augame ir bręstame Bažnyčioje, kurioje jaunimas užima ypatingą vietą ir jam patikėta ypatinga misija. Šalia Bažnyčios šiandien yra daugybė pasiūlymų, kaip realizuoti savo Dievo ieškojimą įvairiuose religiniuose judėjimuose ir destruktiviose bendruomenėse, kurių tikslus ir veikimo būdus būtina išsiaiškinti tikybės pamokose. Krikščioniškoji religija gali įsiskverbti į kitas religijas ir įsigyventi jose – „į ankstesnius, „primityvesnius“ šventybės rodymo-si būdus ir kažką apie juos suprasti“, gali skaityti juose pateiktas užuominas, nuorodas, nes yra žinomas jų išsipildymas (Beresnevičius G., 1995, p. 328).

Buvimas kartu su kitais įpareigoja, o jauni žmonės, pilni idėjų ir entuziazmo, yra linkę daryti kažką nepaprasto ir ypatingo. Mylėti kitą remiantis Evangelijos pagal Matą ištrauka (Mt 25)⁶, reiškia išdrįsti būti kitokiam šiandieniam pasaulyje, būti savimi dovanojant save kitiems ir dalyvauti Bažnyčioje per jos socialinę misiją kartu su kitais tikinčiaisiais. Svarbu jaunuoliams atskleisti Bažnyčios socialinį mokymą kaip pastangą padėti kitiems ne tik žodžiais, bet labai konkrečiais veiksmais atsiliepiant į skurdą („buvau nuogas – mane aprengėte“), į badą („buvau išalkęs – pavalgydinote“), į nusikaltimus, nusikaltėlius ir bausmes („buvau kalinys – atėjote pas mane“), į ligonius, neįgaliuosius („buvau ligonis – mane aplankėte“), į beprasmingumą ir savižudybes („buvau nuliūdęs – mane raminaite“), į senatvę („buvau pavargęs – už rankos vedėte“). Tai nėra tik kvietimas praktikuoti artimo meilę, bet kartu ir žiūrėjimas į Kristų, susitapatinantį su vargingiausiais per įsikūnijimo slėpinį. Popiežius Jonas Paulius II, įžengus į trečiąjį tūkstantmetį, primena apie meilės išradingumą, parodomą labai asmeniškai šalia esančiam, meilės, kuri skleistusi ne tik meilės darbais, bet ir gebėjimu tapti artimu kenčiančiajam, kad pagalbos mostas būtų ne kaip žeminanti išmalda, o kaip broliškas dalijimasis (Jonas Paulius II, 2001, 50). Tikra meile, kuri yra dovanojanti, mokinius pirmiausia reikia sužavėti, kad norėtų jos mokytis ir jai įsipareigoti.

Jaunuoliams, ieškantiems savo tapatumo, kyla vidinis konfliktas: kaip jie patys įsivaizduoja savo ateitį ir ką siūlo aplinkiniai, tėvai, bendraamžiai, mokytojai (Leliūgienė, 1997, p. 74). Programa devintoje klasėje kviečia aptarti gyvenimo pašaukimus, kad ieškantys galėtų surasti save ir realizuoti. Pirmoji ir esminė žmogaus bendrystė, tai yra jo bendrystė su Dievu. Dievas kiekvieną šaukia vardu ir siūlo būdą realizuoti save tiesoje ir laisvėje. Būtina kviesti jaunuolius ieškoti savojo

---

⁵ Evangelija pagal Joną

⁶ Evangelija pagal Matą

pašaukimo kaip kelio į laimę ir pilnatvę, tai yra kelio į šventumą. Pašaukimas šventumui, t. y. tobulumui meilėje, yra pirmas ir pagrindinis pašaukimas, kurį Tėvas Jėzuje Kristuje per Šventąją Dvasią skiria kiekvienam iš jų (Jonas Paulius II, 1988. 16). Vieniems tai yra tarnystė pasaulyje, kitiems kunigiškoji tarnystė, dar kitiems pašvęstojo gyvenimo tarnystė. Programa siūlo supažindinti jaunuolius su pasauliečių pašaukimu pasaulyje, su kunigybe ir Katalikų Bažnyčios struktūra bei su vienuolinio gyvenimo esme ir grožiu. Kiekvienas krikščionis yra pašauktas būti žemės druska ir pasaulio šviesa.

2.2. X klasės programos ESU LAISVAS IR ATSAKINGAS analizė

Dešimtos klasės programa toliau kviečia laisvam ir atsakingam pasirinkimui. Neanalizuojama laisvės tema atskirai kaip tokia, bet ji ugdoma atsižvelgiant į socialines ir moralines problemas. Pirmiausia, pats Dievas veda žmones į laisvę per įvairias gyvenimo patirtis. Dievas yra Dievas, einantis žmogaus priešakyje, „Jo pažadai įgalina žmogų kaskart pasiryžti, nepasitenkinti esama realybe, įveikti nepaklusnumą ir taip pasiekti Pažadėtąją žemę“, kuri yra biblinis laisvės simbolis (Schrettle, 1996, p. 56).

Bręstantys jaunuoliai kviečiami ne tik pažinti patys save, Dievo meilę ir krikščionybės lobius bei pasaulio ir įvairių bendruomenių jiems siunčiamus iššūkius, bet ir visus šiuos dalykus sujungti į vienumą. Savimonė, pasaulėžiūra ir gyvenimo siekis formuoja asmens tapatumą. Asmeninis santykis su savimi ir kitais, tinkamas santykis su pasauliu leidžia kitaip pasižiūrėti į laiko dovaną („jo tikslas ir prasmė gyvenime“), į savo talentus, kuriuos būtina paleisti į apyvartą, į gyvenimo išbandymus ir iššūkius, į amžinybę (Eschatologija). Pradžios temos yra pagrindas ir išeities taškas tiek teologijos, tiek antropologijos plotmėse, siekiant pažvelgti bei atsiliiepti į aktualias mūsų dienų moralės ir socialinio gyvenimo problemas. „Egzistenciniu“ arba kylančiu metodu pradedama nuo žmogiškųjų problemų ir situacijų, apšviečiant jas Dievo žodžio šviesa (Dvasininkų kongregacija, 1998, 151). Jaunuoliai ruošiami priimti gyvybės ir seksualumo dovaną, formuojant savo požiūrį į pasaulyje vykstančias žmonių susipriešinimo ir suartėjimo tendencijas.

Gyvybė yra Dievo dovana, kurią reikalinga priimti ir gerbti. Gyvybė yra slėpinys, kurio žmogus vien savo protu negali suvokti ir savo pastangomis sukurti. Būtina padėti jaunuoliams pažvelgti į vaisingumą krikščioniškai (vaisingumo ir seksualumo ryšys, vaisingumo paskirtis). Programa kviečia supažindinti dešimtokus su natūraliu šeimos planavimu. Popiežius Jonas Paulius II, kalbėdamas apie kontracepciją ir abortus, kalba apie mirties kultūrą, naikinančią ne tik nekaltųjų gyvybę, bet ir gyvųjų orumą. Kaip atsakas į šias problemas yra krikščioniška sakramentinė santuoka, nors šiandien ir nepopuliari, bet būtina, kad pats žmogus savęs nesunaikintų. Jaunuoliams apie tai reikia kalbėti įtikinančiai ir patraukliu būdu, bet nepataikaujant.

Civilinė ir „bandomoji“ santuoka bei gyvenimas „susidėjus“ ne tik griaua tikros ir atsakingos meilės koncepciją, bet ir naikina ateinančios kartos pilnavertiškumą. Kaip jau buvo minėta, į pilnatvę einama per bendrystę. Trejybiniis Dievas sukūrė žmones tokius, koks yra Jis pats, tai reiškia kaip vyrus ir moteris, sukūrė mus bendrystei, Bažnyčiai (Evely, 1995, p. 81–82). Kaip individualizmas, taip ir vienišumas, bet ne vienatvė, yra tai, kas atitraukia žmogų nuo bendrystės ir pilnatvės, amžinos laimės kaip galutinio tikslo. Jaunuoliai kviečiami mąstyti, ar laimė su Dievu nėra vien mitas, bet remiantis ne šiandienio pasaulio tendencijomis, o savo patirtimi ir Šventosios Dvasios veikimu. .

Jeigu kalbėjimas apie dvasios dalykus neretai jaunimui atrodo nuobodus ir sudėtingas, tai kalbėti apie savo kūną tampa banalu ir neatsakinga. Tikybos pamokose jaunuoliai kviečiami kalbėti apie kūną kaip apie Dievo sukurtą ir dovanotą, su kuriuo reikia elgtis atsakingai ir pagarbiai. Svarbu aptarti, kaip krikščionybė, gerbdama žmogaus kūną, žiūri į pornografiją, prostituciją, homoseksualizmą, lyties keitimą bei dirbtinį apvaisinimą, klonavimą ir kitas problemas. Ar viskas, kas įmanoma, yra leistina? Kiekvienas žmogus yra asmuo, o ne prekė, nori gimti iš meilės ir būti mylimas ir priimtinas tol, kol yra gyvas. Tiek požiūris į seksualumą, tiek į mirties slėpinį formuoja požiūrį į aktualias bioetines problemas. Hedonizmas ir konsumizmas dalykus iškreipia, pasinaudodamas reklama, verslu, mada.

Paauglystės laikotarpiu jaunimui nėra svetimas troškimas gyventi patogiai, savo malonumui, kovoti už savo būvį, ypač tada, kai stokojama meilės ir kitų palaikymo. Tuo labiau pasaulis, dažnai tolimas tikrosios meilės ir bendrystės supratimui, renkasi smurtą, žiaurumą, neapykantą. Kaip atsakymas į populiarius televizijos filmus ir laidas, kuriuose netrūksta smurto, žiaurumo, neapykantos, būtų tikybos pamokose analizuojama biblinė Kaino ir Abelio istorija bei Jėzaus pažadas „Tegu neišsigąsta jūsų širdys“ (Jn 14, 1)⁷. Industrinėje visuomenėje nesaugumas, nerimas, rezultatų siekimas ir agresyvumas yra susiję nematomais ryšiais (Fúrst, 1998, p.180). Prasminga kviesti jaunuolius nagrinėti karo, teroro – kovos be nugalėtojų apraiškas ir jų priežastis, taip pat analizuoti Bažnyčios skelbtus Kryžiaus karus. Nepakanka vien teorinio svarstymo, jeigu žmogus asmeniškai neatsiliepia į kvietimą nešti taiką ir ramybę pirmiausia savo aplinkoje. Programa siūlo supažindinti moksleivius su Bažnyčios požiūriu į taiką ir jos įgyvendinimo galimybes. Tarptautiniai santykiai ir politinės galimybės palaikyti taiką pasaulyje bus veiksmingi tik tada, jei bus pagrįsti meile ir pagarba kitam ir kitokiam. Svarbu priimti ne tik paskiro asmens, bet ir skirtingų tautų bei rasių kitoniškumą. Tautų paskirtis pagal Dievo planą yra skirtingumo ir Dievo kūrybos sudėtingumo paveikslas. Programa siūlo kalbėti ne tik apie kultūrų sankirtą, bet ir apie išrinktosios tautos vaidmenį Išganymo istorijoje bei žydų tautą ir holokausto nelaimę. Kiekviena tauta yra dovana pasauliui, todėl svarbu žadinti troškimą puoselėti savo tapatumą ir meilę savajai tautai bei

---

⁷ Evangelija pagal Joną

jos kultūrai. Reikalinga padėti jaunuoliams suvokti globalizacijos ir Europos Sąjungos reiškinį, su visais jų pranašumais ir neigiamybėmis. Tikybos pamokose galima kviesti jaunuolius ir asmeniškai prisidėti prie pasaulio vienijimosi: ne tik vienokiu ar kitokiu būdu dalyvaujant versle, atliekant vartotojišką funkciją, bet ir laikantis saikingumo, užsiimant labdara, dalyvaujant akcijose už gamtos išteklių išsaugojimą. Evangelija įspėja „kur tavo lobis, ten ir tavo širdis“ (Mt 6, 21)⁸.

Tiek devintokų, tiek dešimtokų tikybos pamokose reikalinga formuoti „mokinių mąstymą Evangelijos ir tikėjimo šviesoje“, patraukti juos gyvenimu pagal sąžinę, mokant laisvai ir atsakingai pasirinkti, kviesti į autentišką bendrystę bei ugdyti „bendruomeniškumą, atvirumą gyvenimo kaitai, savo vertės pajautimą ir norą tobulėti“, supažindinti su kitais religiniais tikėjimais ir judėjimais, pabrėžiant Lietuvos tradicinių religinių bendrijų pažinimą, parodant ekumeninio ir tarpreliginio dialogo galimybę (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 8).

Programa kreipia jaunuolius į viltingą ir veiklų santykį su Dievu ir Bažnyčia. Atsižvelgiant į Programoje iškeltus tikslus ir uždavinius bei dirbant pagal pateiktą programą, dažnai yra reikalingi nestandartiniai būdai nepopuliariems tikėjimo dalykams (pavyzdžiui, nuodėmės, kaltės, atgailos, nuolankumo, įsakymų, liturgijos sąvokoms) įvardyti bei atskleisti. Religijos pedagogikai svarbu ne tik perteikti teisingą turinį, bet daug svarbiau pažinti, kokį atgarsį šis turinys sukelia klausytojo sieloje (Schrettle, 1996, p. 51). Pamokos tampa prasmingos, kai mokytojas ir mokiniai susikalba ne vien žodžiais, bet užsimezga neverbalinė arba sielos kalba.

3. Tikybos mokyme nuo programos neatsiejami dalykai

Apžvelgiant programą matyti, kad temos ir jų turinys paliečia svarbius ir aktualius šiandienos žmogaus širdies bei proto dalykus, tai, ką sunku suprasti, priimti, kuo sunku gyventi ne tik pagal krikščionybės reikalavimus, bet ir žmogaus prigimtį. Programos nuorodos ir didaktinės nuostatos akcentuoja tikybos pamokų artimumą etikai, paliečiamos panašios temos ir siekiama panašių tikslų, todėl bendradarbiavimas tarp šių disciplinų yra naudingas ir reikalingas. Tikybos mokytojo darbas tampa atsakingas ir sudėtingas, nes kartojasi temos, o auditorija yra labai įvairi, remiamasi kiekvieno dalyvio individualia motyvacija. Taigi toliau aptarsime minėtus tikybos pamokų aspektus išsamiau.

3.1. Tikyba ir etika: dvi dorinio ugdymo disciplinos

Švietimo tikslas yra visapusiškas asmens ugdymas. Kaip kiekvienas žmogus, atsakingas už jaunąją kartą, taip ir bet kurios disciplinos mokytojas privalo stengtis ugdyti tvirtus ir atsakingus asmenis, gebančius laisvai ir tinkamai rinktis, kviesti jaunuolius vis labiau atsiverti tikrovei ir

---

⁸ Evangelija pagal Matą

išsiugdyti aiškia gyvenimo sampratą (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982, 17). Jei kiekvienoje ugdymo srityje galima surasti pakankamai erdvės ne tik mokyti, bet ir lavinti, auklėti, tai tikyba ir etika kaip dorinio ugdymo disciplinos to siekia pagrindiniais savo tikslais, turiniu ir metodais. Katalikų tikybai būdingas glaudus bendradarbiavimas su etika, nes abu dalykai, nors ir skirtingai, aptaria svarbiausius žmonių sugyvenimo principus (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 5).

Tiek tikybos, tiek etikos disciplinos siekia bendro tikslo, tačiau tai daro išsikeldamos skirtingus uždavinius, iš dalies skiriasi turiniu ir metodika bei didaktinėmis nuostatomis. „Katalikų tikyba siekia dorinį ugdymą grįsti ne vien asmenine sąžine ir pilietine sąmone, bet ir asmens santykiu su Dievu“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 1). Profesorius St. Šalkauskis šių disciplinų skirtumą aiškina skirtingomis jų vertybėmis. Būtent, doriniame ugdyme ugdomoji vertybė yra dorinis išsiauklėjimas (Šalkauskis I, 1992, p. 115), o religiniame ugdyme ugdomoji vertybė yra „religingumas, kuris kaipo pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, aukščiausiam savo laipsnyje vadinamas šventumu“. (Šalkauskis I, 1992, p. 117) L. Jovaiša religiją ugdymo procese laiko didele dorinimo dalimi, vertybe, be kurios „neįmanomas pilnutinis individo dvasinis ir socialinis gyvenimas“ (Jovaiša, 1997, p. 32). Išėities tašku tampa požiūris į žmogų. Žmogų etika nagrinėja kaip individą ir svarsto įvairius tarpusavio santykius, o „katalikų tikybos mokymas yra grindžiamas ne abstrakčiais santykių principais, bet kiekvieno žmogiško asmens, kaip sukurto pagal Dievo paveikslą, unikalumo ir besąlygiškos vertės atskleidimu“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 5).

Žmogus nesunkiai suvokia, kad aplink jį pasauly egzistuoja dalykai, nepriklausantys nuo jo, bet darantys jam įtaką (gamtos jėgos, gamtos cikliškumas), dalykai, kurių žmogus negali paveikti (sėkmė – nesėkmė, laimė – nelaimė, mirtis...). Savęs nepakankamumo patyrimas sujungia emocinį ir egzistencinį išgyvenimą, prieš kurį žmogus pasijunta bejėgis. Ir čia atsiveria ieškojimų erdvė, kaip tai paaiškinti, suprasti, o svarbiausia, kaip to išvengti. Religijos pagrindas yra savęs nepakankamumo suvokimas. Protavimas, jausmas, kalba, kūryba patys savaime apima daugiau nei vien materialus mechanizmas. Žmogaus biologija, prigimtis nepriklauso nuo žmogaus, kaip ir jo socialinė aplinka, – nepasirenkame kur, kada, kaip gimti, gyventi; ir pats tų klausimų kėlimas savaime išveda į transcendentinę plotmę, už materialaus pasaulio ribų. Savęs nepakankamumas atveria santykiui su kitu, viršijančiu patį žmogų, veda į Kito suvokimą. Atsivėrimas religijai galimas ir prieinamas per antropologinių ir kultūrinių klausimų kėlimą bei nagrinėjimą.

Religijos mokymas mokykloje skiriasi nuo religijos mokymo, pavyzdžiui parapijoje (catechezės) tuo, kad „jo tikslas yra įsiskverbti į kultūros sritį ir bendradarbiauti su kitais mokomaisiais dalykais“ (Dvasininkų kongregacija, 1998, 73). Religinį ugdymą reikalinga kuo artimiau susieti su bendruoju ugdymo kontekstu, kitais mokomaisiais dalykais, visa šių dienų vaikų

ir jaunimo kultūra (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 1). Taip yra ir santykyje su Dievu: kuo labiau artėjama prie jo, tuo labiau artėjama ir įsijaučiama į gyvenimo pasaulyje realybę. Tikybos mokymas, artėdamas prie šiandienio gyvenimo realių, negali prarasti kuo glaudesnio, asmeniškesnio santykio su Dievu kaip asmeniu. Šis santykis su Dievu būtinas, kad tikybos mokymas neprarastų savo esmės ir tai turi būti realizuojama per tikybos mokytojo pavyzdį.

3.2. Tikybos mokytojas

Katalikų tikybos mokytojas pirmiausia yra pedagogas, turintis teologinę kvalifikaciją ir kanoninį siuntimą (Gairės tikybos mokymui ir paparinei katechezei diferencijuoti, 2003). Kaip tikybos mokymas mokykloje yra mokomoji disciplina su savo tikslais, uždaviniais, metodika ir didaktika, taip ir tikybos mokytojas nuo 2007 m. privalo turėti pedagoginį išsilavinimą. (LR Švietimo įstatymo 7-72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX-2292, 2004, 28str. 1,3.) Kanoninis siuntimas yra diecezijos, kuriai priklauso švietimo įstaigos, vyskupo siuntimas atitinkamam asmeniui mokyti katalikų tikybos mokykloje ir pasitikėjimas, kad tai bus daroma pagal Katalikų Bažnyčios mokymą.

Pedagoginė kompetencija yra būtina. Tikybos mokymo turinys iš mokytojo reikalauja plataus išprusimo teologijos, religijotyros, kultūros srityse žvelgiant iš istorijos ir šių dienų perspektyvos. Kaip specialistas, tikybos mokytojas turi žinoti kelius, kaip ieškoti tikslios informacijos ir dokumentų, kad atskleistų nagrinėjamos temos visumą globaliame tikslųjų ir humanitarinių mokslų, filosofijų, pasaulėžiūrų bei religijų kontekste, taip pat krikščioniškosios tradicijos šviesoje (Gery Gevaert., 2002). Kaip pedagogas turi mokėti pateikti žinias ir informaciją įvairiomis išraiškos formomis, ne vien literatūrinėmis ir verbalinėmis, bet taip pat vizualinėmis, muzikinėmis bei liturginėmis. Kaip kiekvienam pedagogui, tikybos mokytojui keliamas uždavinys tinkamai pateikti mokomąją medžiagą, taip pat valdyti klasę, tinkamais būdais skatinti ir vertinti mokinius. Kartu kyla pavojus, galintis nuskurdinti jaunosios kartos ugdymą, kai specialisto inteligentiškumas susiaurinamas iki formulių, specialybės dalyko išmanymo ir pamirštama, kad mokytojui, be specialybės, svarbiausia plati humanitarinė erudicija, apsiskaitymas, dvasingumas, inteligentiškumas (Šernas, Individo dvasingumo uždavinys – bendras vidurinių ir aukštųjų mokyklų uždavinys, p. 56). Pastaruoju metu pedagogikoje vis labiau pabrėžiama mokytojo asmenybės ir jo vertybinių orientacijų svarba.

Tikybos mokytojams ne mažiau už pedagoginę kompetenciją ir asmenybės brandą reikalingas kuo aiškesnis įsisąmoninimas, kad jie ne tik priklauso Bažnyčiai, bet ir patys yra Bažnyčia, bendrija tikinčiųjų, esančių vienybėje su Popiežiumi ir vyskupais (Jonas Paulius II. 1988. 9). Krikščioniškas tapatumas yra atspirties taškas tikybos mokytojui, kuris mokykloje gali būti nepriimtinas,

nesuprastas arba net atmetas. Asmeninis santykis su Dievu pirmiausia tampa ne mokymo, o gyvenimo turiniu. Pedagoginės sąveikos ir įtakos stiprumas priklauso „nuo pedagogo vertybių saviraiškos lygmens, tai yra ne tik nuo dvasinių vertybių deklaravimo, bet ir jų praktinio įkūnijimo gyvenime“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 161). Kaip primena popiežius Paulius VI, „šiandienis žmogus mieliau klauso liudytojų, ne mokytojų, o jei klauso mokytojų, tai dėl to, kad jie yra liudytojai“ (Popiežius Paulius VI, 1975, 41). Būti liudytoju reiškia pirmiausia gerbti mokinių tikėjimo laisvę, neprimetant savo tikėjimo supratimo. Mokytojas yra moderatorius, kuris stengiasi plėsti mokinių akiratį ir gebėjimus, atskleisti požiūrių turtingumą, skatinti mokinių atvirumą ir kritinį sąmoningumą bei sužadina žinių troškulį ir padeda mokiniams pažinti Kristų – gyvenimo šaltinį (Gery Gevaert., 2002). Tikybos mokytojas, pirmiausia kaip krikščionis, yra kviečiamas pats būti Kristaus mokiniu ir padėti mokiniams mokytis iš Kristaus. Tikybos mokytojo misija yra ne tik būti pasirengusiam religiškai šviesti mokinius, bet ir jų šeimas, ir visą mokyklos bendruomenę, liudijant tikėjimą Kristumi ir pagarbą žmogui (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 12). Jei norima, kad ugdytojų darbas bent truputį atspindėtų dieviškos artimo meilės šviesą, pakanka leisti Dievo Dvasiai išsiskverbti į vaiką iki pat jo „naujo vardo“ (plg. Apr 2, 17), „kurį kiekvienas turi savyje kaip savo augimo įstatymą ir savo tapatybės teologinę paslaptį“ (Léna, 2003, p. 33). Tikintis mokytojas mokinių mokymą bei ugdymą pirmiausia paveda Šventajai Dvasiai.

Mokykla yra ta privilegijuota kultūros vieta, kurioje Bažnyčia ragina darbuotis ir ją sukilinti savitais Evangelijos ir krikščionių tikėjimo turtais (Jonas Paulius II, 1988, 44). Šiai misijai pirmiausia yra pašaukti tie krikščionys, kurie dirba mokykloje, nesvarbu kokiam luomui jie priklausytų. Bendro krikšto kilnumo galia už Bažnyčios misiją yra atsakingi pasauliečiai drauge su kunigais, vienuoliais ir vienuolėmis (Jonas Paulius II, 1998, 15).

3.3. Auditorija

Tikybos mokytojams keliamas uždavinys ne tik rūpintis tinkamu pamokos pravedimu ir asmeniniu Kristaus liudijimu, bet ir atsilipti į konkrečias mokinių situacijas ir poreikius. Tikybos pamokas mokiniai renkasi patys (iki 14 metų parenka tėvai) kiekvienais mokslo metais iš naujo, todėl klasėje mokiniai yra skirtingi tikėjimo atžvilgiu, be to, gali kiekvienais metais keistis. Taip pat svarbu atsižvelgti ir į mokinių amžiaus tarpsnius, apie tai jau buvo kalbėta darbo pradžioje.

Bendrasis katechezės vadovas ir kiti Vatikano dokumentai pabrėžia, jog valstybinėje mokykloje tikybos mokymas turi sietis su visu ugdymo kontekstu, šiandienė vaikų bei jaunimo kultūra ir būti pritaikytas įvairioms ugdomųjų kategorijoms: tiek tikintiems, tiek ir abejojantiems bei netikintiems mokiniams (Stasiulevičiūtė A., 2007). Nepaisant mokinių skirtingumo, svarbu yra į ugdomąją veiklą įtraukti visus, maksimaliai gerbiant kiekvieno pažiūras ir nuostatas. Programoje

nurodyti skirtingi uždaviniai tikslui pasiekti *tikintiems* – padėti pagilinti krikščioniškąsias vertybines nuostatas ir pritaikyti sprendžiant šiandienos problemas, *abejojantiems ar tikėjimo ieškantiems* – atskleisti krikščionių tikėjimo vertingumą bei Kristaus ir Bažnyčios skelbiamos žinios prasmingumą, ir *netikintiems mokiniams* – sudaryti galimybę susitikti su Evangelija kaip Gerąja Naujiena (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 8). Dirbti su mokiniais reikia pradėti nuo to, kur jie yra savo gyvenimo kelyje, nuo jau įgytų žinių, supančios kultūros, atsižvelgiant į jų interesus ar nesidomėjimą, bendravimo, minčių dėstymo bei vaizduotės gebėjimus, jų klausimus, tiesos troškimą, saugumo, bendruomenės ir laisvės poreikius. Tai yra atsparos taškas visam mokymosi procesui. Mokiniai kviečiami apmąstyti gyvenimo problemas ir gerbti krikščioniškąjį tikėjimą, net jeigu nejaučiama jo kaip savo (Gery Gevaert., 2002). Evangelinės vertybės dažnai yra pasirenkamos ir patrauklios nepriklausomai nuo asmens pasirinkimo tikėjimo atžvilgiu. Tikybos mokytojui dažnai tai gali būti iššūkis išmintingai suderinti šiuos dalykus. Netgi religiniu požiūriu indiferentiškų šeimų vaikams turėtų būti sudarytos sąlygos susipažinti su religinio gyvenimo patirtimi. Tai praplėstų jų galimybes tinkamai formuotis (Leitner R., Steinbock A., 1998, p.99).

Siūlomas projektas, vėliau patvirtintas, yra bendroji programa kaip orientyras. Mokytojai savo darbą turi individualizuoti, prisitaikydami prie savosios auditorijos, kartais išimtinai tikinčios, o gal atvirkščiai – visai netikinčios grupės. Ugdymo sąlygos bus skirtingos tose mokyklose, kur jungiamos neparalelios klasės (pavyzdžiui, vienoje grupėje mokomi ir penktokai, ir šeštokai, ir septintokai). Tokiu būdu atitinkamai keisis antropologijos arba teologijos lyginamasis svoris kiekvienoje pamokoje ar temoje. Neabejotinai skirsis ugdymo turinys, pačios temos, jų pagrindiniai akcentai, kurie gali būti mokytojų skirtingai suprantami ir nevienodai interpretuojami (Stasiulevičiūtė, 2007). Kiekvienos klasės teminis turinys siekia perteikti esminę tikėjimo žinią: Dievas kiekvieną myli ir kviečia į bendrystę, nes mokinių kontingentas kiekvienais mokslo metais gali keistis; kiekvienoje grupėje gali būti mokinių, kurie į tikybos pamokas atėjo pirmą kartą ir gal tik tuos vienerius metus jas telankys (Stasiulevičiūtė, 2007). Programos turinys pasižymi temų įvairumu bei skirtingumu, pradedant nuo krikščioniškos moralės iki egzistencinių žmogaus ir visuomenės gyvenimo klausimų. Aktuali bendrystės tema, pasikartojanti įvairiuose teminiuose kontekstuose ir kviečianti ieškoti būdų, kurie nuolat turtintų mokinių bendrystę su jų artimaisiais, klasės, mokyklos draugais, mokytojais, knyga, knygų Knyga – Šventuoju Raštu, savo paties vidumi, Dievu. Sėkmės atveju indiferentiškus ar abejojančius mokinius galima atvesti į Bažnyčios bendruomenę, o joje jau esančius sustiprinti (Stasiulevičiūtė A., 2007). Mokymasis gyventi drauge yra tiek tikybos mokymo proceso, tiek pačios Gerosios Naujienos centre. Iš Jėzaus ir daugelio žmonių, gyvenusių ir gyvenančių pagal jo mokymą, pavyzdžių jaunuolis įgauna jėgų „gyventi kartu“, taip pat išmoksta spręsti konfliktus nenaudodamas jėgos. Pati klasė gali tapti tarpusavio santykių „laboratorija“ (Gery Gevaert., 2002). Klasė kaip socialinė grupė kviečiama atpažinti savo

bendruomeniškumą, jį analizuoti ir jame augti. Dėl auditorijos įvairumo reikalinga parinkti ir tinkamus metodus, ir atitinkamą pagalbines medžiagas.

Auditorijos savitumą formuoja ne tik mokinių amžius ir santykis su tikėjimu, bet ir mokyklos socialinis klimatas. Mokykla kaip mezo aplinka, apie kurią jau kalbėjome, veikia ugdymą. „Mokykla sukuria socialinį klimatą, kuris turi motyvus formuojantį poveikį“ (Gage, Berliner, 1994, p.303). Mokyklos klimatas veikia mokinių motyvaciją, ypač mokant tikybos. Dėl tos priežasties Bažnyčios dokumentuose daromas skirtumas tarp katalikiškų ir valstybinių mokyklų, nes juose požiūris į tikybos pamokas, juolab į krikščioniškas vertybes, dažnai labai skiriasi. Iššūkis, pirmiausia tenkantis tikybos mokytojams, yra pajėgumas atskirti įvairias situacijas, pažinti poreikius ir aktualijas, kantriai rengtis asmeniniam susitikimui (Dvasininkų kongregacija, 1998, 190). Moksleivis formuojamas ir ruošiamas mokyklos aplinkoje, o dar labiau namuose priimti dalykus, kuriuos per pamokas girdi. Mokiniai, nors paauglystės laikotarpiu ir stengiasi nuo šeimos atsiriboti, tebėra jos veikiami. Lazco tyrinėjimai rodo, kad tėvų ir senelių požiūris bei elgesys lemiamai veikia jaunesnės kartos tikėjimo formavimą (Leitner, Steinbock, 1998, p.96). Dėl aplinkos aplaidumo ir aplinkinių nepalankumo. dažniausia atsiranda vertybių sistemos formavimosi trūkumų (Płużek, 1996, p. 272). Žmogaus kaip asmenybės savitumas atsiskleidžia per santykį su kitais, nes yra jų formuojamas. Socialinės asmenybės teorijos atstovas H.S. Sullivanas teigia, kad „žmogų galima suvokti tik atsižvelgiant į jo santykius su kitais“ (Fűrst 1997, p. 281). Mikrosociumą, supantį vaiką ir formuojantį jo orientaciją, sudaro šeima, religinė bendruomenė, žiniasklaida, vaikų ir jaunimo organizacijos bei kitos įstaigos ir institucijos. Pagal B. Bitiną, apibūdinant mikrosociumo tipus, dažniausiai išskiriami miesto ir kaimo mikrosociumai (Leliūgienė, 1997, p. 53). (*Bendrasis katechezės vadovas* taip pat išskiria kaimą kaip savitą aplinką katechetiniu aspektu. Dokumentas ragina atsižvelgti į kaimo žmonių situaciją, dažnai susijusią su vargu ar skurdu, lydimą baimių ir prietarų, tačiau turtingą paprastumu, pasitikėjimu gyvenimu, solidarumo jausmu, kupiną tikėjimo Dievu ir ištikimybės religinei bendrystei (Dvasininkų kongregacija, 1998, 192). Žinoma, kaimas nelygus kaimui, todėl, siekiant užmegzti artimą santykį su moksleiviais, gyvenančiais kaime, kad būtų perduota jiems evangelinė žinia, svarbi sociokultūrinė kaimo analizė.

Tikybos mokymo programa siekia atsiliepti į šiandienos moksleivių poreikius, ne su tikslu jiems įtikti ir būti populiari disciplina, bet ieško būdų ugdyti asmenybes, gebančias pažinti save, priimti kiekvieną žmogų kaip dovaną, pasirinkti sekuliarizuoto pasaulio pasiūlymuose ir atsiverti realybei, pranokstančiai žmogišką tikrovę.

III. SOCIOKULTŪRINĖS APLINKOS ANALIZĖ ŠIANDIENIAME LIETUVOS KAIME

Ieškant būdų, kaip geriau atsiliiepti į Bažnyčios kvietimą Evangelijos žinią atnešti į mokyklas, nepakanka vien analizuoti tikybės pamokų programą ir pagal ją vesti pamokas, būtina tirti mokinių aplinką, kurioje jie gyvena ir kuri juos supa. Socialinę, kultūrinę ir religinę mokinių aplinką formuoja kaimas, mokykla ir parapija. Kaime tai glaudžiai susiję, persipynę.

Lietuvoje yra atlikta nemažai sociologinės krypties tyrimų kaime, tačiau juose menkai atsispindi religinis aspektas. Socialinės pastoracinės krypties tyrimai Lietuvos kaime yra labai skurdūs. Siekiant šiuo darbu atskleisti tikybės mokymo ir sociokultūrinės aplinkos sąsajas, buvo atlikti kokybinis ir kiekybinis tyrimai, tiesiogiai nukreipti į šio darbo tikslą. Taip pat remiamasi Lietuvos katechetikos centro užsakytu ir Religijos studijų kolegijos 2006 m. rudenį atliktu tyrimu, skirtu išsiaiškinti tikybės pamokų svarbą mokykloje, 1996 m. atliktos anketinės apklausos apie tikybės mokymą bendrojo lavinimo mokyklose rezultatais bei šio darbo autorės 2005 m. darytu tyrimu, siekiant labiau suvokti Lietuvos tikinčiųjų padėtį ir pastoracijos ypatumus kaime.

Pirmame šio darbo skyriuje bus kalbama apie tyrimų objektą, apimtis ir dalyvavusius respondentus, o rezultatai pateikiami kituose skyriuose, nes jais remiamasi analizuojant sociokultūrinę kaimo aplinką bei tikybės mokymą kaime ir ieškant jų sąsajų.

1. Bendra atliktų tyrimų charakteristika

Prieš pradėdant sociokultūrinės aplinkos analizę, aptarsime atliktus tyrimus. Edukologijoje, kaip ir kituose socialiniuose moksluose taikomi ir kokybiniai, ir kiekybiniai tyrimai, kaip vienas kitą papildantys (Kardelis K., 2002). Atliekant tyrimus remtasi šiais autoriais: K. Kardelis (2002), T. Tamošiūnas (2003), A. V. Matulionis (2003).

1.1. Kokybinis tyrimas

Kaip jau buvo minėta, atliktas bendrųjų gairių kokybinis tyrimas. Tyrimas atliktas interviu metodu, kuris leidžia mokytojams išreikšti asmeninius ir subjektyvius niuansus dėstant tikybą. Tyrimu siekiama atskleisti tikybės mokytojų, dirbančių kaimo pagrindinėse mokyklose, darbo sąlygas bei požymius, jų asmeninį santykį su šiuo darbu bei atliekama misija Bažnyčioje. Mokytojai dalinosi savo asmenine patirtimi bei išvalgomis, o tai padeda tiksliau įvertinti realią situaciją, su kuria susiduriama mokant tikybės kaime. Su respondentais buvo kalbama jiems patogiose vietose

ir jiems patogiu laiku bei gavus jų sutikimą pokalbį įrašyti diktofonu. Po to pokalbiai buvo suvesti Microsoft Word programa į kompiuterinę laikmeną (Interviu pavyzdį žiūrėti 2 priedas).

Kokybiniame tyrime dalyvavusieji respondentai (žr. 1 priedas). Respondentais atsitiktine atranka buvo pasirinkti tikybos mokytojai, dėstantys tikybą devintų ir dešimtų klasių mokiniams pagrindinėse kaimo mokyklose. Tyrime dalyvavo 17 respondentų iš įvairių Lietuvos vietovių: 8 respondentai iš Žemaitijos regiono, o 9 iš Aukštaitijos. Kadangi dalis mokytojų dirba dviejose ir daugiau mokyklų, tai mokyklų skaičius (24) yra didesnis negu respondentų. Respondentai tikybos mokytojais dirba Degučių, Katyčių, Gardamo ir Liaučių (Šilutės raj.), Daukšaičių (Klaipėdos raj.), Nausodžio, Narvaišių ir Aleksandrovo (Plungės raj.), Lygšiuolio (Kelmės raj.), Pašvitinio, Barbiškių, Medikonių ir Klovainių (Pakruojo raj.), Kriukų, Gataučių, Gaščiūnų, Mindaugų, Kalvių ir Linkaičių (Joniškio raj.), Ėriškių, Uliūnų ir Katinų (Panevėžio raj.), Liudvinavo (Trakų raj.) bei Rimšės (Ignalinos raj.) pagrindinėse mokyklose. Visose mokyklose mokomoji kalba yra lietuvių, išskyrus Liudvinavo mokyklą, kuri yra dvikalbė: rusų–lenkų. Kadangi mokykloje katalikų tikybą dėstantis pedagogas yra katalikas, turintis teologinę kvalifikaciją ir kanoninę savo vyskupijos vyskupo siuntimą (Gairės, 4), tai atkreipiamas dėmesys į parapijas ir vyskupijas, kurioms priklauso apklausoje dalyvavę mokytojai. Apklaustieji yra iš Telšių, Šiaulių, Panevėžio ir Vilniaus vyskupijų. Regionų ir vyskupijų ribos teritoriškai nesutampa. Dauguma parapijų, kuriuose dirba apklaustieji mokytojai, yra katalikiškos (Lotynų apeigų katalikų), tik kai kuriose jų nemaža dalis yra kitos konfesijos tikinčiųjų: evangelikų liuteronų (Degučių, Katyčių, Liaučių kaimuose) ir ortodoksų (stačiatikių) (Lygiulio, Liudvinavo kaimuose). Neturėta tikslo išsiaiškinti vyraujančių tendencijų atskiruose regionuose, parapijose ar vyskupijose, tik siekiama visumos nesiribojant konkrečios vietovės ypatumais.

Reikia atkreipti dėmesį į galimus tyrimo apribojimus. Atliekant tyrimą susidurta su šiais sunkumais: socialinio pageidaujamumo (priimtimumo) problema (noras pagražinti tikrovę, įtikti), polinkis neminėti to, kas įprasta ir savaime suprantama, aplinkos poveikis (interviu pertraukdavo šeimos nariai, kiti pašaliniai asmenys). Šie veiksniai galėjo daryti įtaką tyrimo rezultatams ir jų patikimumui.

Tarp interviu davusių mokytojų buvo 13 moterų, o 4 – vyrai, nes tiek tikinčiųjų, tiek pedagogų tarpe jų yra mažiau. Pagal amžių daugiau būta mokytojų (7) nuo 30 iki 40 metų, ir panašiai tolygiai pasiskirsto tiek jaunesni, tiek vyresni (5 iki 30 metų imtinai, 4 – nuo 50 ir vyresni). Kaip ir kiekvieno pedagogo, tikybos mokytojo kompetencijai įtakos turi išsilavinimas ir darbo patirtis. Tarp apklaustųjų 9 mokytojai turi aukštąjį teologinį išsilavinimą, 2 iš jų yra studijavę Evangeliškąją (evangelikų liuteronų) teologiją Klaipėdoje, o vienas apsigynęs teologijos mokslų daktaro laipsnį. Tai, kad kaimo mokykloje katalikų tikybos moko save katalikėmis lakančios ir evangelikų liuteronų teologiją baigusios pedagogės, rodo ne tik ekumeninę tikinčiųjų dvasią, bet ir kaimo

bendruomeniškumą, stipresnį už teorinius teologijos skirtumus. Dar 4 mokytojai yra baigę Kauno katechetikos kolegiją ir du tebestudijuoja. Apklausoje dalyvavusių išsilavinimą patvirtina Telšių katechetikos centro vadovas kun. R. Gudlinkis, kad dėl tikybos mokytojų kompetencijos padėtis esą sparčiai gerėja ir nekompetentingų mokytojų nespecialistų tėra labai mažai. Sudėtingesnė situacija, pasak cento vadovo, mažose kaimo mokyklėlėse, kuriose šiandien nėra kam dirbti ir tikybą dėsto tikintys kitų dalykų mokytojai, baigę specialius kursus. Pastaroji nuomonė atliktu tyrimu nepasitvirtino, nes iš 17 apklaustųjų tik du moko tikybos baigę įvairius kursus. Tiesa, ne vienas mokytojas sakė, kad jų mokyklose „tikybos mokytojai dažnai keisdavosi, nebuvo kam dirbti“ (R 1)⁹, „kitos mokyklos mokytojos imasi mokytį tikybą“ (R 11), „trūksta tikybos mokytojų specialistų, moko kitų dalykų mokytojai“ (R 3). Tarp davusių interviu 4 mokytojai toje pačioje mokykloje dar moko ir kitų dalykų (geografijos, muzikos, istorijos), tačiau ne dėlto, kad jie neturėtų teologinio išsilavinimo, bet dėl mažo tikybos mokytojo krūvio. Dalis mokytojų (9) tikybos moko dar ir netoliese esančiose vidurinėse mokyklose ar gimnazijose. Viena mokytoja, mokykloje dar mokanti geografijos, istorijos, dalijosi patirtimi, kad „kitų dalykų žinios tik pakelia kompetenciją, nes dalykus galima integruoti, mokiniams suprantamiau ir išsamiau paaiškinti“ (R 10). Darbo praktikos atžvilgiu apklausoje dalyvavę mokytojai taip pat pasižymi kompetencija: 9 mokytojai jau daugiau kaip 10 metų moko tikybos (kiti: pirmus metus – 3, iki 5 metų – 3, iki 10 metų – 1). Mokytoja iš Degučių dalinasi, kad „kažkoks įgudimas yra. Anksčiau reikėdavo pasižymėti, kuriuose momentuose, ką sakysi. Pirmus metus, kai atsisėdi ruoštis, tai 5 valandas kiekvienai klasei po valandą. Susižymi minutėmis. Dabar tikrai to nebėra, būna, kai pamokoms ruošiesi, indus plaunant“ (R 1). Tyrimo dalyvavusieji mokytojai daugiausia yra pasauliečiai (13), kurių dauguma (10) turintys savo šeimą, augina vaikus, taip pat vienuolės (3) ir vienas kunigas, nes kiekviena iš šių bažnytinio pasaulio formų ugdomiesiems teikia skirtingą įkūnijimo gyvenime pavyzdį ir išlaikydama specifinę pasaulio tapatybę, integruojasi į vieną ugdymo bendruomenę (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982, 43.76). Tiek sesuo vienuolė, tiek keletas pasauliečių moterų apie tikybos mokymą kalbėjo kaip krikščioniško gyvenimo būdą ir poreikį kalbėti apie Dievą bei Jį liudyti. Kunigas jau kunigystės šventimais yra paskirtas skelbti ir mokytį dieviškojo mokslo, bet, pasak kunigo, mokačio tikybos mokykloje, „pedagoginio išsilavinimo reikėtų, turint omeny daugiau pedagoginę praktiką, kaip dirbti mokykloje“ (R 16).

Su kaime dirbančiais tikybos mokytojais buvo laisvai kalbamasi, pasinaudojant klausimais pasiūlytomis temomis. Tokiu būdu buvo siekiama, kad išryškėtų jiems aktualios temos, vengiant tyrėjo požiūrio primetimo. Kaime dirbančių tikybos mokytojų buvo klausama apie tikybos pamokas, mokyklą, kurioje jie dirba, kaimą bei parapiją, kurioje yra mokykla, ir mokytojų asmeninį santykį su jais. Buvo kalbama apie tikybos pamokas mokymo planų, turinio, metodų, tvarkos

---

⁹ Žr. 2 priedas.

klasėje, mokinių aktyvumo ir susidomėjimo aspektais. Paliesta mokyklos pozicija tikybos pamokų ir tikybos mokytojų atžvilgiu, taip pat mokinių socialinė, moralinė, kultūrinė bei religinė aplinka jų šeimose ir kaimuose, kur jie gyvena. Mokytojai dalinosi patirtimi apie krikščionišką gyvenimą kaime bei parapijas, kuriose yra jų mokyklos.

Išanalizavus interviu turinį, medžiaga suskirstyta atskirais klausimais ir temomis. Tyrimo rezultatai suskirstyti šiomis temomis: krikščioniškas gyvenimas parapijoje, gyvenimas kaime, mokykla ir mokytojų kolektyvas, devintokų ir dešimtokų klasės, vieno iš dorinio ugdymo dalykų pasirinkimas, tikybos pamokos, tikybos (katalikų) mokymo programos, mokiniai ir jų gyvenimo kaime sąlygos, jų elgesys, poreikiai bei krikščioniško tikėjimo praktika, moksleivių šeimos, tikybos mokytojo darbas, jo asmeninė patirtis mokant tikybos bei parapijos kunigo įtaka. Išskiriami mokytojų nurodyti ypatumai, mokant tikybos kaime. Kokybinis tyrimas yra pagalbinė medžiaga, analizuojant tikybos pamokų tikslus, turinį, metodologiją bei atmosferą, kurie susieti su mokinių sociokultūrine aplinka bei mokytojų darbu, siekiant įkultūrinti Evangelijos Naujieną.

1.2. Kiekybinis tyrimas

Tikybos mokytojų darbas, nors ir yra atsiliepiamas į krikščionišką pasaulimą evangelizuoti aplinką, kurioje gyvenama, pirmiausia yra nukreiptas į mokinių dorinį ugdymą. Interviu metu daugelį kartų tikybos mokytojai kalbėjo apie ugdomųjų norus, pasirinkimus, elgesį, padėtį kaime bei jų krikščionišką gyvenimą. Siekiant objektyvumo, ne mažiau svarbu yra išgirsti ir mokinių poziciją. Buvo atliktas kaimo mokyklų devintų ir dešimtų klasių mokinių kiekybinis tyrimas (anketavimas) apie jų tikybos mokymąsi. Tiriant mokinius buvo pasirinktas kiekybinis tyrimas dėl jo paprastumo, nes devintokai ir dešimtokai, išgyvenantys paauglystės amžiaus tarpsnį ne visada yra nusiteikę rimtam asmeniniam pokalbiui. Anonimiškumas, kuriuo pasižymėjo anketavimas, suteikė paaugliams daugiau laisvės išreikšti savo nuomonę.

Anketa sudaryta, remiantis atliktais interviu su tikybos mokytojais, 9 ir 10 klasių Tikybos (Katalikų) mokymosi programa, metodologinėmis tyrimo gairėmis bei atsižvelgiant į paauglių mąstymo ypatumus. Anketos forma pateikiama priede (žr. 3 priedas). Anketoje trys grupės klausimų: klausimai apie respondentų tikėjimą Dievu ir kokį dorinio ugdymo dalyką yra pasirinkę bei jų amžių, lytį, klasę (1, 2, 16, 17, 18), klausimai (3, 4, 5, 6, 7) skirti moksleiviams, lankantiems tikybos pamokas, ir klausimai (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15) skirti visiems dalyvavusiems apklausoje, nepriklausomai nuo to, kurį dorinio ugdymo dalyką yra pasirinkę. Antroji klausimų grupė koncentruojasi ties tikybos pamokų turiniu, metodais, moksleivių santykiu su pamokomis ir tikybos mokytoju/a. Atsakymai į šiuos klausimus taip pat atskleidžia mokinių susidomėjimą, aktyvumą pamokose, jų poreikius ir vertybes. Trečioji klausimų grupė paliečia kaime gyvenančių moksleivių

santykį su krikščionyste, parapija, mokykla, draugais ir šeima. Sudarant anketos klausimus atsižvelgiama į paauglio sugebėjimą ir polinkį mąstyti „apie tai, kaip viskas turėtų būti“ ir jo manymą, „jog jis yra visų aplinkinių psichologinio pasaulio centre“ (Žukauskienė R., 1996, p.306).

Kiekybiniame tyrime dalyvavo kaimo pagrindinių mokyklų devintų ir dešimtų klasių moksleiviai iš skirtingų vietovių Šilutės, Klaipėdos, Plungės, Kelmės, Pakruojo ir Joniškio rajonuose. Buvo išdalintų 318 anketų, jų sugrįžo 311, iš kurių 4 yra sugadintos ir duomenys analizei nenaudoti. Tyrime taikyta sisteminė atsitiktinė atranka. Statistiškai duomenys apdorojami naudojantis Microsoft Excel programa. Apklausoje *dalyvavo 176 devintokai ir 131 dešimtokai, iš kurių 128 (41,7 %) buvo merginos, o 146 (47,6 %) vaikinai* (6 respondentai savo lyties nenurodė) (žr. 4 priedas, 1 lentelė). *Pagal amžių daugiausia respondentų yra 16 metų (44%), penkiolikmečių dalyvavusių tyrime buvo 29 %, o septyniolikmečių – 19 %* (žr. 1 lentelė). Tarp 307 respondentų, dalyvavusių apklausoje, *save tikinčiais Dievą pavadino 197 (64,2 %), o netikinčiais 80 (26 %), dar 26 (8,5 %) dėl savo tikėjimo yra neapsisprendę, abejojantys, nežinantys*(žr. 3 lentelė) . Iš apklaustų moksleivių *etiką lanko 134 (44 %), o tikyba – 173 (57 %) (žr. lentelė).*

Tiek kokybinio, tiek kiekybinio tyrimo rezultatai naudojami sociokultūrinės ir religinės kaimo vyresnių klasių mokinių aplinkos analizei bei jos sąsajų su tikybos mokymu atskleidimui.

2. Kaimo mokyklų mokinių aplinkos analizė

Jau analizuodami aplinkos įtaką mokymuisi minėjome, kad moksleiviams daro poveikį juos supanti aplinka mokykloje ir už mokyklos ribų, taip pat artimiausių žmonių ratas, tai yra šeima, ir – tai ypač būdinga paaugliams – draugai. Socialinė ir kultūrinė aplinka formuoja pačių mokinių socialumo ir kultūros bruožus. Kalbant apie tikybos mokymąsi, labai reikšminga tampa religinė moksleivių aplinka, kaime didžiąją tos aplinkos dalį sudaro parapija bei tėvų religingumas.

Šio darbo antroje dalyje buvo aptarti kaimo aplinkos ypatumai bendruomeniškumo (kaimo bendruomenės, gyvenimo aktyvumas kaime bendruomenių veiklos dėka), socialiniu (žemės ūkis, socialinė realybė) bei religiniu (liberalizmo įtaka, socialinis ir etnografinis religingumas) aspektais. Pastarojoje dalyje, remiantis atliktais tyrimais, socialinė, kultūrinė ir religinė kaimo aplinka bus siejama su mokyklos aplinka ir analizuojama jų įtaka mokiniams.

2.1. Socialinė kaimo aplinka

Aplinka, kurioje vaikai gyvena ir kurioje yra mokykla, veikia mokinių savijautą, požiūrio formavimąsi, jų socializaciją. Kokybinio tyrimo metu kalbėjusieji mokytojai kaimo socialinėje

struktūroje išskyrė tokius veiksnius kaip kaimo žmonių moralė, vaikų socialinė aplinka šeimose, mokyklų egzistavimo klausimas.

Vaikai yra gana skirtingi, daugelis mokytojų kalba apie susiformavusias klases su savo kultūra. Jeigu vienose mokytojas gali ramiai dirbti, tai kitose dedasi chaosas. Viena mokytoja iš Žemaitijos, jau daugiau kaip 10 metų dirbanti pedagoginį darbą, teigė: „*Žlugusios pamokos, nesusitvarkiau, teko ir direktorių kviestis, parvažiuodavau nusibaigusi, toks debilizmas*“ (R 1). Vaikai yra pilni įtampos, kurią paaiškina kiti mokytojų pasisakymai apie alkoholizmą ir išsiskyrusias šeimas. Alkoholiniai gėrimai daugelyje šeimų yra tapę šventės ir džiaugsmo dalimi. Vaikai, ypač paaugliai, natūraliai perima šeimos tradicijas ir būdą linksintis, net jei šeima ir nepretenduoja į asocialiųjų skaičių („*gili gėrimo tradicija, daugelyje šeimų kaip kažkas normalaus*“ (R 3)). Viena mokytoja dalinasi, kad „*9–10-okams galvoje tik alkoholis, rūkymas, dalyvavimas. Ir mergaitėms devintokėms, ateina pagiringos*“. (R 4). Tai patvirtina ir statistika, kuri rodo, kad tarp 13–16 metų paauglių 44 % berniukų ir 25 % mergaičių jau vartoja alkoholį. „Draudimas ar baimės skiepijimas neduoda gerų rezultatų“ (Lukoševičienė, 1995, p. 58). Šiandien valstybė rūpinasi vargstančiais žmonėmis, asocialiomis šeimomis, kurių kaime gana daug: „*Žmonės gauna pašalpas, tai dirbti nereikia, gali girtuokliauti. Geriama neišskiriant amžiaus tarpsnių*“ (R 4). Nepaisant įstatymų ir Vyriausybės dokumentų, daugėja asocialių šeimų, nuskriaustų vaikų, ugdymo institucijos sprendžia klausimą, ar galima patikėti tėvams vaiko pašalpa, ar tuo turi pasirūpinti įgalioti asmenys (Kvietkienė, 2000, p. 9.33). Mokytoja skundžiasi, kad „*nėra kultūros, gražaus sąžiningo bendravimo*“ (R 3). Tačiau tai nereiškia, kad viskas prarasta, nes „*mokykloje buvo organizuojama labai gera paskaita apie alkoholio žalą, vaikus palietė*“ (R 5); visada galima rasti ir kitokią požiūrį: „*Yra visko kaime, bet yra ir kitokių, su kuriais gali bendrauti*“ (R 10). Iš tiesų labai daug priklauso nuo kaimo, nes kiti mokytojai dalinasi kitokia patirtimi: „*Yra įvairūs renginiai ir programos, prevencija mokykloje prieš alkoholį, narkotikus, rūkymą, AIDS, laisvus santykius. Yra tvarka, ir žinoma, kad visoj mokykloj tik vienas rūko*“ (R 2). Ir vis dėlto yra problema, kurią reikia spręsti.

Šeimoje formuojasi vaiko sąmonė, ir tai, kuo jis gyvena klasėje, yra tik ribota išorinė išraiška vidinio pasaulio sumaištis. „*Žmogaus vidinis potencialas vystosi veikiamas aplinkos jėgų ir pirmiausia, žinoma, šeimos*“ (Lukoševičienė, 1995, p. 29). Ir jeigu šiandien alkoholizmas suvokiamas kaip aiški problema, tai laisvo gyvenimo stilius („*daug šeimų, kur tėvai išsiskyrę, motinos su kitais gyvena; kas antro vaiko klasėje*“ (R 10)) ar geresnio pragyvenimo ieškojimas užsienyje („*Maži žmonių atlyginimai, mažos pajamos, ten nėra kur dirbti, žmonės išvažiuoja*“ (R 4)) tampa gyvenimo norma tiek kaime, tiek mieste. Mokytojos pasakojo, kad „*vaikai ne su tėvais auga, su tetomis, seneliais, patėviais; tėvai ar išsiskyrę, ar į užsienius išvažinėję*“ (R 9). C.M. Parkers atliktų mokslinių tyrimų duomenys rodo, kad dauguma vaikų patiria didelę traumą tėvų skyrybų metu. Tai pasireiškia elgesio problemomis, tokiomis kaip neklausymas, agresyvumas, asocialus

elgesys, apmaudo ir pykčio bei kaltės jausmai“ (Leliūgienė, 1997, p. 169). Taip pat ir netektis išvykus tėvas ilgesniam laikui sukelia baimę, vienišumo jausmą. Tyrime dalyvavusieji pedagogai patvirtina ir kitą problemos pusę, kad „kaime dažniau pasitaiko šeimų, auginančių daugiau kaip du vaikus“ (Leliūgienė, 1997, p. 12). Kalbėdami apie moksleivių šeimas, tikybos mokytojai pažymi, kad „*vaikai šeimose neugdomi*“ (R 13), „*šeimose trūksta mandagumo, kultūros, namuose pas juos keiksmažodžiai, nepagarbus elgesys*“ (R 9), „*mažesni vaikai maldoje prašo, kad tėveliai nesimuštų*“ (R 10). Situacijos šeimoje veikia mokinius, paauglius, formuoja jų požiūrį ir tapatumą, tuo labiau kad, remiantis anketų atsakymais, *santykiai su tėvais moksleiviams neatrodo tokie problemiški* (žr. 12 lentelės). *Po pamokų tėvams padeda 26 % paaugliai, panašiai tiek likusiųjų yra linkę praleisti laiką su draugais 26% . O tėvus pakeisti norėtų tik 6 % jaunuoliai*, tai beveik per pusę mažiau, negu norinčių keisti savo klasės auklėtoją 10 % (žr.15 lentelė).

Remiantis statistika, 54 % kaimo gyventojų dirbą žemės ūkyje (Motiekaitienė V., 2001, p.88), tačiau skirtinguose kaimuose situacija kinta. Mokytojų pastebėjimu, „*yra tik vienas kitas ūkininkas*“ (R 6) arba „*daugelis gyvena ūkiškai*“ (R 2). Mėgstantiems išgerti ir bedarbiams vertimasis žemės ūkiu padeda apsiginti nuo bado. Iš 307 paauglių, dalyvavusių anketinėje apklausoje, *80 (9 %) tvirtino, kad patinka dirbti žemės ūkio darbus*. Vaikams tai nėra svetima. Tačiau tai nėra pagrindinis malonumas, *nes pramogų jaunuoliams tikrai trūksta 172 (27 %) (žr. 13, 15 lentelės)*.

Socialinei kaimo aplinkai reikšmingą įtaką daro mokykla, ypač ten, kur trūksta bibliotekų, kultūros namų, nėra kaimo bendruomenių. Kalbant su mokytojais ir lankantis mokyklose, atliekant anketinę apklausą, teko susiduri su mokytojų baimė ir netikrumu, kad kitais ar dar kitais mokslo metais mokyklą žada uždaryti („*mokykla ant užsidarymo ribos*“ (R 16) , „*nuolat tikrina, įtampa, popierizmo daug*“ (R 17)) arba uždaromos atskiros klasės, trejus metus iš eilės moksleiviai yra priversti keisti mokyklą. Iš tiesų kaime daugelis mokytojų yra atvažiuojančių, iš visų mokytojų, su kuriais buvo kalbėta, tik 2 sakė, kad dauguma mokytojų jų mokykloje yra vietiniai kaimo gyventojai („*trūksta mokytojų, po kelis dalykus dėsto ne specialistai, migruoja po rajoną iš kaimo į kaimą, nesusidaro krūvis iš vieno dalyko*“ (R 10)). Tarp 17 apklaustųjų tikybos mokytojų tik vienas tegyvena tame kaime, kur yra mokykla. Ir moksleiviai suvažiuoja iš įvairių aplinkinių kaimų. Nepaisant to, klasės yra mažos, tyrime dalyvavusiųjų mokytojų devintokų ir dešimtokų klasėse dažniausiai yra apie 10 moksleivių. Statistikos duomenimis, mokinių skaičius kaime nuo 2000–2001 mokslo metų iki 2004–2005 mokslo metų buvo stabilus arba didėjo, per tą patį laikotarpį atitinkamo amžiaus gyventojų skaičius kaime didėjo (LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2006, p.41). Mokyklų optimizavimo politika taupant valstybės lėšas kaime gyvenantiems tampa skriauda. Jeigu moksleiviai ir nejaučia didesnio skirtumo dėl kiekvieną rytą keliolika kilometrų trunkančios

kelionės, tai kaimo kultūra įgauna svetimumo, stiprėja atotrūkis su savo bendruomene, keičiasi žmonių mentalitetas.

2.2. Kultūrinė kaimo aplinka

Kaimo socialinė aplinka, vyraujančios problemos formuoja ir kaimo kultūrą, žmonių tarpusavio santykius. Kaimo istorija, geografija formuoja čia gyvenančių žmonių asmeninę ir bendruomeninę savijautą, ugdomos bendros socialinės vertybės. Kaimai skiriasi bendruomeniškumu, tarpusavio santykiais, kultūra ir gyvensena: „*jau nuo tarybinių laikų, nuo istorinių, vienas inteligentų, bajorų, o kitas vargšų; nusigėrę, nėra kultūros namų, daug bedarbių, nėra šokių*“ (R 10), „*viename ir renginių daugiau, ir tėveliai labai susirenka, ir mokytojai aktyvesni, seniūnija rengia, o kita tai tik jei kas mokykloje vyksta, tai vyksta*“ (R 11). Ugdymo kontekste kultūra tampa labai reikšminga, nes „*suteikia sąlygas ugdytinių asmenybės aktualizavimuisi, realizavimuisi ir saviugdai ir taip pat palankią aplinką, kad šeima galėtų perduoti vaikams socialines vertybes*“ (Leliūnienė, 1997, p. 53). Apklausoje dalyvavusių tikybos mokytojų patirtys ir nuomonės apie kaimo kultūrą išsiskyrė priklausomai nuo kaimų, kuriuose jie gyvena, ir nuo jų pačių refleksijos, požiūrio į gyvenimą kaime.

Socialinė padėti įvairiuose kaimuose skiriasi. Tikybos mokytojai, dirbantys keliose mokyklose skirtinguose kaimuose, tai pastebi. Vienuose kaimuose labiau jaučiamas nuoširdumas, gailestingumas, dosnumas, kituose ryškesnis susvetimėjimas, apkalbos, alkoholizmas. Tai sąlygoja požiūrį į kaimo socialinę atskirtį, priklausomai nuo kaimo ir nuo atskirų juose gyvenančių žmonių. Vieni mokytojai pripažino, kad dalyje mokyklų, kuriose jie dirba, „*vaikai gali laisvai naudotis kompiuteriu, turi jį namuose, internetas nėra svetimas dalykas*“ (R 12), kiti sakė, kad „*retas kaime turi kompiuterį*“ (R 13). Vienas iš respondentų nustebo: „*kokia ten atskirtis, apsišvietę žmonės kaime*“ (R 2). Anketose daugiau kaip pusė dalyvavusiųjų *moksleivių mėgstamas užsiėmimas yra sėdėti prie kompiuterio(20 %)*. Tačiau visapusei integracijai kompiuteris gali ir nepadėti. Taip pat gali trukdyti ir kultūriniai, psichologiniai veiksniai, susiję „*su skirtingos prigimties socialiniais, psichologiniais stereotipais, įtakojančiais žmonių bendravimą*“. (Poviliūnas, p. 56)

Kaimo bendruomeniškumas natūralus, antropologinis reiškinys, įveikiantis tautinius ir religinius skirtingumus, tačiau pastebimas ir kaimo susvetimėjimas, trūksta iniciatyvos (R 3, R 13, R 17, R 4). Jaučiamas miesto poveikis tiek bendruomeniškumui, tiek vertybių formavimui. Dažniau išvažiuojantys į miestą vaikai klasėje išsiskiria, o viešumoje matomas miesto madų vaikymais. „*Vėlgi kartais kvailas miesto madų, šukuosenos mėgdžiojimas. Ypač kaimo mergaitės stengiasi pasiimti kažką*“ (R 16). Tiesa, kad kaime mažesnės galimybės, žmonėms problema, kad autobusai retai važiuoja, ar dėl to vaikai nuskriausti, yra diskutuotinas klausimas. „*Visais laikais žmogus išgyveno kultūrą kaip vertybę, iškeldamas kultūros kūrinius aukščiau gamtos. Kultūra be žmogaus*

neįmanoma“ (Leliūgienė I., 1997, p.39). Šiandien pati kultūra grimzta pliuralistinių idėjų akivaruose.

Tikybos mokytojas, jau penkerius metus gyvenantis miestelyje, su šeima išsikėlė iš Kauno: „*Pasaulis dabar taip gyvena – bėga iš miestų. Nes gyvenimas bute tai slegia. Norisi erdvės, kiemo. Norisi, kad vaikai turėtų kiemą, kad išeiti į lauką. Ir manau, geresnė aplinka miestelyje, kaime vaikams augti nei mieste. Ir tai formuoja pačius vaikus, jų požiūrį, jų mentalitetą. [...] Mes turėjom mažus vaikus... Kaune turėjom. Į kiemą išleisti žaisti, elementariai nėra kur. Nes miesto klaidinga man tai yra šunys. Šunų pridaryta visur, užteršta. Vaikų neįmanoma išleisti. Kai didesni, vėl valkiojasi, neturėdami, ką veikti. Televizorių žiūri, žaidimai. Čia vis tiek yra kaime, yra laukas, yra kiti žaidimai. Aš tai to nevertinau, kai turėjau. Bet manau, kad vaikams yra geriau nei mieste“ (R 2). Abu su žmona važinėja beveik kasdien 50 km į darbą, bet džiaugiasi kaimo žmonių bendruomeniškumu, ramybe, patys dalyvauja kultūros kūrime, dainuoja folkloro ansamblyje, jungiasi į kaimo teatrą. Kita mokytoja, daugiau kaip 20 metų dirbanti pedagoginį darbą kaime, didžiuojasi, kad gyvena kaime, nors ir mato jo problemas: „*Ir, ir aš tai nežinau, gėdijasi žmonės, kad yra iš kaimo, o aš tai nežinau, aš nuo pat savi studijų laikų visiems sakydavau, kad aš esu kaimietė, ne gieda“* (R 10). Ne vienas mokytojas kalbėjo apie veikiančius kultūros namus, vykstančias muges, parodas, koncertus, nors jaunimas ne visada yra tuo patenkintas: „*Yra, yra kultūros namai veikiantys, direktorė yra tokia veiklia moteris ir koncertų atvyksta tenai, bet jaunimas dažniausiai tik mėgsta šokius“* (R 7), „*yra folklorinis ansamblis, mažesni vaikai ateina, bet jaunimas neišijungia“* (R 14). Kaimo bendruomenių centrai organizuoja kultūrinį gyvenimą, apie kurį pasakojo ir kiti apklausoje dalyvavę mokytojai. Ten, kur nėra kultūros namų, mokykloje vyksta renginiai, susitikimai, diskotekos, sporto, kultūros šventės. Tačiau kai kurios mokytojos dalinosi, kad ir tėvai neišijungia, nesidomi, „*didesnė problema, kad žmonės tam nejaučia poreikio“* (R 6). *Daugiau kaip pusė paauglių anketose išsakė, kad jiems pramogų trūksta* (27 %). Mokyklose organizuojami įvairūs būreliai, užsiėmimai. Vienas iš mokytojų sakė, kad vaikai net namų darbų nespėja padaryti (R 2). Mažesnius lengviau pavyksta užimti mokykloje, o vyresniųjų poreikių dažnai neatitinka. Po pamokų, remiantis apklausa, *didelė dalis dažniau eina kur nors su draugais (26 %), arba padeda tėvams (26 %), o į popamokinę veiklą mažai teisiijungia (6%)* (žr.12 lentelė). Pagrįstai galėtų būti keliamas klausimas, ar moksleiviams kaime užimtumo trūksta (apie kurį kalbėjo dalis mokytojų), ar jie nejaučia poreikio į kokią nors veiklą įsijungti, ar neranda to, kas sudomintų. *Po pamokų moksleiviai daugiausia laiko praleidžia prie televizoriaus (32 %), daugiau kaip pusei patinka leisti laiką prie kompiuterio (19 %). Paaugliams kaime trūksta pramogų (27 % tačiau greičiausiai ne mokykloje, nes beveik pusė jų linkę tvarką joje pakeisti (24 %). Paaugliams yra svarbus draugų ratas, kur jie jaučiai suaugę ir įvertinti, todėl labiausiai patinkanti veikla jiems yra bendravimas tarpusavyje (25 %), „su draugais dalyvauti vakarėliuose“ (21 %) eiti į šokius (19 %)* (žr.13, 14 lenteles). Analizuojant pačių paauglių atsakymus į anketos klausimus galima spėti, kad *jų poreikius patenkina televizorius, kompiuteris ir draugai, tad nelabai**

svarbu, kur jie gyvena – mieste ar kaime. Šiandienė visuomenė yra pasidavusi vartotojiškumui ir malonumų ieškojimui. Tačiau verta atkreipti dėmesį ir į kitus paauglių atsakymus. Tik 10 % paaugliai anketose pažymėjo, kad norėtų gyventi mieste, vadinasi, daugumai kaime yra gera, beveik pusė džiaugiasi gamta ir ramybe (22 %), kurią patiria savo aplinkoje. Tikybos mokytojai pažymi, kad paaugliai nori stovyklų (R 3, R 10), buvimo kartu (R 12, R 6), religinio giedojimo (R 1, R 12). Tradicinis tikėjimas, vyraujantis Lietuvoje, ypač kaime, būdingas ir kaimo paaugliams (žr. 3, 9 lenteles).

2.3. Religinė kaimo aplinka

Religingumas kaime ypač pasižymi tradiciškumu ir tampa kultūros bei etnografijos dalimi. Tokia pozicija neprieštaruoja krikščionybei, bet yra pakankamai toli nuo jos. Laikymasis religinių praktikų, kurios yra kaip tradicija, perduodama iš karto į kartą, tačiau neišgyvenama kaip savastis, nesuteikia nei džiaugsmo, nei pilnatvės, tėra tik tam tikra duoklė tradicijai, savisaugai ar Dievui.

Kaime dažnai pasitaiko nuomonė, kad trukdo gyvenimo sąlygos: bažnyčia toli, susisiektas sudėtingas, nėra transporto. Atliktas tyrimas (2005 m.) tarp suaugusių kaimo gyventojų parodė, kad ne sąlygos kaime trukdo gyventi krikščioniškai, bet prarastas gyvas asmeninis ryšys su Dievu, o tai yra esminis krikščioniško gyvenimo bruožas. Tradicinis tikėjimo suvokimas, labiau panašus į senelių palikimą ar tautiškumo bruožą, kurį reikia išlaikyti, atsispindi ir kokybinio tyrimo metu: „žmonių tikėjimas yra tradicinis ir sekmadieniais bažnyčioje pasirodo dažniausiai senyvo amžiaus žmonės“ (R 3), jie galvoja, kad „kiekvieną sekmadienį yra per dažnai eiti į bažnyčią“ (R 14). Žinoma, yra šeimų, kuriose „gili tradicija lankyti bažnyčią“ (R 13), bet ir tokių nedaug, o „būti nepasikrikštijusiam kaime gėda“ (R 17).

Vyraujant tradiciniam tikėjimui, bendruomeniškumas kaime (žmonės artimi, vienas kitą pažįsta) pagrįstas daugiau socialiniu nei kristologiniu aspektu. Žinoma, gražu, kai kaime taikiai ir draugiškai tarpusavyje sugyvena katalikai, liuteronai, stačiatikiai, net ir Jehovos liudytojai. Tačiau nėra ir gyvos bendruomenės, kuriai rūpėtų Eucharistijos šventimas, maldos grupių kūrimas, atvirumas jaunimui, o ne tik atėjimas į Mišias. Tai viename, tai kitame kaime, kur bažnyčios nėra, susirenka moterėlės, „kai karvės pamelžtos, gyvuliai pašerti“, į gegužines, birželines pamaldas, bet ir tų ne visada yra kam organizuoti (R 14). Kaimo bendruomenės yra senyvos, nepatrauklios, jų maldos formos nepriimtinos jaunimui. „Daugiau kaip ir visur, tendencija yra senyva. Jaunimo yra maža. Yra tikrai tokių jaunų žmonių, bet yra, kad nepriima jaunimo, ypač jei ten kažkas sušnara ar dar kažkas. Ką kalbėti ,kai buvo tos Mišios Eucharistinio kongreso, jaunimas ir šiandien prisimena. Sako: jei būtų, kaip tada, tai mes ir šiandien eitume“ (R 2). Bažnyčios bendruomeniškumas, patraukiantis žmogų, remiasi sakramentais, kaip Dievo malonės artumo ženklu. Tiek kokybinio tyrimo metu, tiek tyrime apie

pastoracijos ypatumus kaime pasitvirtino, kad čia sakramentų praktikos vyraujantis motyvas yra tik tradicijos palaikymas. Dauguma mokytojų kalba, kad religinė aplinka kaime yra nepalanki paauglių tikėjimui, o tikinčių bendraamžių ir bendraminčių nėra arba jų yra maža (R 8, R 9). Jaunimo tikėjimas, ypatingai neišsiskirdamas iš visumos, dažnai taip pat yra tradicinis. Remiantis anketine apklausa, iš paauglių, kurių 64 % laiko save tikinčiais Dievą, dažniau nei kartą per mėnesį į bažnyčią ateina tik 17,2 %, o kas sekmadienį 2,6 %. Bendruomeninis sekmadienio šventimas, kaip ir aktyvus sakramentinis gyvenimas, yra pagrindinis bruožas krikščionio, išpažįstančio savo gyvą ir asmeninį santykį su Dievu.

Religinis auklėjimas šeimoje taip pat yra tradicinis, tampantis vis labiau tikybės mokytojų, o ne tėvų reikalu. Suprantama (į tai buvo atkreiptas dėmesys aptariant religingumo išgyvenimą), kad religinis auklėjimas įsivaizduojamas kaip labai daug pastangų reikalaujantis, neatitinkantis „laisvo“ gyvenimo normų (Leitner, Steinbock, 1998, p. 88). Apklausoje dalyvavę mokytojai tai patvirtina: „tėvams yra svarbu, kad vaikai tikybą lankytų“ (R 1), bet „nedaug tėvų pasirūpina vaikus atvežti į bažnyčią“ (R 11), „mamos neateina į vaikų Pirmos Komunijos šventę“ (R 10). Kai Lietuvos Vyskupų Konferencija nustatė privalomą parengimą sakramentams parapijoje ir katechezę atskyrė nuo tikybės pamokų (Gairės), „daugelis tėvų piktinosi, kad vaikams reikia kas sekmadienį eiti į bažnyčią“ (R 9), „tai pačių vaikų reikalas susitvarkyti“ (R 10). Klaidingai įsivaizduodami religinio auklėjimo tikslus, kai kurie tėvai pasiduoda daugumos įtakai ir nebekelia sau uždavinio religingai auklėti vaikus. Dar kiti mano, jog religinį vaiko auklėjimą pakanka patikėti tikybės mokytojui ar parapijai. Tokie tėvai visiškai nesirūpina vaiko auklėjimu šeimoje (Leitner, Steinbock, 1998, p. 96). Panašu, kad ne tik tėvai nesuinteresuoti krikščionišku savo vaikų auklėjimu, bet ir parapijos krikščioniška bendruomenė; jeigu ne visada atsiranda kas sakramentams paruoštų, tai daroma per pamokas arba dažnai būreliuose po pamokų (apie tai kalbėjo 8 tikybės mokytojai, dalyvavę tyrime). Neretai pasitaiko, kad ruošiami parapijoje keletą mėnesių arba atvažiuojant kartą per mėnesį sekmadieniais: „Žinokit, gal taip ir negalima, bet taip, taip... kitokių sąlygų nebūdavo. Vaikai iš tolimiausių kampų, mes pasilikdavome po pamokų ir aš ten užduodavau, klausinėdavau ir tik paskui tik pavasarį pradėdavom važinėti į bažnyčią. Kai geresni orai, kas su dviračiais, ir tai vieną sekmadienį Lauksodį, kitą į Pašvitinį“ (R 10). Ruoštis sakramentams tiek tėvams, tiek vaikams, tiek parapijos tikintiesiems tampa našta, o ne džiaugsmą teikiantis troškimas ateiti „į bendrystę su Jėzumi Kristumi ir į Bažnyčios bendruomenę“ (Gairės tikybės mokymui ir parapinei katechezei diferencijuoti, 2003) ir reikalas kuo greičiau susitvarkyti (R 9).

Remiantis tikybės mokytojų atsakymais susidaro nuomonė, kad kaime mažai gyvai tikinčių žmonių, „o jei ir atsiranda, tai nedrąsus, kad liudytų savo tikėjimą, nes jie kitokie“ (R 3). Būna, kada vienas kitas imasi vaikus ar jaunimą organizuoti (veža į ekskursijas, buria adorantes, patarnautojus), bet dažniau perduodama tradicija nei gyvas tikėjimas. Mokytojai susirūpinę sakė,

kad „nėra čia kam to tikėjimo skleisti, nebent kunigas ir tikybos mokytojas“ (R 12), „tikybos pamokos yra vienintelė tokios kaip evangelizacija ir katechezė forma“ (R 17). Mokytojas, „mokantis tikybos ne iš profesijos, o iš pašaukimo“ teigė, kad „nėra kaime kas dirbtų katechetinį, evangelizacinį darbą, nėra kas tuo gyventų, nebent tik atvažiuojantis kartą per savaitę tikybos mokytojas“ (R 7). Čia reikia pažymėti, kad kalbantis su tikybos mokytojais ne kiekvienas iš jų džiaugėsi savo darbu, pasitikėdami Dievu ir jo meile savo mokiniams. Kaip ne kiekvienas tikybos mokytojas („*Tai visos tradicijos, tikėjo mano senelis ir prosenelis ir tėvo mama tikėjo. Aš tai tėvų tikėjimu gyvenu. Mano tėveliai tikintys buvo, seneliai tikintys buvo. [...] Ir aš iš mažens pasninku laikausi. Tai tradicijos, tas religinis gyvenimas, pasninko laikymasis...*“ (R 4)), taip, deja, ir ne kiekvienas kaimo parapijos kunigas gyvena gyvu tikėjimu ir išsiskiria tradicinę krikščionybės sampratą puoselėjančiame kaime. Mokytojai nedrąsiai pasakojo, kad „*klebono barimai, moralizavimas atstumia žmones*“ (R 2), „*žmonės nelanko bažnyčios, nes su klebonu yra problemų*“ (R 5). Parapijoje kunigas dažnai dėl savo neatsakomybės praranda autoritetą.

„H. Steinkamp skiria trys pagrindinius parapijų modelius: „parapija kaip administracinis vienetas, kur kunigas teikia žmonėms Bažnyčios malones; parapija kaip religinė organizacija, kuri vykdo savo misijines užduotis, siūlo savo paramą; parapija kaip buvimas kartu, kurios nariai dalinasi savo patirtimi Evangelijos šviesoje“ (Leitner, Steinbock, 1998, p. 91). Remiantis tyrimu apie kaimo pastoraciją galima teigti, kad Lietuvoje kaimo parapijose vyrauja administracinis modelis ir dažniau pasitaiko organizacinis. Trūksta kunigų, yra kaimo parapijose, dalis jų aptarnaujamų. Tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys į kaimus ir tas parapijas, kur tikybos moko interviu davę mokytojai. Daugiausia būta parapijų (7), kuriose yra bažnyčia, bet kunigas nereziduojantis. Nedaug išsiskyrė ir kitos mokyklos, kai kaime yra bažnyčia, parapija ir vienas reziduojantis kunigas (5) arba kaime nėra bažnyčios, priklauso kitai parapijai, kurioje yra 1 ar 2 kunigai (6), arba kaime nėra bažnyčios, priklauso miestelio, miesto parapijai, kur yra 3, 4 kunigai (5). Taip pat neretai pasitaiko, kai vienas kunigas aptarnauja dvi arba tris parapijas. Šis reiškinys dėl kunigo vaidmens kaime skirtingų parapijų žmones labiau suvienija arba supriešina, bet kuriuo atveju veikia tikinčiuosius.

3. Tikybos mokymo analizė sociokultūriniame kaimo kontekste

Kaip kiekvienai mokomajai disciplinai, taip tuo labiau dorinio ugdymo disciplinoms, taip pat tikybos pamokoms, reikšmingas ir veiksmingas aplinkos požiūris bei santykis su mokomuoju dalyku. Socialinis, kultūrinis bei religinis kaimo klimatas formuoja mokyklos klimatą. Mokytojo darbas tampa aplinkos poveikio dalimi ir pastiprinimu arba „plaukimu prieš srovę“. Aplinka veikia mokinių motyvaciją ir rezultatų siekimą.

3.1. Tikybos pamokos mokykloje

Pirmiau negu pradėti vesti tikybos pamokas mokykloje, svarbu pažinti ne tik vadovų, mokytojų kolektyvo, mokinių požiūrį į tikybos discipliną, į jos mokytoją, į krikščionybę ir apskritai tikėjimą, svarbiausia pažinti, kaip mokykla gyvena ir kuo ji gyvena. Pažinti mokyklos dvasią reiškia tapti jos dalimi, o žmones bei įvykius mokykloje matyti iš vidaus, tampant tuo evangeliniu raugu, kuris minkymą iškelia iš vidaus.

Aplinka ir mokytojų elgesys sukuria mokyklos dvasią, kurioje gyvena mokiniai (Leitner, 1998, p.151). Profesorė V. Aramavičiūtė pabrėžia, kad mokyklos gyvenimą atspindi mokyklos erdvės modeliavimas, tvarkos palaikymas, ryšiai su namais ir visuomene, tai, kas rodo mokyklos kultūros bei dvasios būvį.“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 145). Pažinti mokyklos dvasią padeda buvimas vietovėje, kur yra mokykla, keliavimas autobusu, kuriuo mokiniai vyksta į mokyklą, ir atidus kelio, kuriuo jis važiuoja, stebėjimas, atkreiptinas dėmesys į mokyklos pastatą, duris, laiptus, taip pat klasės interjerą: suolų išdėstymą, mokytojo stalo vietą, iškabintą pagalbinę medžiagą, gėles klasėje. Žinoma, nemažiau svarbu stebėti direktoriaus santykius su mokytojais ir mokiniais, mokytojų tarpusavio santykius ir stengtis juos suprasti. Lankantis įvairiuose mokyklose šie požymiai buvo pakankami lengvai atpažįstami ir jaučiamas poveikis mokiniams bei mokytojams. Pastebimas skirtumas tik įėjus į mokyklą, pavyzdžiui, stovi malkomis kūrenama krosnis (Šaltinių pagrindinė mokykla), arba joje yra sukti statūs laiptai į mokytojų kambarį, kuriais mokiniams uždrausta vaikščioti (Maironių pagrindinė mokykla), arba nauji baldai ir daug gėlių (Pašvitinio pagrindinė mokykla). Atvykus su prašymu, kad devintokai ir dešimtokai užpildytų anketas, vienoje mokykloje mokytojos pirmiausia pavaišino arbata (Šaltinių pagrindinė mokykla), kitoje direktoriaus pavaduotoja į prašymą atsakė „darykite, ką norite“ (Klovainių pagrindinė mokykla), o dar kitoje direktorė atidžiai perskaitė anketą ir tik atkakliai bei nuoširdžiai prašoma sutiko. Nepakanka tik pastebėti socialinį klimatą, kuris turi poveikį mokyklai. Svarbu tirti, ką mokyklos klimatas skatina (Gage, Berliner, 1994, p. 303). Aplinka gali formuoti tokius jausmus bei nuostatas kaip atvirumas, paprastumas, grožis, baiminga pagarba, įtampa, abejingumas ir kt.

Tikybos mokyme svarbu stebėti ir analizuoti mokyklos kultūrinio ir religinio auklėjimo priklausomybę nuo konkrečios sociokultūrinės aplinkos. Vienas aspektų, labiau įtakojančių moksleivių požiūrį į tikybos pamokas, yra mokyklos vadovų ir mokytojų kolektyvo tiek asmeninis santykis su religija ir krikščionyste, tiek kolektyvinis požiūris į tikybos mokymą mokykloje. Kokybiniame interviu dalyvavę tikybos mokytojai dalinosi labai įvairia patirtimi: „*labai vertinama. Aukštinama ir labai aukštai. Tolygi, visiškai. Nėra jokios diskriminacijos*“ (R 2), „*tikyba kaip ir kiekviena pamoka, kuri turi vykti*“ (R 3) arba „*žiūrima į tikybą, kur galima daugiau improvizacijos*“ (R 1), „*kaip į lengvesnį, nebūtiną, ir net nereikalingą dalyką*“ (R 14), „*lengvabūdiškai taip, tai, nebūtų, nereiktų*“ (R 6), „*gauna pinigų už nieką*“ (R 7). Vieni tikybos mokytojai jaučia palaikymą ir jų darbo įvertinimą: „*būrelių daugiau skiria tikybai*“ (R 2), kiti – abejingumą: „*būrelių mažiau skiria*“ (R 5). Tebevyrauja požiūris, kad tikyba tai pamoka „*kur paruošiama Komunijai ir Sutvirtinimo sakramentui*“ (R 9). Šitai pastebima ir paauglių atsakymuose į anketas (žr.8 lentelė). Remiantis Religijos studijų kolegijos atliktu tyrimu, dauguma iš respondentų teigia, kad tikybos mokymas „*prisideda prie bendrojo mokinių ugdymo, formuodamas dorovines vertybes, padėdamas suvokti gyvenimo prasmę, mokydamas bendrauti*“. Manančių, kad tikybos mokymas neprisideda prie bendrojo mokinių ugdymo, yra nedaug. Absoliuti dauguma respondentų teigia, kad tikybos mokymas gali prisidėti prie visapusiško mokinio kaip asmenybės formavimo, padėdamas tobulėti ir ugdydamas pasitikėjimą (Verbylaitė, 2006, p. 20–22).

Paklausti apie tikybos kabinetą, tikybos mokytojai prisipažįsta, kad jis nereikalingas, nes mokyklose arba trūksta klasių, arba nesuinteresuota mokyklos vadovybė (R 8, R 14). Geriausiu atveju mokytojai turi pusę kabineto pagalbinei medžiagai, mokinių darbams, vadovėliams susidėti bei atitinkamai atmosferai susikurti (R 10). Viena tikybos mokytoja su liūdesiu pasakė: „*nėra mokykloj širdies linijos*“, kad suprastų, pasirūpintų. Remiantis 1996 m. anketinės apklausos duomenimis, „*kaimo mokyklose tikybos mokytojai jaučiasi dvasiškai ramesni, laisvesni ir patiria mažiau nepalankumo sau ir savo dėstomam dalykui*“ (Baniulis, 1997, p.29).

Mokyklos pozicija tikybos pamokų atžvilgiu ypač pastebima mokslo metų pradžioje, kai mokiniai turi galimybę pasirinkti vieną iš dorinio ugdymo dalykų. Telšių katechetikos vadovas kun. R. Gudlinkis pripažįsta, kad „*nesudaromos sąlygos tikėjimo tiesų mokymui ar nesiekiamą jų sudaryti*“ (Vakarų ekspresas, 2005). Tiek remiantis mokytojų pasisakymais kokybiniame tyrime, tiek anketine paauglių apklausa (žr. 4,5 lenteles), tiek statistiniais duomenimis, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose didesnė mokinių dalis pasirenka tikybą. Vis dėlto devintose ir dešimtose klasėse daugiau moksleivių renkasi etiką. Kun. R. Gudlinkis paaiškina, kad tai lemia ir paauglių nedrąsa prisipažinti esant tikinčiais. Darbo autorės kiekybiniame tyrime didesnė dalis devintokų ir dešimtokų lanko etiką. Tam gali turėti įtakos faktas, kad apklausoje dalyvavo nepilnos klasės. Nors mokinių motyvaciją rinktis tikybą aptarsime vėliau, reikia pažymėti, kad tiek dalis mokinių, tiek

mokytojų pripažįsta, kad pasirinkti etiką ar tikybą ne visada priklauso nuo mokinių laisvos valios. Jei paprastai ir neliepiama rinktis vieno ar kito dalyko, tai pasitaiko, kad tiesiog paskiriama, patariama, paraginama rinktis tikybą ar etiką. „*Bet kad ten draskytis ten dėl tų pamokų, bet dažniausiai pas mus dažniausiai ar direktoriai arba pavaduotojas dažniausiai dėsto etiką. Nu čia kaimo tokia specifika yra, na ir taip. Pvz. šiemet penktokai visi pas mane sugarmėjo į tikybą, bet ten tokia sunki klasė yra, nu pavaduotoja gražiuoju prašė, kad jie pereitų į etiką, nes reikia pamokų paprasčiausiai*“ (R 10). Panašiai kalbėjo ir kiti mokytojai, sakė, kad dažniausia taip atsitinka dėl klasių ir krūvio paskirstymo tiek tikybos, tiek etikos mokytojoms.

3.2. Tikybos mokytojo darbo analizė

Sociokultūrinė aplinka ir mokyklos klimatas daro įtaką tikybos mokytojo darbui ir jam kaip asmeniui, dirbančiam šį darbą. Ir nors tikybos mokymas yra viena iš bendrojo lavinimo disciplinų, tačiau mokytojui nepakanka vien išmanyti dalyką, reikia juo gyventi. Negalima izoliuoti gyvenimo nuo aplinkos. Svarbi tikybos mokytojo asmeninė pozicija jo darbe, nes žinios apie Dievą ir moralės normas be asmeninio liudijimo neatitinka „mokytojo deklaruojamo tikėjimo ir jo gyvenimo būdo vienovės“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa., 2006, 13).

Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija primena, kad „ugdytojo kataliko gyvenimą turėtų ženklinti asmeninio pašaukimo Bažnyčioje įgyvendinimas, o ne vien profesinių užduočių vykdymas“ (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982, 37). Didžioji dalis tikybos mokytojų, dalyvavusių kokybiniame tyrime džiaugėsi, kad moko tikybą, stengdamiesi kaip mokytojai katalikai atsiliepti į šį Bažnyčios kvietimą. Vieni tikybos mokymą supranta kaip savo gyvenimo pašaukimą, kitiems tai gyvenimo būdas. „*Taip. Tai aš supratau, kad tai mano asmeninis pašaukimas. Štai ko Dievas iš manės norėjo. Štai kodėl.. Štai ko Dievas iš manęs norėjo..... kai pats esi radęs, perduodi visiems. Nors vienas, kad suprastų, ką tai reiškia*“ (R 1). Mokytoja iš Žemaitijos teigė, kad „*tikybą iš atsitiktinumo pasirinko, bet dabar nesigaili*“ (R 3), pasitaikė ir tokių, kurie atvirai sakė, kad „*dirba pagal šią specialybę, kad atlyginimas didesnis būtų*“ (R 4). Tiek tarp apklausos dalyvių, tiek prieš juos mokiusiųjų tarpe pasitaikė tokių, kurie neatsakingai žiūrėjo į šią savo misiją, patikėtą jiems per Bažnyčią.

Visi interviu apklausoje dalyvavę mokytojai sutinka, kad svarbus tikybos mokytojo asmeninis liudijimas, nes „*vaikai stebi, ar ateina mokytojas į bažnyčią*“ (R 11), „*klausia mokytojo, kaip jis pats galvoja, ar tiki, tuo apie ką kalba*“ (R 12). Viena mokytoja pasakojo: „*sakau kad esu ir aš klydus, bet man yra galimybė pasitaisyti, kaip ir visiems žmonėms, kad tuo yra gerai būti tikinčiam žmogui, kad gerai yra turėti Dievą, kad Jis niekuomet tavęs nepaliks, Jis tavęs visada laukia, koks tu bebūtum*“ (R 10). Iš darbo patirties mokytojos tvirtino, kad „*paaugliams labiau reikia širdies nei*

iškalbos“ (R 10). Vaikus svarbiau globoti ir palydėti, negu juos mokyti ir jiems nurodinėti. Tyrimo metu paaiškėjo, kad iš tikybės mokytojo mokykloje daugiau reikalaujama ir kitų mokytojų atžvilgiu. Religijos studijų centro atliktas tyrimas atskleidžia bendrą tendenciją, kad mokytojai iš tikybės mokymo tikisi dorovės, dvasingumo, charakterio ugdymo, suteikdami tikybai ugdomąją funkciją. Tikybės rezultatu jie laiko tvirtesnę tikėjimą ir kiek mažiau apklaustųjų – bendravimo įgūdžius. Kadangi tikėjimo suvokimas neapibrėžiamas, tai tradicinio tikėjimo kontekste jis gali ir neatspindėti tikrosios savo reikšmės. Vis dėlto mokytojai išskiria tikybą iš kitų disciplinų, suteikdami jai deramą svarbumą (Verbylaitė, 2006, p. 20–22).

Dauguma mokytojų sakė, kad yra svarbu, jog mokytojas gyventų tame pačiame kaime. Nors užklasinė veikla nėra tiesioginis tikybės mokytojo darbas, bet tas, kuris jaučia misionierišką atsakomybę, nori jaunuoliams padėti ir už mokyklos ribų „patirti ir išmėginti, kaip sąmoningai gali būti formuojamas gyvenimas krikščioniškais pagrindais“ (Leitner, Steinbock, 1998, p.101). Iš kokybiniame tyrime dalyvavusių mokytojų tik vienas gyvena tame pačiame kaime, kur yra mokykla (kiti atvažiuojantys iš greta esančių miestelių ar miestų). Tai pačiai parapijai priklauso šiek tiek mažiau nei pusė. Viena tikybės mokytojos dalinosi, kad „*būtų didelis skirtumas, jeigu toje aplinkoje gyvenčiau ir į bažnyčią galėčiau kartu nueiti*“ (R 9). Ir dar keletas papildė, kad jei gyventų kartu, „*tai po pamokų galėtų su vaikais užsiimti*“ (R 3), „*labiau pažintų, kuo jie gyvena*“ (R 13). Užmegztas asmeninis santykis tiek mokytojams, tiek jaunuoliams padeda lengviau bendrauti, labiau vienas kitą suprasti ir siekti bendrų ugdymo tikslų.

3.3. Kaimo mokiniai: visuotina ir savita

Mokytojas klasėje per pamokas, taip pat tarp ar po jų stebi ir kalbasi su moksleiviais įvairiomis temomis, o tai leidžia labiau pažinti jaunuolių poreikius ir tai, kas jiems aktualu. Kokybinio tyrimo metu kaime dirbantys tikybės mokytojai dalinosi patirtimi apie vaikus, paauglius, kuriuos jie pažįsta.

Kaime dirbantys tikybės mokytojai kalbėjo, kad kaimo vaikai, su kurias jie dirba, yra nuoširdūs, paprasti, atviri, darbštus, jiems svarbus sąžiningumas, dauguma jų dirba namuose ūkiškus darbus, nėra labai drąsūs elgdami netinkamai. Dalis jų, ypač vyresni, paaugliai kompleksuoja, kad gyvena kaime, gėdijasi liaudiškų papročių, dainų (R 10). Mokytojai neslepia, kad ypač vyresniesiems būreliai atsibosta, neranda to, kas jiems būtų įdomu, išskyrus kompiuterį ir televizorių, trūksta pramogų. „*Žinokit ir tos pačios mano mergaitės, jos ir pačios sako: mes neturim, ką veikti, mums yra nuobodu, mes nieko nebenorim, devintokės ir joms jau yra nusibodę netgi gyventi. Nes jie neturi ką daryti. Mokyklose būrelių atžvilgiu nėra to, ko jie nori, vienas dalykas, o tarkim ir pačioj bendruomenėj, kada paimti kunigus, nėra vėlgi, iš tos pusės nėra jokio*

užimtumo jaunimui, ir viskas (R 3). Apklaustųjų tikybos mokytojų nuomonę patvirtina ir pačių paauglių atsakymai į anketas (žr.12 lentelė). Kai kurios mokytojos pripažino, kad dalis vaikų nusiminę dėl tokio gyvenimo, liūdni (R 3), o kiti yra pasipūtę, rūpi diskotekos, per pamokas triukšmauja. „Paauglys, išsilaisvinęs iš tėvų, vis daugiau prisiima bendraamžių vertybes“ (Žukauskienė, 1996,p. 331), kuriomis gali pasiremti jam psichologiškai nesaugioje aplinkoje (daug asocialių šeimų ir kitokių sužeidimų). Neretai paaugliai gėdijasi prie draugų būti nuoširdūs, atviri. Juo labiau kad „vyresnio amžiaus mokiniai stokoja palankaus (teigiamo) ir sąmoningo (pagrįsto) požiūrio į atskiras dvasines vertybes, ypač į jų prasmės gilesnes išvalgas“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 253). Daugelis mokytojų pastebi, kad jų mokinių žemas intelekto lygis, susidomėjimas, motyvacija, sunku su jais dirbti. Be abejo, yra tikrai labai gabių vaikų. „*Kaip ir kiekvienoj mokykloj, yra visokių, kaime nėra kur pasislėpti*“ (R 4). Mokytojos, mokančios tikybos ir mieste, palygina: „*kaimo mokykloj gal mažiau apsiskaite, mažiau išprusę vaikai*“ (R 16).

Jau buvo kalbėta apie tradicinį paauglių tikėjimą, kuris nei motyvuoja jaunuolio elgesio, nei teikia džiaugsmo jo gyvenimui. Nors dauguma apklaustųjų vadina save tikinčiais (197), tačiau maža jų dalis jaučia poreikį ateiti į bažnyčią, kur krikščionio tikėjimas stiprėja ir realizuojasi. *Daugiausia paauglių į savo parapijos bažnyčią ateina kartą ar du per metus (33,4 %) ir maždaug po lygiai yra tu, kurie ateina rečiau nei kartą per metus (19,2 %) ir dažniau nei kartą per mėnesį (17,2 %)*. Atėjimo į bažnyčią priežastys labai skirtingos, bet daugiausia jaunuolių rašė (21 %): „*kad išpažinčiau savo nuodėmes*“, „*atlikti išpažintį*“, „*kad gaučiau Dievo atleidimą*“, „*einu į Bažnyčią išsisemti*“. Taip pat nedidelė dalis *ateina verčiami tėvų, aplinkybių, įstatymų, mokytojų (18 %), žodžiu, ne savo noru, o yra dalis tokių, kurie ateina pasimelsti už gyvus ir mirusius (13 %), pasisemti geros savijautos, ieškodami palengvėjimo, „nes norisi, patinka, malonu“ (10 %)*. *Dalyvauti šv. Mišiose, klausyti Dievo žodžio ir dalyvauti Viešpaties vakarienėje ateina tik (4 %) jaunuolių, ir dar tiek pat ateina į bažnyčią pagarbinti Dievo iš visų apklaustųjų (žr. 8 lentelė)*. Tikybos mokytojai šią situaciją vertina taip: „*paaugliai atsitraukia nuo Bažnyčios, jei jie neranda to, kas joje turėtų būti*“ (R 2), „*parapiją jie supranta, kad klebonas atvažiuoja kalėdot*“ (R 14), „*į Mišias atvažiuoja retai, nebent kai su gitara grojama*“ (R 12).

Tikybos pamokas jaunuoliai renkasi daug noriau, nei ateina į šv. Mišias, ir pirmiausia todėl, kad čia mokykla, pamoka, privaloma ir priimtina. *Iš save laikančių tikinčiaisiais tikyba lanko 41 %, taip pat tikyba dar lanko 12,38 % save laikančių netikinčiais ir 7,17 % abejojančių*. Pasitvirtina Tikybos (katalikų) programoje pateiktas įspėjimas, kad tikyba lanko ir tikintys, ir netikintys, ir abejojantys. Tai yra normalus reiškinys, nes „religiniu požiūriu indiferentiškų šeimų vaikams turi būti suteiktos sąlygos susipažinti su religinio gyvenimo patirtimi“. Tai praplečia jų galimybes tinkamai formotis (Leitner, Steinbock, 1998, p.99). Taip pat ir *iš tikinčiųjų etika renkasi apie 23,45 % moksleivių*. Vieno iš dorinio ugdymo dalykų pasirinkimas tikrai nenulemia mokinių

nuostatos tikėjimo atžvilgiu. Tikybos mokytojai tikybos pasirinkimui daugiausia pasiūlė šias motyvacijas: „*nuo 5–6 klasės ką pasirenka, tą ir toliau lanko*“ (R 6), dėl mokytojos asmenybės, dėl šeimos tradicijų arba bendraamžių įtakos (R 1, R 2, R 8, R 15). Daugiausia paauglių aiškina, kad tikybą renkasi, nes: „*patinka pamokos (arčiau širdies, patinka kalbėti apie Dievą)*“, *nes įdomiau, priimtinau (20 %)*. Kiti paaiškina, kad tikybą renkasi dėl to, *kad tiki Dievą, yra katalikas, dar kiti dėl mokytojo arba kad etika jau atsibodo, pasiilgo tikybos* (žr. 7 lentelė). Remiantis Religijos studijų kolegijos atliktu tyrimu, dauguma iš miestų ir kaimo apklaustų moksleivių per tikybos pamokas tikisi gauti tikėjimo pagrindus, kur kas mažiau – dvasiškai tobulėti. Tačiau atsiranda ir tokių, kurie tikybos pamoką vertina kaip laisvesnę poilsio valandėlę, juk pažymiai šioje pamokoje nerašomi. Dauguma mokinių tikybos pamokų rezultatu laiko žinias apie Dievą ir atsipalaidavimą nuo psichologinio spaudimo. Tai labai geras rezultatas, nes tikybos mokymo esmė ir yra suteikti žinių apie Dievą, stiprinti tikėjimą. Šie rezultatai yra panašūs į mokytojų. Vis dėlto yra mokinių, manančių, kad tikybos mokymas neduoda jokių rezultatų (Verbylaitė, 2006, p. 20– 22). Kiekybiniame tyrime dalyvavę jaunuoliai iš kaimo pažymėjo, kad *dažniausiai per tikybos pamokas jie girdi apie draugystę ir meilę, taip pat apie Dievo meilę ir rūpestį žmonėmis* (žr. 6 paveikslas). O *į klausimą, ką norėtų dar daugiau sužinoti per tikybos pamokas, jaunuoliai pasiskirstė ties dvejomis temomis: apie meilę ir intymumą bei apie kitas religijas* (žr. 7 paveikslas).

Ir kaime tarp jaunuolių yra pakankami tokių, kurie jaučia „stiprų ir audringą troškimą ieškoti gyvenimo prasmės, solidarumo, visuomeninio įsipareigojimo, religinės patirties“ (Dvasininkų kongregacija, 1998, 182). Interviu metu tikybos mokytojai sakė, kad paaugliai „*norėtų kokios nors veiklos prie bažnyčios, stovyklos*“ (R 3), „*trūksta jiems „fainų“ mokytojų*“ (R 12). Patys kaimo jaunuoliai anketinėje apklausoje pareiškė, kad parapijoje jie labiausiai *norėtų žmogaus, kuris organizuotų, burtų (24 %), o tai galėtų būti ir draugiškas kunigas (18 %)* (žr.10 lentelė). Jaunimo ateis ir į tikybos pamokas, ir į bažnyčias, jei tik bus tinkamas vadovas, nes „*labai svarbu juos uždegti, sudominti, kad juos „užvežtu“, ir tada jau jie domisi*“ (R 1). Mokytojai pripažįsta, kad sunku sudominti, bet įmanoma. Paaugliai blaškosi savo tikėjime ir tai yra gerai, tik svarbu padėti jų ieškojimuose jiems prieinamu ir suprantamu būdu.

IV. SAŠAJŲ PAIEŠKOS TARP TIKYBOS MOKYMO PROGRAMOS IR SOCIOKULTŪRINĖS KAIMO APLINKOS

Nagrinėjant Tikybos (Katalikų) programą, buvo kalbama apie amerikiečių katecheto Thomo Groome sistemą „Gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas“. Kasdieninio gyvenimo realybė yra artima ir suprantama, todėl pradėti nuo jos yra lengviau ir sėkmingiau. Veiklos tikslas yra ne idėjos įgyvendinimas, o pasiūlymas gyventi dorą, žmogaus orumą ir prigimtį atitinkantį gyvenimą kiekvienoje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Centrinis sistemos elementas – tikėjimas – yra problemiškas dėl savo ne empiriškumo, apie jį galima kalbėti tik iš „trečiojo elemento perspektyvos“, kai jis tampa gyvenimu. Naujas gyvenimas tikybos mokyme pasireiškia vertybėmis ir mokymo, kaip proceso, pasiekimais.

Tikybos mokymas mokykloje yra Bažnyčios misija dalyvauti ugdymo procese, padedant jaunajai kartai atrasti ir įsisavinti vertybes, atitinkančias asmenines ir tarpusavio santykių vertę. Siekiama moksleivį ne atitraukti nuo kasdienybės į gyvenimą idėjomis ar religinį fanatizmą, bet padėti jam būti pilnaverčiu ir laisvu žmogumi šiame pasaulyje, pasinaudojant jo galimybėmis. Socialinė bei kultūrinė aplinka yra vieta, kurioje žmogus bręsta, tobulėja, būna savimi ir su kitais, dirba ir gyvena. Darbe buvo analizuojama konkreči sociokultūrinė aplinka – gyvenimas kaime būtent šiais aspektais, įvertinant aplinką sudarančius elementus: socialinę situaciją, kaimo kultūrą ir kultūrą kaime, religingumą. Šie elementai siejasi su tikybos mokymo programa, kurią sudaro elementai, būdingi mokymo procesui: tikslai, turinys, metodika. Siejant atskirus elementus, formuojasi tikybos mokymo ir sociokultūrinės kaimo aplinkos sąsajos: teologinė, turinio, metodologinė. (Sąsaja – „tai atskirų elementų, reiškinių, dalykų ryšys, siejimasis“ (Lietuvių kalbos žodynas)). Svarbus yra šių sąsajų eiliškumas, nes jos plaukia viena iš kitos, remiantis sistema: gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas. Trečioje darbo dalyje analizavome kaimo aplinką ir jos realybę, kurioje gyvenama. Teologinė sąsaja, siejanti religinę kaimo aplinką ir esminį tikybos pamokų tikslą – gyvenimą tikėjimu, yra išeities taškas visam tikybos mokymui, taip pat mokymo turinį sieti su kultūriniu antropologiniu gyvenimo kaime aspektu bei mokymo metodologiją su socialine mokinių aplinka. Plačiau apie tai bus kalbama šios dalies skyriuose. Mokymo turinį bei metodus siejant su mokinių mezo aplinka, nereiškia eliminuoti makro aplinkos, koncentruojantis tik ties siauromis problemomis ir aktualijomis. Kaip pažymi edukologai ir kaip jau buvo minėta darbe, mezo aplinka yra veikiama makro aplinkos. Tai, kas vyksta kaime, yra visuomenės dalis, kinta ne tik kartu su visuomene, bet ir palaikant santykį su ja.

Tikybos mokymo ir sociokultūrinės aplinkos sąsajos apima mokinio santykį su savimi (teologinė), su kitais žmonėmis (turinio) ir su aplinka (metodu). Šie santykiai yra pagrindiniai

elementai, lemiantys žmogaus gyvenimą ar jo vystymąsi (Lukoševičienė, 1995, p. 27). Šios sąsajos yra reikšmingos edukologiniu ir antropologiniu aspektais.

1. Tikybos mokymo tikslų sąsajos su kaimo tradiciniu religingumu

Darbe nagrinėjama religinė kaimo aplinka kaip visos sociokultūrinės aplinkos dalis. Religinė žmogaus dimensija apima ir žmogaus kultūrą, ir socialumą, ir per tai reiškiasi. Tikybos mokymo tikslai apima krikščioniškas vertybes ir asmens santykį su savimi, kitais, aplinka ir Dievu. Tikybos pamokose yra ir tikinčių, ir abejojančių ar tikėjimo ieškančių ir netikinčių mokinių. Remiantis kiekybiniu tyrimu, daugiau kaip pusė jaunuolių, lankančių tikyba, laiko save tikinčiais. Dauguma jų gyvena tradiciniu tikėjimu ir sekmadienio Eucharistija jiems nėra svarbi, taip pat pagal atsakymus į anketas, netgi nelaikantys save tikinčiais ateina į bažnyčią. Kaime tikėjimas Dievu ir krikščionybės apraiškos yra tradicijos bei gyvenimo būdo dalis. Taigi, tikybos pamokos gali atsiliesti į tokį mokinių religingumą. Poreikis priimti sakramentus, kuris dažnai dar jaučiamas ir per tikybos pamokas, gali padėti tiek mokiniam, tiek ir jų tėvams atrasti krikščionybės esmę. Tikybos mokytojo vaidmuo yra svarbus, kad pamokų tikslus nukreiptų į mokinių religingumą. Tų tikslų įgyvendinimas per turinį ir metodus priklauso nuo jo, taip pat ir nuo Dievo veikimo, jeigu jis Juo pasitiki. Todėl santykis tampa labai svarbus tiek tarp mokytojo ir Dievo, tiek tarp mokytojo ir mokinio. Kaip žmonių tarpusavio santykiai, taip ir kiekvienas santykis gali būti įvairus: „iš reikalo“, funkcinis, iš pagarbos – meilė iš baimės ir santykis kaip draugystė. Priklauso nuo santykio, kuris nulemia žmogaus elgesį ir pasirinkimus kito atžvilgiu.

1.1. Tradicinis religingumas, kuris remiasi Jėzumi Kristumi iš Nazareto

Žmogaus religingumas išreiškia žmogaus santykį su Dievu. Santykis su Dievu kaip tradicijos laikymasis, kaip kultūros ir gyvenimo dalis yra vadinama tradicine krikščionyste. Tradicinėje krikščionybėje, kuri vyrauja kaime, krikščioniškosios vertybės yra iššūkis, nes yra nemotyvuotos. Asmens santykiai ir religinės praktikos yra tradicijos laikymasis, todėl labai dažnai nepatrauklūs ir nepatogūs, tikėti yra reikalinga dėl sėkmės, todėl didžioji dalis paauglių ateina į bažnyčią melstis už save ir už kitus, už mirusius, tai yra prašyti pagalbos (žr.8 lentelė). Iš apklaustųjų tik keletas nurodė, kad į bažnyčią ateina dėkoti ir garbinti. Kaimo katalikybė yra labiau struktūrinė, nes ją nulemia nutolimas nuo asmeninio tikėjimo prie selektyvaus laikymosi Bažnyčios oficialių įsakymų (Marianski, 1983, p. 277). Paauglių seneliai, tėvai laikosi vienu ar kitų krikščioniškų (religinių) tradicijų, todėl ir jie bent iš dalies žino, kaip turi vienu ar kitu metu pasielgti Dievo ar Bažnyčios atžvilgiu. Santykis su Dievu dažniau yra pagrįstas baime arba pagarba. Atliekami religiniai ženklai

ritualai, priimami sakramentai, bet tai neturi konkretaus poveikio nei kasdieniniam gyvenimui, nei veiksmų motyvacijai. Netgi kunigo, kuris dažnai parapijoje yra vienas, elgesys su tikinčiais ne visada atspindi asmeninį jo santykį su Dievu. Kokybinio tyrimo metu pastebėta, kad kai kurie tikybės mokytojai gyvena tradiciniu tikėjimu, kuris išryškėjo jų pasidalinimuose apie Bažnyčią, sakramentus ir krikščioniškos praktikos našta. „*Kodėl? Nežinau, šiaip aš kaip užaugusi esu religingoje šeimoje, man įdomūs dalykai ir nežinau, kaip tik pradėjau dirbti kaip ta vieta buvo laisva ir kursai va yra kada nueinu šiaip šiaip, siūlė mokytis, nežadėjau, nes yra rusų kraštas vaikų į tikybą einančių nelabai, nes yra daug kito tikėjimo tai vat aš perspektyvų nematau tai va dabar ir įstojau kitur magistrantūrą tai kažką kitą*“ (R 6). Kaip ir dauguma tikinčiųjų Lietuvoje, kaimo paaugliai savo religingumą, kuris yra žmogiškosios būties dalis, išreiškia tradiciniu krikščionišku santykiu ir tuo yra patenkinti.

Paprastai net nesusimąstoma, kuo remiasi šis santykis ir kam jis reikalingas. Tradicinė krikščionybė yra tik išorinė tikrosios krikščionybės išraiška, apie kurią autentiškiausiai byloja pirmųjų amžių krikščionys. Tada, kai daugelis šiandienų praktikų ir tradicijų dar nebuvo susiformavusios, Jėzaus Kristaus iš Nazareto išpažinimas, Eucharistijos malda ir besąlyginė bendrystė buvo esminiai bruožai, iš kurių būdavo atpažįstami krikščionys. Šie bruožai išreiškė tikinčiojo asmeninį santykį su Jėzumi Kristumi, kuris motyvavo ir maldą ir bendrystę. Istorijos bėgyje asmeniniam santykiui su Jėzumi išreikšti, išpažinti ir paliudyti atsirado daugybė išorinių formų, ženklų, tradicijų (pvz., kryžius, rankų sudėjimas maldai ir kt.). Krikščionybei tampant masine, o pasauliui sekuliarėjant, iš kartos į kartą toliau perduodami ženklai ir tradicijos, pamiršus jų reikšmę ir tikrąją prasmę. Taigi, ir šiandienės tradicinės krikščionybės apraiškos yra nuoroda bei išraiška tikėjimo Jėzumi Kristumi, Dievo Sūnumi, pasaulio Išganytoju, tik daugeliui nežinoma. Tradiciniai krikščionys savo nesąmoningu elgesiu deklaruoja tikėjimą Jėzumi Kristumi, su kuriuo neturi asmeninio ryšio.

Krikščioniškame mokyme asmeninis gyvas susitikimas su Dievu Jėzuje Kristuje siejamas su evangelizacija ir atsivertimu. Kauno arkivyskupijos pastoracinė komisija įspėja, kad prieš „pradėdamas dėstyti tikybės pamokas mokytojas turėtų įsitikinti, ar nereikia vaikų pirmiau evangelizuoti. Dažnai net ir vyresnėse klasėse tikybą lanko netikintys mokiniai“ (Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams). Paprastai reikalinga evangelizuoti daugumą mokinių, nes net jeigu jie ir katechizuoti, tai dar tikrai nereiškia, kad evangelizuoti. Tai ypač aktualu kaime, nes evangelizacija ligi šiol čia tebėra labai retas reiškinys. Atliekant kokybinį tyrimą mokytojai dalinosi, kad paaugliai blaškosi savo tikėjime: „*ką daryti – tikėti, netikėti*“ (R 10), yra klausiančių, ieškančių. Paauglystėje būdinga suabejoti daugeliu dalykų, ypač tais, kurie šeimose yra neesminiai ar nesavi pačiai šeimai. Paaugliams taip pat būdinga ieškoti. Daugiausia iš lankančių tikybą mokinių anketinėje apklausoje (20 %) nurodė, kad jas pasirenka,

nes patinka tikybos pamokos, patinka kalbėti apie Dievą ir pan. Nors šiandien žmonės dažnai priešinasi struktūrinei krikščionybei ir Bažnyčiai, bet išryškėja dieviškojo Prado ilgesys (Leitner, Fink, 1998, p. 88). „*Ką kalbėti, kai buvo tos Mišios Eucharistinio kongreso, jaunimas ir šiandien prisimena. Sako: jei būtų, kaip tada, tai mes ir šiandien eitume. Kodėl ateitų? Šlovinimas, džiaugsmingas šlovinimas, laisvas. Jaunimas tiesiog galėjo ateiti, šlovinti. Reikia, kur nori, jei nėra suole vietos atsisėsti, tai laisvai ant kilimo. Jie tuo džiaugėsi, jiems tai buvo gerai*“ (R 2).

Tarp visų tikybos mokymo tikslų siekiama iškelti asmenišką ryšį su Dievu svarbą ir santykį su Kristumi ir Bažnyčios bendruomene. Nors tikybos pamokos neturi tikslo mokyti gyventi krikščioniškai ir asmeniniame santykiyje su Dievu, tam yra skirta katechezė, bet jų išėities taškas yra Dievo ir žmogaus santykis Jėzuje Kristuje ir Evangelija, nes kitu atveju kalbėtume apie etikos pamokas. Tikybos mokymo tikslas įgauna antropologinį, kultūrinį, socialinį aspektus, nes yra vykdomas dorinio ugdymo, o ne krikščioniško auklėjimo, kontekste. Iškeliamas ekumeninio bendravimo su kitais krikščionimis ir tarpreliginio dialogo, etinių, egzistencinių, socialinių, kultūrinių klausimų svarstymas tikėjimo šviesoje, kad asmeninis santykis su Dievu kiltų iš konkretaus žmogaus gyvenimo, kuriame veikia Dievas. Joks žmogiškosios egzistencijos klausimas nėra paliekamas vien buitinėje ar filosofinėje plotmėje, bet būtinai svarstomas remiantis tikėjimo šaltiniais – Šventuoju Raštu bei Bažnyčios mokymu (Stasiulevičiūtė, 2005). Tikybos pamokų tikslai iš esmės siejasi su religiniu kaimo kontekstu.

Tikybos mokymas yra ugdomoji mokyklos veikla, padedanti ne tik pasirinkti vertybes, atitinkančias žmogaus prigimtį, bet pirmiau, nei jos tampa motyvacijomis, jas pačias motyvuoja. Atsivėrimas asmeniniam santykiui su Dievu reiškia atsivėrimą meilei, kuri suteikia prasmę visai žmogiškai egzistencijai. Tradicinis religingumas per meilę įgauna prasmę, ji teikia jam gyvybingumą. „Meilė yra pagrindinė dvasinė galia, kuri ne tik sujungia, suartina ir susieja visas kitas vertybes bei dorybes, bet ir skatina žmogų jas realizuoti“ (Aramavičiūtė, 1997, p. 72), tokiu būdu tapdama kertine visame ugdymo procese. Ugdomojo darbo esmę sudaro ugdomųjų tikslų realizavimas su sąmoninga pedagogine intencija. Tos savybės, kurios turi šią darbą charakterizuoti, yra tikslingumas, planingumas ir metodiškumas (St.Šalkauskis, 1992, p. 48). Taigi, konkretūs pamokų tikslai, turinys ir metodai negali būti atsieti nuo tikybos pamokų tikslo ir mokytojo pozicijos mokinių religingumo atžvilgiu. Šiam tikslui pasiekti jis turi atrasti santykį su moksleiviais, per kurį realizuotų savo pamokų tikslus, mokiniams parodytų tikros krikščionybės veidą ir prasmę. Tikybos mokytojas tikybos pamokose atstovauja Bažnyčiai, nes yra jos siųstas, ir priima kiekvieną tokį, koks jis yra tikėjimo atžvilgiu, kaip tai daro Dievas, gerbdamas kiekvieno įsitikinimus ir religijos laisvę.

1.2. Tikybos mokytojas – gyvo tikėjimo liudytojas

Tikybos mokytojui tenka užduotis savo asmeniniu santykiu su Dievu pranokti savo aplinkos žmones, žvelgiant į juos su pagarba ir meile išlikti savimi. Pirmiausia savo gyvenimu, o paskui ir tikybos pamokų tikslais turi atsiliiepti į religingą kaimo aplinką, kad pasilikėtų su tais, kurie yra broliai ir sesės Dieve, bei neprimesti jiems to, ko jie dar nėra atradę kaip savasties. „Būtina, kad kiekvienas pasaulietis katalikas visada būtų gyvai *įsisažmoninęs esąs Bažnyčios narys* arba asmuo, kuriam visų labai pavesta savita, nepakeičiama ir griežtai asmeninė užduotis (Jonas Paulius II, 1988. 42), kuri pirmiausia realizuojasi per tikėjimą Dievu ir šio tikėjimo liudijimu savo gyvenimu. Kokybinio tyrimo metu tikybos mokytojai pripažino gyvenantys tikėjimu Dievu. „*Malda yra mano stiprybė. Tikėjimą noriu perduoti į vaikų širdes, kad jie asmeniškai tikėtų. Norėčiau padėti vaikams Dievą atrasti*“ (R 3). Teologijos mokslų daktaras, mokantis tikybos viename kaime, liudija: „*Gyveni krikščionišku gyvenimu ir tiek. Ir kažko ypatingo nedarai. Gyveni kaip priklausai krikščioniui. Padeda Dievas. Padeda dalyvavimas bendruomenėje, liturgijos šventimas, sakramentų priėmimas, malda – tai yra. Kas bebūtų, kad neatsitraukimas, būvimas kartu*“ (R 2).

Mokytojo asmeninis santykis su Dievu realizuojasi gyvo tikėjimo praktikoje. Ne tik tikybos mokytojai mokyklose privalo rūpintis savo dvasiniu gyvenimu, kad moksleiviams perteiktų ne tik žinias, bet ir savyje sukauptus dvasinius turtus (Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams). Yra tikybos mokytojų, kurie tuos turtus kaupia ir jais dalinasi: „*tai gyvenimo būdas*“ (R 10), „*mokau tikybą dėl asmeninės patirties su Dievu*“ (R 9), „*einu, meldžiuosi ir sakramentai man yra labai svarbūs*“ (R 17). Šiandieniam pliuralistiniame ir sekuliarizuotame pasaulyje katalikų pasauliečių buvimas tokiose mokyklose bus vienintelis Bažnyčios buvimo jose būdas, todėl svarbi yra jiems tenkanti atsakomybė (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982, 48). Ir tikintys tikybos mokytojai tos atsakomybės nepabūgsta: „*Pamokos geriau sekasi, kai ilgiau pasimeldžiu, o ne vien tik literatūrą skaitau*“ (R 13). Kita mokytoja, 16 metų mokinanti tikybos įvairiuose kaimo mokyklose, dalinasi, jog per pamokas „*jaučia, kad už nugaros turi autoritetą, ne iš savęs kalba*“ (R 1). O kita mokytoja sakė, kad jos pašaukimas – muzika, tikybą mokyti sunku, nes gyvena tradiciniu tikėjimu (R 8). Tikybos mokytojas yra pašauktas kaip tiesos šauklys religinėje kaimo aplinkoje. „*Svarbu sugebėti kritiškai įvertinti save ir ieškoti asmeninio religinio elgesio būdų*“ (Leitner, Steinbock, 1998, p.99). Viena mokytoja dalinosi: „*Ta kryptis – žmogus link Dievo, o ne kad nuo Dievo link žmogaus – labiau priimtina*“ (R 10).

Mokytojui svarbu „atrsti“ mokinius jų ugdymo ir kasdienio gyvenimo sferoje, kaip tai darydavo pats Kristus ir kaip dabar pataria Vatikanas (Stasiulevičiūtė A., 2005). Mokytojo pozicija – liudijimas, todėl dažnai jis nebegali apsiriboti 45 minučių pamokų laiku. Juo labiau kad „*trūksta žmonių, besidarbuojančių parapijoje. Viskas užkrauta ant vieno. Kaime tikybos mokytojų, kaip ir*

kitu, mažai yra specialistų“ (R 9). Dažnai tikybos mokytojas yra ir katechetas, ir jaunimo vadovas, nes paprastai kaime daugiau nėra kam atsilipti į jaunimo religinius poreikius.

1.3. Santykis kaip tikslas ir tikslo realizavimas

Tikybos mokytojo geriausias liudijimas yra jo asmeninis santykis su mokiniais. Tikybos mokytojai nuo pat pradžių turi stengtis susidraugauti su vaikais tiesiogine to žodžio prasme, kad taptų vaikų vadovais ir autoritetais, asmenybėmis, o ne tik formaliais dalyko dėstytojais. Tai turėtų įtakos tikybos pamokų kokybei ir garantuotų jų tęstinumą (Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams). Tai reiškia matyti, ką mato vaikai, ir girdėti tai, ką jie kalba ne tik tada, kai žino, ką turi kalbėti, bet tai, ką nori kalbėti. Kaip rodo įvairūs tyrimai, tikybos pamokas paaugliai daugiausia renkasi ne kaip dorinio ugdymo dalyką, o dėl mokytojo. Tikybos pamokose tiesioginis mokytojų ir mokinių bendravimas prasideda nuo asmeninių kontaktų. Tikybos mokytojo tikslas – kreipti mokinius prie religinių vertybių (Tijūnėlienė, 1997, p. 38). Užsimezge asmeniniai ryšiai dažnai būna subjektyvūs, todėl kartais gali būti pagalba, o kartais trukdis.

Tarpusavio santykiai tarp tikybos mokytojų ir moksleivių yra svarbūs pedagogikai, kad „individas saviugdys ir saviraidos procese išmokytų tinkamai bendrauti su kitais žmonėmis. Vienas iš pedagogikos tikslų ugdyti socialumą, išmokyto darnaus tarpusavio sugyvenimo principų, buvimo su pačiu savimi ir su kitais“ (Colombero, 2004, p. 22) Nemažiau reikalinga yra tikybos mokytojams užmegzti ryšį su tėvais, dalyvauti tėvų susirinkimuose (Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams). Tikybos mokytojai dalinosi, kad gerai yra, kai „*vaikus asmeniškai pažįsti, šeimas*“ (R 13), tada artimesnis santykis, vaikai draugiškesni. Todėl daugelis mokytojų teigė, kad svarbu būtų, jog mokytojas gyventų tame pačiame kaime. „*Nu aš nežinau, gal kad aš čia ne daug metų važiuoju, tik antri metai. Aš jaučiu, kad tarp Aleksandriškių vaikų, jie priima mane dar tokią kaip svetimą. Aš jiems dar esu labai svetima. O šateikiškiai jau kai kurie yra savo mintim ir darbais pasidalina. Atrandam kažkokį kitą dialogą, artimesni...*“ (R 8). Patiems vaikams, ypač paaugliams, labai svarbus ir reikalingas asmeninis santykis su kitu, su mokytoju. Asmeninis santykis taip pat leidžia paaugliams pasijusti, kad jie lygūs suaugusiems, tai, kas jiems yra svarbu ir būtina. Kiekybiniame tyrime atsispindi, kad paaugliai parapijoje norėtų žmogaus, kuris organizuotų, burtų, tai galėtų būti ir kunigas. Asmeninis santykis su Dievu ir su moksleiviais ne tik padeda tikybos mokytojui dirbti savo darbą, bet ir yra liudijimas apie Dievo užmezgama santykį su kiekvienu žmogumi.

Šis religinis santykio poreikis yra visos programos tikslas, kaip jau buvo pabrėžta šio skyriaus pradžioje. Kartu santykio užmezgimas yra pagrindinis moksleivių pasiekimas, kurį jie ugdo per visus metus. Santykis su Dievu yra ir visos krikščionybės esminė ašis.

2. Tikybos mokymo turinio ir kultūrinės (antropologinės) aplinkos sąsaja

Mokymo tikslai formuoja mokymo turinį, apie ką kalbėti pamokose, kokias temas dėstyti priklausu, pradedant nuo to, ko norime pasiekti. Buvo kalbėta, kad tikybos mokymu siekiama krikščioniškas vertybes pristatyti, kad jomis būtų grindžiamas gyvenimas ir jomis remiantis sprendžiamos įvairios problemos, o visi šie tikslai nukreipti į esminį – asmeninį susitikimą su Jėzumi. Taip pat darbe jau buvo plačiau aptarta, kad pamokose moksleiviai lengviau priima tai, ką supranta, kas artima jų gyvenimui. Todėl ir tikybos mokymo programoje pateikiamos temos, kurios jiems būtų aiškios ir suprantamos. Tikybos (Katalikų) programos temos siejasi su šių dienų aktualijomis pasaulyje bei jaunuolių gyvenime. Kiekvienas tikybos mokytojas yra kviečiamas išmintingai šias temas pritaikyti savo mokiniams.

2.1. Tikybos pamokų atitikimas moksleivių kultūrinės aplinkos turiniui

Tikyba, kaip ir etika, būdamas dorinio ugdymo disciplinos, negali nutolti nuo mokinių gyvenimo, nes yra nukreiptos į jų ugdomųjų vertybes bei formuojamą elgesį pagal tas vertybes. Ugdant norimas vertybes, dėmesys krypsta į motyvaciją. Motyvacija yra priemonė siekti mokslo pažangumo ir norimo mokinių elgesio. Ji paaiškina, kas elgesį gali pastiprinti, orientuoti į tikslą (Gage, Berliner, 1994, p. 265). Orientuojantis į dorą žmogaus elgesį, neapsiribojama tik mechaninių veiksmų kartojimu, bet asmens pasirinkimu vienaip ar kitaip elgtis ir to elgesio rezultatu, kuris tiek patį žmogų, tiek jo santykį su kitais veda į žmogiškos egzistencijos realizavimą. Žmogaus dvasingumas reiškiasi ir per santykius su kultūra, kaip viena pagrindinių jo buvimo ir išlikimo pasaulyje sąlygų. Be kultūros nė vienas individas negalėtų išreikšti savęs, nei vystytis, nei kurti ar išsilaikyti konkrečioje aplinkoje. (Aramavičiūtė, 2005, p. 76) Kultūra suvokiama kaip žmogaus vertybių ir jų motyvuoto elgesio visuma, kuri atitinka žmogaus prigimtį. Žmogaus kultūra suvokiama kaip jo prigimties ir tarpasmeninių santykių išraiška sąveikaujant su pasauliu.

Religijoje asmeninis santykis su Dievu yra svarbus, tačiau sociologija ryškiai parodo, kad tiek visuomenė veikia religiją, tiek religija veikia visuomenę. (Matulionis, 2003, p. 49) Tai reiškia, kad tikėjimo dalykai gyvenimą pagrindžia ir yra neatsiejami nuo realios patirties. Mokomieji dalykai, kurie ugdo žmoniškąjį orumą ir asmenybės laisvę, turėtų būti ne tikslas, bet uždavinys. Religijos mokymas taip pat turi siekti šių tikslų. „Tikintieji ir netinkintieji beveik vieningai sutaria, kad visa, kas yra žemėje, turi būti orientuota į žmogų kaip žemės centrą ir aukščiausiąją būtybę“. Turint omenyje, kad pats įsikūnijimas įvyko per *propter nos homines* ir, kaip rašoma *Redemptor hominis*, visi Bažnyčios keliai turi būti nukreipti žmogaus link, religijos mokymas negali ignoruoti šio reikalavimo (Korherris, 1997, p.54).

Tikybos mokytojas rengdamasis temoms gali vadovautis įvairias kriterijais, pvz., tokiais kaip turima metodinė medžiaga vienai ar kitai temai, pasiruošta pamoka, tinkanti įvairioms klasėms pagal amžiaus grupes, arba rinktis temas, kurios mokiniams būtų įdomios. Jeigu mokytojas iškelia tikslą moksleivius atverti jų gyvenimo realybei, kad ją galėtų pastebėti naujoje šviesoje, tada svarbu temas rinktis ne vadovaujantis mokytojų poreikiais, o mokinių susidomėjimu ir atvirumu tam, kas jiems yra aktualu. Taip būtų galima išspręsti nemažai problemų, susijusių su moksleivių abejingumu arba netinkamu elgesio per pamokas, į ką ne vienas tikybos mokytojas atkreipė dėmesį interviu metu. Mokinių abejingumą turiniui taip pat veikia menkas poreikis siekti vertybinių išgyvenimų ir tas vertybes praktiškai realizuoti (Aramavičiūtė V., 2005, p. 253). Būtų galima išskirti keletą mokinių aplinkų, kurios galėtų padėti mokytojams pasirinkti temas arba atrasti, kad jos būtų antropologiškai susietos su moksleivių mąstymu, pasauliu bei aktualijomis.

Daugelis temų yra bendražmogiškos ir aktualios kiekvienam, nepriklausomai nuo to, kuo paaugliai gyvena, todėl nereikėtų manyti, kad temos turi būti nekasdieniškos, ar aktualios mieste gyvenantiems moksleiviams. Tikybos programos temos beveik gali ir nesiskirti nuo bendrosios programos, tik svarbu šias temas pritaikyti ir pristatysi, tai yra sudėlioti skirtingus akcentus. Mokymo turinio ir kultūrinės aplinkos sąsajos išėities taškas yra ne tik kaimui būdingas temas atrasti (beveik visos jos aktualios), bet atsilipti į kaimo moksleivių mąstymo ypatumus bei paradigmas ir į jų asmeninį santykį su nagrinėjamomis problemomis. Šis uždavinys nėra lengvas, nes mokytoją įpareigoja įsiklausyti ir įsijausti, kaip tas aktualias temas mokiniai priima ir išgyvena. Tai yra svarbu, kad paskui būdų galima pritaikyti ir tinkamus metodus.

Temos apie meilę, kūną, jausmus paaugliams labai įdomios, svarbu tik apie jas aiškiai kalbėti ir pritaikyti tinkamus metodus. Svarbu, kad moksleiviai pasijustų suprasti ir priimtini tokie, kokie yra ir kaip mąsto. Tikybos mokytojo užduotis ne jų mąstymą pakeisti, bet tik pasiūlyti, kad gali būti ir kitaip žvelgiama, remiantis žmogaus prigimtimi ir orumu. Jono Pauliaus II nuomone, meilės pašaukimas, būdingas jaunystei, yra būtinausias sąlyčio su jaunimu elementas. Jaunus žmones reikia mokyti meilės. „Meilės neišmokstama, ir sykiu nėra nieko, ko būtų svarbiau išmokyti“ (Aramavičiūtė, 1997, p. 73). Krikščioniškos moralės temos, nagrinėjančios seksualumo ir vaisingumo dovanas, gyvybės orumą, gyvųjų orumą, požiūrį į pornografiją, prostituciją, natūralų šeimos planavimą, sakramentinę santuoką neišvengiamai paliečia moksleivių konkrečias patirtis ir jau turimus požiūrius į nagrinėjamas temas. Laisvas gyvenimo stilius, šeimų neištikimybė kaime nėra tik atskiros šeimos problema, nes visi viską žino. Kalbėdami apie šeimą, turime suprasti, kad šeima teik doroviniam, teik kultūriniam, teik religiniam patyrimui gali padėti pagrindus, bet gali jam ir kliudyti. Šiandieninė bendra visuomeninė situacija ir jos poveikis šeimai įtakoja ir suvaržo šeimos galimybes religinėje srityje (Leitner, Steinbock, 1998, p. 95), jaunoji karta lytinį ugdymą gauna per žiniasklaidą arba lytinio švietimo programas, atnešančias daug pelno ir neretai

išniekinančias žmogaus orumą. Paliesdamas jiems ne tik aktualias, bet dažnai ir asmeniškai skaudžias problemas, tikybos mokytojas atsiduria subtiliose situacijose, kurias paprastai paaugliai linkę paneigti, užgožti neadekvačiu elgesiu. Iš vienos pusės mokytojo talentas, o iš kitos – kompetencija gali padėti mokiniams susidomėti tuo, kas kalbama, nes jiems tai išties yra labai aktualu. Kokybinio interviu metu viena mokytoja dalinosi, kad yra nelengva kalbėti apie tai, kas mokiniams skauda: alkoholizmo problemą, nemeilę, atmetimą, smurtą, nepriėmimą. Neadekvačios reakcijos pasirodo, remiantis kokybinio tyrimu, kai mokytojas pradeda temas apie intymumą, seksą, meilę, draugystę. Tai yra aktualios temos paaugliams, jų emocijoms ir seksualumui, pabudusiam dėl fiziologinių organizmo pokyčių, kita vertus, dažnai tų dalykų jie net nepažįsta iš esmės, tik per televiziją, internetą, kuriuos paaugliai labai mėgsta (žr. 12, 13 lenteles). ir kurie dažniau ne pateikia teisingą informaciją, o tik sužadina paauglių bundantį seksualumą. Svarbu, kaip tikybos mokytojas pats šiuos dalykus priima, kiek yra laisvas ir suformuotas krikščioniško požiūrio, ir kaip sugeba moksleivius, dažnai netinkamai reaguojančius, priimti.

Kalbėti apie socialinį Bažnyčios mokymą daugeliui tyrime dalyvavusių mokytojų yra tikras iššūkis: „ką čia pasakyti, kad sudomintum“. Bendruomeniškumas yra kita tema, pakankamai sudėtinga, nors iš pirmo žvilgsnio artima ir populiari krikščionybėje. Ypač kaimo jaunuoliai turi tam tikrą bendruomenės patirtį, o paauglystėje ieškodami bendraamžių būrio susiduria su aplinkos įtaka ir kontrole. Naudojant tam tikras sąsajas ir sąvokas bei pavyzdžius, ypač siūlomus programoje, svarbu išsiaiškinti, ką jie reiškia pašnekovams, jautrumu pasižymintiems paaugliams. Konkreti aplinka, tarpusavio santykiai formuoja savitą priėmimą ir reikšmės suteikimą vartojamiems žodžiams bei analizuojamiems reiškiniams. Tai reiškia, kad svarbu vengti nesusipratimų, galinčių kilti, suteikus neadekvačią emocinę reikšmę sąvokoms bei pavyzdžiams. Tikybos mokytojo empatija ir nuoširdumas dažnai gali būti asmeninio santykio užmezgimo su mokiniais sąlyga, kai jie ieško autoritetų, ir liudijimas apie savo asmeninį santykį su Kitu.

Kiekybinio tyrimo rezultatai rodo *paauglių susidomėjimą tokiomis temomis kaip meilė intymumas ir kitos religijos* (žr. 7 paveikslas). Pastarąjį poreikį galima paaiškinti paaugliams būdinga abejone ir ieškojimu to, kas teisinga, bei visuomenės religinio sinkretizmo tendencijomis. Pagal Programą tikybos pamokose turėtų būti skiriama dėmesio kitų religijų, naujųjų religinių judėjimų, mūsų dienų kontraversijų ir stereotipų analizei. (Stasiulevičiūtė, 2005). Galima daryti prielaidą, kad tikybos mokytojai tinkamai neįvertina moksleivių susidomėjimo šia tema.

2.2. Moksleivių gyvenimo realijos – tikybos mokymo medžiaga

Tikybos (Katalikų) programoje antropologinis matmuo, akcentuojantis žmogaus problematiką ir kasdienę patirtį, yra teikiamas kaip pagrindinis, siejamas su patirtimi ir kasdieniniu aktualumu. Bažnytinis ir biblinis požiūriai lieka antrame plane, kaip komentaras ir atsakymas temą išnagrinėjus antropologiniu aspektu. Dėl šios priežasties ne vien pasiūlytos temos, bet ir tai, kas vyksta aplinkui, gali tapti mokymo turiniu, nes daugelis įvykių ir reiškinių kaime yra visuotiniai ir jei ne visiems, tai bent daugumai gerai žinomi. Aktualių įvykių ar reiškinių analizė tikybos pamokas dar labiau priartina prie kasdieninės gyvenimo realybės ir siūlo ieškoti atsakymų socialinėje bei kultūrinėje antropologijoje, taip pat religijoje. Kiekvienas į mokyklą ateinantis tikybos mokytojas yra Gerosios Naujienos nešėjas, todėl jis turi būti pasiruošęs dialogui su vaikais bei jaunimu, kurie gyvena XXI amžiaus pradžioje ir yra veikiami tiek pozityvių, tiek negatyvių šių dienų realijų (Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams).

Kasdieninės realijos gali būti panaudotas iš labai artimos mokiniams aplinkos, tai yra mokyklos, mokytojų ir mokinių santykių, parapijos, kultūros namų, kaimo įvykių bei socialinių problemų konteksto. Tiesa, viena mokytoja dalinasi patirtimi, bandanti praktikuoti tokią turinio sąsają su aplinkos įvykiais, tačiau pripažino, kad tikybos mokytojui tai kelia nemažai iššūkių: kad tokia analizė nevirstų apkalbomis, kad su tais dalykais susiję mokiniai nelikti įskaudinti. Žinoma, tai nelengva užduotis, kuriai įveikti reikia paties mokytojo refleksijos, teisingo asmeninio santykio su tuo reiškiniu bei įvertinimo santykių su Dievu. Reikia pripažinti, kad mokytojo veikla nėra vien jo asmeninė, nes jis atlieka Bažnyčios ir Jėzaus mokytojo darbą – atskleisti žmonėms santykį su Dievu. Oficiali Bažnyčios pozicija primena būtinybę atsižvelgti į vaikų bei jaunimo kultūros kontekstą (Gairės tikybos mokymui ir parapiinei katechezei diferencijuoti, 2003). Tikybos mokytojo uždavinys jaunimo kultūros kontekste – atskleisti tokias vertybes kaip meilė, draugystė, pasitikėjimas, ištikimybė, atsakomybė, globa, bendradarbiavimas, gailėstingumas, jas analizuoti, vertinti, kartu ieškoti būdų jas pasirinkti ir įgyvendinti. Mokytojas gali ugdomuosius nukreipti šių vertybių link, padėti jiems atpažinti savo kaip asmens vertę, gerbti kiekvieną žmogų, būti atidžiam kito poreikiams, stiprinti atvirumą ir savitarpio pasitikėjimą. Susižavėjimas ir vertybių pasirinkimas turi kilti iš pačių jaunuolių iniciatyvos, kad nebūtų primesta ir todėl jiems netikra. Tikybos mokytojas turi tik padėti, taikydamas tam reikalingus metodus.

3. Tikybos mokymo metodų ir socialines kaimo aplinkos sąsajos

Mokymo procese suvokimas ir mąstymas remiasi pojūčiais ir patirtimis. Mokymo metodai yra patirtinė priemonė tikslui pasiekti ir turiniui įgyvendinti. Pamokose taikomi metodai turi būti atrenkami ir pritaikomi prie turinio, mokymosi proceso ir mokinių, kurie ta metodika naudosis. „Kai skirtumai tarp namų ir mokyklos aplinkos dideli, galima laukti bendravimo nesusipratimų. Klasėje šie nesusipratimai gali turėti lemiamą poveikį mokytojų sprendimams apie mokinių sugebėjimus ir elgesį“ (Gage, Berliner, 1994, p. 141). Netinkamai parinkta metodika gali sutrukdyti tikslui pasiekti ir atitinkamiems pasiekimams ugdyti. Nuo metodų pasirinkimo priklauso ir atsipalaidavimas nuo psichologinio spaudimo, kurio mokiniai sulaukia per tikybos pamokas (plg. Tyrimas atliktas religijos tyrimų centro). Tikybos mokymas, kaip ir katechezė, turi būti susieta su konkrečia auditorija, „į kurią kreipiasi gyvenimu, suprantant jos troškimus ir klausimus, jos kovas ir viltis“ (Jonas Paulius II, 1996, 49). Atsižvelgiant į konkrečią klasę ir mokinius, pasirenkami ir atitinkami metodai. Kadangi buvo kalbėta, jog kaime išsiskiria socialinė aplinka, kuri veikia ir formuoja moksleivius, todėl norint tinkamai pasirinkti pamokų metodus, svarbu atsižvelgti į socialinę aplinką.

3.1. Metodai, atitinkantys socialinę aplinką

Esminis tikybos pamokų tikslas – asmeninis santykis su Dievu, kuris konkrečiame gyvenime pasireiškia krikščioniškomis vertybėmis. „Vertybių perdavimas yra protu ir išgyvenimais išplėtotas mokinio patyrimas, mokinio santykis su įvairiais gyvenimo reiškiniiais ir faktais“. (Leliūgienė, 1997, p. 39) Todėl būdai toms vertybėms siekti yra tiesiogiai susiję su konkrečia gyvenimo patirtimi ir su besikeičiančiu visuomenės gyvenimu (globalizacija, sekuliarizacija, naujų technologijų bei naujų idėjų įtaka ir kt.). „Svarbu užtikrinti, kad tikėjimo dalykai būtų teikiami aktualiai, pritaikomi dabarčiai ir mokinių amžiui, ir jų kultūriniam kontekstui, pasitelkiamos informacinės technologijos, išvengiant atstumiančių stereotipų“ (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 11). Tikybos pamokose tiesiogiai ir netiesiogiai siekiama užmegzti asmeninį ryšį su Dievu, dažniausiai tai vyksta per žmoniškąjį santykį – ugdytojo su ugdomuoju. „Asmeninis ryšys visada yra labiau dialogas negu monologas, ugdytojui, be to, esant įsitikinus, jog toks ryšys praturtina abipusiškai. Tačiau sykiu ugdytojui privalu niekada neišleisti iš akių misijos ir neužmiršti, kad augimo laikotarpiu ugdomajam reikalingas draugas bei vadovas, taip pat kitų pagalba savo abejonėms bei dezorientacijai įveikti“ (Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija, 1982, 33).

Tikybos (Katalikų) programa siūlo aktyviusius metodus, ugdančius valią, intelektą, jausmus, plėtojančius sociokultūrinę mokinių kompetenciją, kurių dėka mokiniai geriausiai įpranta analizuoti, svarstyti, kritiškai vertinti bei apsispręsti atsižvelgiant į perspektyvą. Iš tiesų norint pritaikyti šiuos metodus, būtina atsižvelgti į socialinę mokinių aplinką. Paaugliai, augantys asocialiose, išsiskyrusiose arba turinčiose alkoholizmo problemą šeimose, kur nėra kultūros, trūksta mandagumo ir gražaus bendravimo arba visai nėra jokio natūralaus bendravimo, jiems buvo sunku dalintis, atvirauti, bendrai klasės akivaizdoje diskutuoti. Paaugliai, kurie galvoja kaip surūkyti cigaretę ir išgerti, kurie ištiesai gyvena internetu ar televizoriumi (nes dažnai jį žiūri), arba yra pervargę nuo fizinių darbų žemės ūkyje, sunkiai susikaups konspektavimui, o dar labiau kūrybai, projektų rašymui, ir, žinoma, vidiniam susimąstymui, maldai. Jei šeimos nariai nedraugiškai bendrauja vieni su kitais, tai kaip jie gali kartu melstis? (Leitner, Steinbock, 1998, p. 99), o kaimo mokyklose ne kartą tenka mokytis vienoje klasėje kaimynams, giminaičiams ar net broliams ir seserims, kai klasės sujungiamos. Maldoje per pamokas tikybos mokytojui reikia būti išradingam. Viena mokytoja groja gitara ir su jais gieda, jiems įdomu, patinka jaunatviškai giedoti. Kita mokytoja dalinasi, kaip netinkamą metodą parinkusi, kai pasiūliusi rankomis susikabinti. Paaugliai vaikinai nepajėgė to padaryti. Ne mažiau svarbu ir kalbą parinkti: stilių, toną, kad neišgąsdintų, priešiška nenuteiktų, bet kartais „reikia tvirtumo su jais kalbėtis“ (R 1), „nes jie patys kalba tiesmukiškai, be išvedžiojimų“ (R 4)). Remiantis mokytojų interviu, paaugliai per pamokas dažnai yra agresyvūs, vulgarūs. Galima manyti, kad tai ne nusistatymas prieš tikybos mokytoją, bet labiau panašu į emocinę įtampą ir stresą, o tai yra „beveik nuolatinė daugelio šeimų ir televizijos žiūrovų būseną, agresiją skatinantis derinys: agresyvus pavyzdys plius susijaudinimas nebegali neutralizuoti tiesiogiai ar netiesiogiai agresyvių televizijos programų“ (Fűrst M., 1998, p.180). Kaime taip pat nemaža dalis modifikuotų, adaptuotų, šiek tiek sutrikusio intelekto mokinių, į kuriuos taip pat reikia atsižvelgti pasirenkant metodus. Kaime dirbantys tikybos mokytojai pripažino, kad dažnai vaikus ir net paauglius reikia „prisijaukinti“ („ne visada galiu diskutuoti, dažniau ruošiu praktines užduotis“ (R 10)). Kita mokytoja stengiasi pačius juos įtraukti į pamokos pravedimą ir kūrimą, kalba, klausia, ko jie tikisi, ko norėtų („tai turbūt vienintelė pamoka, kai su jais taip kalbamasi“ (R 6). Dar vienas mokytojas dalinasi, kaip svarbu atrasti ir kaip metodą panaudoti specifinę kaimo aplinką – „moksleivių specifinį santykį, patirtį su šieniu, su gyvuliais, su žemės ūkio darbais“ (R 16). Susidūrus su kaimo paauglių „sunki elgesiu“, apie kurį kalba mokytojai, arba jų nusivylimu, apatija, galima pasinaudoti “B. Schlessinger pasiūlytu “reaching-out” metodu, siekiant padėti žmonėms net tada, kai jie pagalbos neprašo. Šią pagalbą turi lydėti meilė, supratimas, tolerancija ir subtilus poreikių individualizavimas. Šio metodo pagrindą sudaro teisė žinoti apie pagalbos galimybes ir teisė į laiką pagalbai suteikti. Tai reiškia – padėti kartu nueiti tokią kelio atkarpą, kol asmuo pasijus saugus ir įgaus pasitikėjimo savimi bei jį supančia aplinka. (Lukoševičienė, 1995, p.

47). Tokia pagalba, teikiama per asmeninį santykį su jaunuoliu, yra tinkamas būdas mokytojui liudyti tą ištikimą ir gelbstintį Dievo santykį, kurį jis užmezga su žmogumi. „*Nu klasėje jie aišku ereliai ten būna, bet kai vienas ant vieno, tai visai gražiai išsišnekam, pasikalbam. Pakui jie pamato, kad aš toksai pat žmogus ir kad manęs nereikia nei bijoti, nei čionai draskyti akių.*“ (R 12), Tikybos mokytojai, kurie dalyvavo kokybiniame tyrime, dalinosi savo išradingumu, o kartu ir paprastumu ieškant metodų ir juos pritaikant. Pavyzdžiui, tai prevenciniai ir kitokie filmai, dėl kurių paaugliai net pasirenka tikyba (žr. 7 lentelė), atitinkamų internetinių puslapių ieškojimas, taip pat naudojimas Multimedia, laikraščiais, žurnalais, Ferero knygelėmis; per pamoką skaitomas Šventasis Raštas, dalijimasis savo patirtimi, naudojama 12 žingsnių į intymumą ir kt. „*Aš tokius šiaip metodus taikau, rašom kažką, be jokių vardų kažką, sumetam, paskui traukiam, skaitom, nu sakau nepažįstų aš jūsų rašto ten, va jie ten išitraukia apie meilę, kažką... [...] multimedija, internetu naudojasi, ir čia tie projektai, tai labai madinga čia tos pamokos integruojant su tikyba, ten istorija, su literatūra, tai mes irgi integruvom*“ (R 10). Mokytojai savo praktiniame darbe naudojami vizualinėmis, muzikinėmis bei liturginėmis priemonėmis. Tiesa, dalis jaunų tikybos mokytojų skundėsi, kad metodikos trūksta, bet apie tai nuodugniau pasidomėjus paaiškėjo, kad tai labiau iniciatyvos trūkumas. Kiti dar apgeilestavo dėl ribotų galimybių, nes atstumai, laikas ir pinigai trukdo į kaimą pasikviesti žmonių, galinčių liudyti gyvą tikėjimą.

Kiekybiniame tyrime paaugliai nurodė, kad *per tikybos pamokas dažniausiai diskutuoja ir kalbasi, daug mažiau buvo nurodžiusių, kad sprendžia įvairias užduotis, taip pat piešia, rašo. Nedaug paauglių daro ką nori ir kitų dalykų namų darbus, dar mažesnė dalis gieda giesmes, meldžiasi* (žr. 5 paveikslas). Taigi tikybos mokytojai dažniau naudoja aktyviuosius nei informacijos šaltinių panaudojimo metodus ir, remiantis kokybiniu tyrimu bei socialine kaimo analize, aiškėja, kad tai jie daro atsižvelgdami būtent į socialinę kaimo aplinką. Remiantis Tikybos (Katalikų) programa matyti, kad yra aiškios galimybės integruoti tikyba su kitais mokykliniais dalykais, ypač etika. Rengiant programą daug kas tiesiogiai buvo derinta su etikos metodologais bei etikos programų autoriais mūsų šalyje (Eksperimentinis Katalikų tikybos bendrosios programos ir išsilavinimo standartų projektas. (Stasiulevičiūtė A., 2005).

Tikybos pamokose reikia atkreipti dėmesį dar ir į kitą faktą, būtent tai, kad pagrindinės religinio ugdymo prielaidos yra auklėjimas šeimoje, asmeninė refleksija ir mokykla. Tuo tarpu refleksija, diskusijos, paskaitos, draugų ir pažįstamų įtaka turi lemiamos įtakos politinių nuostatų formavimuisi (Leitner, Steinbock, 1998, p.96). Į šį reiškinį tikybos mokytojai privalo atkreipti dėmesį, kad nesureikšmintų metodinių priemonių. Šeimos ir mokyklos aplinka yra geriausias būdas religiniam auklėjimui. Tikybos mokymo Programa primena, kad tikybos mokytojas gali inicijuoti ir organizuoti savo mokinių socialinę veiklą mokykloje bei gyvenamojoje vietovėje. Kadangi tikybos pamokos nėra skirtos bendruomenei kurti, tai bendruomeniškumas yra metodas tikybos pamokose,

pagal Programą leidžiantis peržengti pamokų ribas, realizuoti jį socialinėje moksleivių aplinkoje arba užklasinėje religinėje veikloje.

3.2. Bendruomeniškumas kaip metodas ir tikslas

Jeigu mokykloje bendruomeniškumas yra tik metodas, tai už mokyklos ribų jis tampa ir tikslu, tai yra asmeninių santykių išraiška tarpasmeniniuose santykiuose. Kaip asmeninis Dievo ir žmogaus santykis yra esminis ir giluminis tikybos pamokų tikslas, taip bendruomeniškumas yra to tikslo įgyvendinimas visuomenėje. Bendruomeniškumas yra akivaizdi sąsaja tarp tikybos pamokų ir sociokultūrinės aplinkos, kuri konkretizuojasi pamokų metodologijoje ir socialinėje aplinkoje. Ir Programa, ir kaimo aplinka alsuoja bendruomeniškumo dvasia. Jau buvo kalbėta apie kaimo aplinkai būdingą bendruomeniškumą, kuris yra natūralus kaimo žmonių gyvenimo būdas. Krikščionybėje šis bendruomeniškumas įgauna trejybinio Dievo atvaizdą ir tampa Dievo buvimo vieta pasaulyje. Katalikų tikybos pamokose stengiamasi ugdyti krikščioniškąjį mokinių bendruomeniškumą teologiniu aspektu.

Krikščionių bendrystė yra terpė ir vieta tiek socialinei bendrystei, tiek ir paauglių grupėms. „Moksleiviai, dalyvaudami grupės veikloje, emociškai prisiriša prie visuomenės, ima gerbti jos taisykles, normas ir autoritetus. E. Dürkeimas teigė, kad taip vaikai susiformuoja atitinkamą disciplinos dvasią, padedančią kontroliuoti elgesį ir atitikti visuomenės lūkesčius. Psichologas J. Piaget nurodė, kad vaikams bendraujant tarpusavyje tobulėja ir jų pasaulio suvokimas, o ne vien prisitaikymas prie aplinkos“. (Aramavičiūtė, 2005, p.127). Paaugliai ieško artimo bendravimo, ne tik savųjų tarpe (Kokybinis tyrimas, žr.), bet ir su suaugusiais (didelė dalis nevengia su tikybos mokytoju pasikalbėti net apie Dievą) (žr.). Kokybinio tyrimo metu mokytojai patvirtina, kad net paaugliai nori artimo bendravimo. „Klasėse jaučiasi bendrumo dvasia“ (R 10), „gerai, kad yra mažesnės klasės, gali nuoširdžiau bendrauti, gali turėti asmeninį santykį su kiekvienu“ (R 4), „mieste daug sunkiau per pamokas kalbėti apie parapiją“ (R 17). Paauglystėje yra svarbus bendravimas, tik kaime paaugliams trūksta tokio žmogaus, o ir į grupes jungtis nėra kur, todėl natūraliai susiburia neformalios jaunuolių grupės, kurių kryptingai veiklai nėra kam organizuoti, todėl jie dažnai ir daro tai, ką mato darant jų tėvus arba kaimynus, tai yra griebiasi alkoholio. Paaugliai, nepriklausantys neformalioms grupėms, kenčia vienatvėje. Jų elgesyje, psichikoje dažnai pastebimi vidiniai išgyvenimai ir destruktivus elgesys. (Leliūnienė, 1997, p. 77–78). Moksleiviams svarbu kartu jaunatviškai pailsėti po mokymosi įtampos: pagroti, pašokti, nueiti į teatrą, padainuoti. Todėl šokiai tarp kaimo paauglių populiarūs (128), einama į tokius, kokie kaime yra. Popamokinė veikla mokykloje nėra atsipalaidavimo forma, todėl reikalingos kitos formos, norint jaunuolius suburti ir įtraukti į jiems priimtina veiklą. Religinės organizacijos ne tik buria jaunuolius, bet kartu

mokiniai turi galimybę praktiškai įgyvendinti ir išreikšti savo vidinius įsitikinimus, atpažindami krikščioniškosios laikysenos vaisingumą bei ją sustiprindami. (Tikybos (Katalikų) bendroji programa, 2006, 6).

Krikščioniška bendrystė, bendruomenė socialinėje terpėje įgauna parapijos struktūrą, bet nuo asmeninio parapijos narių santykio su Dievu priklausys, ar ši parapija bus struktūrinė, ar funkcinė, ar bendruomeninė. Parapija yra mažiausias Bažnyčios struktūros vienetas, ji atstovauja visai Bažnyčiai. Bažnyčios-Komunijos tikrovė neatskiriama susijusi su tuo „slėpiniu“, kuris yra Dievo planas išganyti žmoniją. Maža to, ji yra pats jo centras. Būtent todėl teisingai suprasta bažnytinės Komunijos sąvoka negali būti apribota paprasta sociologine ir psichologine interpretacija. Bažnyčia-Komunija – tai „nauja“ tauta, „mesijinė“ tauta, kuri „turi galvą – Kristų. Ši tauta turi Dievo vaikų garbę ir laisvę, o jos tikslas – Dievo karalystė“ (Jonas Paulius II, 1994, 19). Jaunuolių pakvietimas į Bažnyčią, pirmiausia kaip bendruomenę, reiškia pagal amžiaus grupes atverti Eucharistijos šventimą, kuris taptų jiems saugia bendraamžių draugija ir būtų stipriai bei jautriai išgyvenama (Leitner, Steinbock, 1998, p.101-102). Šiam tikslui suaugusiųjų schematiškas šv. Mišių šventimas keičiamas kūrybos elementais, vaidyba, plovimais, bendru giedojimu, pamoksliniais pokalbiais. Dalis paauglių (63), dalyvavusių kiekybiniame tyrime, pareiškė, jog norėtų, kad būtų giedamos jaunatviškos giesmės per šv. Mišias savo parapijoje. Tai patvirtina ir tikybos mokytojai, dalyvavę tyrime. Deja, Lietuvoje, ypač kaimo parapijose, trūksta religinės veiklos įvairumo ir patrauklumo. Tikybos mokytojai, netgi jausdami poreikį ir troškimą, ne visada gali imtis iniciatyvos, ypač tada, kai patys priklauso kitai parapijai. Wolfgangas Albertas pasiūlo išeitį tikybos mokytojams, nurodydamas švenčių vietą ir jų funkciją mokyklos gyvenime, pagalbą geresniam pažinimui, moksleivių galimybių atsivėrimą, dvasingumo ir kultūrinio turinio išgyvenimą, įnašą į bendruomenės patirtį ir vienas kito geresnį pažinimą (Leitner, 1998, p.154). Tiesa, ne vienas mokytojas prisipažino, kad organizuoja religines šventes mokykloje (adventinį vakarą, gavėnios susikaupimą). Kadangi šventės vyksta tradicinio tikėjimo atmosferoje ir dar mokyklos aplinkoje, jaunuolių susidomėjimo nelabai sužadina. Tikybos mokytojai dalinosi patirtimi, kad „*savo parapijoje (vaikai) paaugliai dažniausiai neturi galimybės įsijungti į religinę veiklą po pamokų, o jeigu ir yra kažkas organizuojama (stovykla, išvyka, choras), tai sutrukdo atstumai, nes jie turi važiuoti namo*“ (R 5), „*arba pirmiausia įsijungia paaugliai iš miestelio*“ (R 1). Mokytojai patys nesiima iniciatyvos ką nors organizuoti, pasiteisindami lėšų ar galimybių stoka.

Nors kaime ir egzistuoja natūrali bendruomenė, bet kad ji būtų gyva, ją reikia organizuoti ir gaivinti tiek socialine, tiek krikščioniška prasme. Bendruomeniškumo siekis realizuoja žmogaus prigimtyje glūdintį bendrystės troškimą tiek su pačiu savimi, tiek su kitais, tiek su Kitu, kuris dažnai jam lieka neatpažįstamas ir tolimas.

IŠVADOS

1. Teologinės, psichologinės ir edukologinės literatūros analizė rodo, kad tikybos mokyme kaip viename iš dorinio ugdymo disciplinų, ypač svarbu yra atsižvelgti į ugdomųjų amžiaus ypatumus, mokyklos kontekstą bei sociokultūrinę aplinką. Sociokultūriniu ir pastoraciniu aspektu kaimas yra savita terpė, kurioje dažniausiai vyrauja tradicinis tikėjimas.

2. Tikybos (Katalikų) Programa, patvirtinta 2006 metais, akcentuoja kasdieninę mokinių aplinką bei dorinių, socialinių, egzistencinių, kultūrinių klausimų kontekstą krikščioniško požiūrio ir vertybių formavimui.

3. Tikybos mokytojai, dirbantys pagrindinėse kaimo mokyklose, neatmeta poreikio atsižvelgti į sociokultūrinę kaimo aplinką tikybos mokyme, tačiau šio poreikio nėra įsisąmoninę ir praktikoje į jį ne visada atsiliepia.

4. Kaimo pagrindinėse mokyklose devintų dešimtų klasių mokiniai dažniausiai tikybos pamokas renkasi, vadovaudamiesi ne tik savo įsitikinimais bei tikėjimo patirtimi, bet atsižvelgdami į tikybos mokytojo asmenybę. Jame paaugliai ieško žmogaus, kuris su jais užmegztų asmeninį santykį ir atsiliestu į jų religinius bei socialinius poreikius.

5. Atskleidus tikybos mokymo ir sociokultūrinės kaimo aplinkos sąsajas galima pateikti praktines rekomendacijas tikybos mokymui kaime.

REKOMENDACIJA

Tikybos mokymui kaimo mokyklose

Siekiant tikybos pamokose padėti mokiniams pažinti krikščioniškas vertybes ir ugdyti kad mokiniai norėtų ir gebėtų jomis grįsti savo santykius su žmonėmis, Dievu, savimi ir pasauliu, reikalinga:

1. Atsižvelgti į sociokultūrinę mokinių aplinką kaime, kuriame mokiniai gyvena;
2. Analizuoti konkrečios mokyklos klimata, vadovo ir mokytojų tarpusavio santykius, jų požiūrį į tikybos mokymą;
3. Atkreipti dėmesį į fizinę mokyklos aplinką, kuri kasdien supa mokinius;
4. Domėtis moksleivių šeimomis, jų gyvenimo sąlygomis, socialine padėtimi, tarpusavio santykiais bei jų santykiu su tikėjimu ir Bažnyčia;
5. Žinoti apie moksleivių asmeninę poziciją tikėjimo atžvilgu, jų susidomėjimą religingumu.
6. Užmegzti asmeninį santykį su moksleiviais, juos empatiškai išklaudyti, susidraugauti su jais;
7. Liudyti savo tikėjimą ir asmeninį santykį su Dievu, dalintis savo maldos patirtimi, sakramentiniu gyvenimu, savo pasirinkimais vadovaujantis krikščioniška morale;
8. Ruošiant pamokų temas ir planus, atsižvelgti į moksleiviams aktualius klausimus, visuomenės ir kaimo gyvenimo aktualijas.
9. Renkantis metodus pamokoms, analizuoti mokinių psichinius gebėjimus, jų socialinę situaciją namuose bei jų poreikius, gebėjimus.
10. Domėtis mokinių po pamokine veikla, bendruomeniškumo poreikiais ir stengtis pagal galimybes į juos atsiliepti.

LITERATŪRA

1. Anzenbacher A. Etikos įvadas. Vilnius. Aidai. 2001
2. Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės raida. Vilnius. Gimtasis žodis. 2005
3. Aramavičiūtė V. Dorovinis auklėjimas mokykloje // Katalikiškos mokyklos bendruomenės kūrimas. Mokytojo kataliko pilietinė pozicija. Konferencijos tezės. Kaunas. Spindulys. 1997
4. Baniulis A. Tikybos mokytojas bendrojo lavinimo mokyklose. // Katalikiškos mokyklos bendruomenės kūrimas. Mokytojo kataliko pilietinė pozicija. Konferencijos tezės. Kaunas. Spindulys. 1997
5. Biblija arba Šventasis Raštas // Antrasis ekumeninis leidimas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija. 2001
6. Colombero G. Nuo žodžių į dialogą. Vilnius. Katalikų pasaulio leidimai. 2004
7. Diskusija prie apskritojo „Akiračių“ stalo. Nepriklausomybė: lūkesčiai ir rūpesčiai // „Akiračiai“. 2005 m. vasaris. http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=203&n_id=26068 2005 03 28).
8. Dvasininkų kongregacija. Bendrasis katechezės vadovas. Kaunas: Lietuvos katechetinis centras. 1998
9. Evely L. Naują vyną į naujus vynmaišius. Kaunas. Tarpdiecezinė katechetikos komisija. 1995
10. Fűrst. M. Psichologija. Vilnius: Lumen leidykla, 1998
11. Gage N.L., Berliner D.C. Pedagoginė psichologija. Vilnius. Alna litera. 1994
12. Gairės tikybos mokymui ir paprastei katechezei diferencijuoti // Bažnyčios žinios“ 2003 balandžio 15 Nr. 7 // žiūrėta 2007 04 20 <http://www.lcn.lt/bzinios>
13. Gevaert G. Tikybos mokymo indėlis į Europos mokyklinio švietimo viziją. 2002 // Bažnyčios žinios. 2002 08 15. žiūrėta 2007 06 03 www.lcn.lt/bzinios/bz0215/215str1.html.
14. Giedraitis E. Ar bendruomenės taps valdžios lygiaverčiais partneriais? http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=128&n_id=26266 2005 03 28).
15. Gyvenimo lygio ir santykinio skurdo rodikliai // <http://www.std.lt/web/main.php?parent=942> 2005 03 28).
16. Hargreaves A. Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai. V: Tyto Alba 1999
17. Jasaitis J. Ar bendruomenės nušvies Lietuvą? // <http://www.bendruomenes.lt/news.php?strid=11791&id=24122> 2005 03 28)
18. Jonas Paulius II, Enciklika Fides et ratio. 1998// Vilnius 2000.
19. Jonas Paulius II, Katalikų tikybos mokymas pasaulietinėje mokykloje. 1991 04 15: Jono Pauliaus II mokymas XIV/1
20. Jonas Paulius II. Apaštalinė adhortacija. Catechesi Tradendae // Vilnius: Katalikų pasaulis. 1996

21. Jonas Paulius II. Apaštališkasis laiškas. Novo Millennio Ineunte. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2001.
22. Jonas Paulius II. Enciklika Evangelium Vitae. 1995// Vilnius 1995
23. Jonas Paulius II. Enciklika. Redemptoris Missio
24. Jonas Paulius II. Enciklika. Sollicitudo Rei Socialis // LOGOS 1990/1 liepa-rugsėjis.
25. Jonas Paulius II. Posinodinis apaštališkasis paraginimas Christifideles Laici. 1988 // Vilnius 1994
26. Jonas Paulius II. Posinodinis apaštališkasis paraginimas. Christifideles Laici. Vilnius: Aidai. 1994
27. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Kaunas Technologija 1997
28. Kaune vyko antroji respublikinė kaimo bendruomenių konferencija // <http://www.bendruomenes.lt/news.php?strid=11791&id=9139> 2005 03 28;
29. Kauno arkivyskupijos pastoracijos programos projektas 2002–2004 metams [žiūrėta 2007 04 25] http://kaunas.lcn.lt/08/pastoracinem/html/kn_pastor-m2002-1.html#_2
30. Korherris E. J. Religijos mokymo ir kitų dėstomųjų dalykų santykis // Katalikiškos mokyklos bendruomenės kūrimas. Mokytojo kataliko pilietinė pozicija. Konferencijos tezės. Kaunas. Spindulys. 1997
31. Kviessienė G. Socializacijos pedagogika. Vilnius 2000
32. Leitner R. Mokyklos kultūra. // Religijos pedagogika 1. Religijos pedagogika 1 . Kaunas 1998
33. Leitner R. Steinbock. Religinė socializacija. 1998 // Religijos pedagogika 1. Kaunas 1998
34. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997
35. Léna M. Liudytojo perėjimas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2003
36. Lietuvių kalbos žodynas. [žiūrėta 2007 05 26] www.lkz.lt
37. Lietuvos Respublikos Konstitucija. 1992. Žin., 1992, Nr. 33-1014
38. LR Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos švietimais skaičiais. Vilnius. 2006
39. LR Švietimo įstatymas. Nr. [IX-1630](#), 2003. Žin., 1991, Nr. 23-593
40. LR Švietimo įstatymo 7-72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX-2292, 2004m. birželio 22 d. Vilnius (Žin., 1991, Nr. [23-593](#); 2003, Nr. [63-2853](#))
41. Lukoševičienė I. Profesinio socialinio darbo pagrindai. Kaunas. 1995
42. Mackela V. Miestas ir Bažnyčia. // Sandora 2001. Rugsėjis 9.
43. Mariański J. Przemiany religijności ludowej w środowisku wiejskim // Religijność ludowa ciągłość i zmiana / Red. Piwowarski W. Wrocław. 1983
44. Matulionis A. V. Sociologija. Vilnius. 2003
45. Motiekaitienė V. Gyventojų užimtumas. // Žmogaus socialinė raida. Vadovėlis. Vilnius. 2001
46. Nedveckas L. Nebūk mulkis – kurkime kartu! // Sandora 2001. Rugsėjis 9.

47. Nodar D. What are characteristics of the New Evangelization?
<http://www.christlife.org/evangelization/evangelization.html> 2005 01 14
48. Paulius VI. Apaštališkasis paraginimas. Evangelii Nuntiandi. 1975 // Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 1999
49. Piwowarski W. Duszpasterstwo wiejskie dziś // Więż 27 (1984)
50. Piwowarski W. Socjologia religii. Lublin: 1996
51. Piwowarski W. Socjologia religii. Lublin: 1996. S. 293.
52. Płużek Z. Pastoracinė psichologija. Vilnius. Amžius.1996
53. Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/del_kulturos_pastoracijos.html 2004 11 29
54. Popiežiškoji migrantų ir keleivių sielovados taryba.2001 Turizmo pastoracijos gairės. // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/turizmo-pastoracijos-gaires.html. 2004 11 29
55. Popiežiškoji migrantų ir keleivių sielovados taryba. Turizmo pastoracijos gairės. // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/turizmo-pastoracijos-gaires.html. 2004 11 29
56. Poviliūnas A. Pilietinė visuomenė. // Žmogaus socialinė raida. Vadovėlis. Vilnius. 2001
57. Poviliūnas A. Provincijoje vyksta dideli pokyčiai // http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=172&n_id=28566 2005 03 28
58. Poviliūnas A., Kaimo atskirties profiliai.. Kronta 2003
59. Pranckūnienė E. Mokomės suartinti mokyklą ir kaimo bendruomenę.// Bendravimo tiltai. Mokykla ir kaim bendruomenė. Sud. Beresnevičiūtė V., Pranckūnienė E., Vildžiūnienė M. Vilnius 2003
60. Schrettle A. Dievo paveikslo išskleidimas gyvenime // Religijos pedagogika 2. Kaunas 1998
61. Stasiulevičiūtė A. Eksperimentinis Katalikų tikybos bendrosios programos ir išsilavinimo standartų projektas. 2005 // žiūrėta 2007 04 24
<http://svietimas.takas.lt/il/il.php?st=3&msgid=330>
62. Šalkauskis S. Rinktiniai rašai 1. Pedagoginės studijos. Vilnius: Leidybos centras, 1992
63. Šiaučiukėnienė L., Stankevičienė N. Bendrosios didaktikos pagrindai. Kaunas Technologija 2003
64. Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija. Katalikai pasauliečiai – tikėjimo liudytojai mokykloje. Roma.1982.
65. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 2000
66. Targamadžė V. Švietimo sistemos sąveika su aplinka. p. 108-112 // Večkienė N., Jucevičienė P. ir kt. Švietimo vadybos įvadas. Kauno technologijos Universitetas. Vadovėlis . 1996

67. Tijūnėlienė O. Mokinių ir tikybos mokytojų konfliktai // Katalikiškos mokyklos bendruomenės kūrimas. Mokytojo kataliko pilietinė pozicija. Konferencijos tezės. Kaunas. Spindulys. 1997
68. Tikybos (Katalikų) bendroji programa. Vilnius 2006.
69. Trimakas Kęstutis A. Asmenybės raida gyvenime. I.Egzistencinio apsisprendimo psichologija.Kaunas. 1997
70. Vakarų ekspresas. Teisę mokytis tikėjimo tiesų riboja ugdymo planai. 2005 [žiūrėta 2007 04 18] <http://bernardinai.lt/index.php?url=articles/38570>
71. Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Dogminė konstitucija apie Dievo apreiškimą „Dei Verbum“. 1965. Vilnius. MMI
72. Verbylaitė D. Tikybos pamokų svarba mokinių, mokytojų, šeimų, visuomenės požiūriu. // Bažnyčios žinios Nr.1 (265) 2006. p. 20-22
73. Vosyliūtė A. Kaimo bendruomenė: gyvensenos bruožai. / Rytų Lietuva: Visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika. 2002
74. Žukauskienė R., Raidos psichologija. Vilnius 1996

PRIEDAI